

การบริหารจัดการน้ำสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน ตาม
แนวพระราชดำริ กรณีศึกษา
โครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเลิงเปือย
อันเนื่องมาจากพระราชดำริ
อำเภอร่องคำ-อำเภอกมลาไสย
จังหวัดกาฬสินธุ์

โดย

นางสาวอารยา ภูพานิช
รองผู้จัดการใหญ่ ผู้บริหารสูงสุดกิจกรรมเพื่อสังคม
และสื่อสารภายในองค์กร
ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน)

นักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร
หลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ ๖๐
ประจำปีการศึกษา พุทธศักราช ๒๕๖๐ - ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

เรื่อง การศึกษาวิจัย รูปแบบการบริหารจัดการน้ำสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาโครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเลิงเปือย อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ลักษณะวิชา การเศรษฐกิจ

ผู้วิจัย นางสาวอารยา ภูพานิช **หลักสูตร** วปอ. รุ่นที่ ๖๐

การวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการบริหารจัดการน้ำนำไปสู่การขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน โดยประเมินศักยภาพของพื้นที่ ความพร้อมของประชาชนในพื้นที่ และประเมินการเปลี่ยนแปลงให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและมีความสุข เกิดรูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นการพัฒนาเชิงพื้นที่ (Area based) แบบ องค์กรรวม แก้ไขปัญหาทุกมิติของชุมชนให้สามารถบริหารจัดการตัวเองได้อย่างยั่งยืนและมีภูมิคุ้มกันตัวเองในชุมชน เป็นการทำงานแบบบูรณาการความร่วมมือของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง และชุมชนต้องมีส่วนร่วมในทุกกิจกรรม ตั้งแต่ ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ และลงมือทำ

การวิจัยนี้ ดำเนินการวิจัยโดยศึกษาขั้นตอนการพัฒนาเชิงกระบวนการ โดยยึดโยงแผนการพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ประยุกต์เข้ากับแผนการพัฒนาตามนโยบายของภาครัฐ เชื่อมโยงกับการพัฒนาเชิงเทคนิคแบบองค์กรรวม ตั้งแต่การบริหารจัดการเรื่องน้ำสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน โดยศึกษาการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่อันเกิดจากการพัฒนาระบบน้ำ และต่อยอดเรื่องการใช้ประโยชน์จากกิจกรรมด้านการเกษตร ประมง ปศุสัตว์ นำไปสู่การจัดการกิจกรรมต่างๆ ในพื้นที่ด้วยตนเองอย่างยั่งยืน

ผลวิจัยจากกรณีศึกษา พบว่า สามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดในเรื่องการนำไปใช้ประโยชน์ กล่าวคือ เมื่อมีการกักเก็บน้ำได้และสร้างระบบกระจายน้ำให้ถึงแปลงแล้ว เกษตรกรในพื้นที่เริ่มมีการปรับเปลี่ยนวิถีการประกอบอาชีพทางการเกษตรให้มีความหลากหลาย มากขึ้นจนสามารถอยู่รอดในระดับครัวเรือนแล้วจึงนำไปสู่การรวมกลุ่มระดับชุมชนรวมกลุ่มเพื่อผลิต ในรูปแบบวิสาหกิจชุมชนและสหกรณ์ตามลำดับขั้น ใช้การแก้ปัญหาแบบองค์กรรวม คือสร้างการรับรู้และเข้าใจปัญหาที่แท้จริง หาวิธีการแก้ปัญหาาร่วมกัน โดยจะต้องแก้ไขปัญหาค้นคว้าครอบคลุมทุกมิติ ทั้งด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งการแก้ปัญหาแบบมีส่วนร่วมทั้งภาคประชาชน และหน่วยงานต่างๆ มองเห็นผลดีผลเสียจากการพัฒนา และดำเนินแผนงานภายใต้เงื่อนไขที่ก่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกันทุกฝ่าย ภายใต้การวัดผลที่ตอบโจทย์ปัญหาและความต้องการของชุมชน ความคุ้มค่าจากการลงทุน และนำไปสู่ความยั่งยืนที่ชุมชนสามารถบริหารจัดการได้ด้วยตนเอง

ABSTRACT

Title Research of a Water Management Methodology for Sustainable Community Economy Development through Case Study: Royally Initiated Kaem Ling (Monkey Cheek) Project at Nhong Lerng Peuy

Field Economics

Name Miss Araya Phuphanich **Course** NDC CLASS 60

This research aims to study water management methodology for propelling the community economy through an assessment of area potential, the readiness of local people, and adjustments for improved life quality and happiness for the local inhabitants, which can lead to efficient resource management. It features holistic area-based development and problem-solving in every dimension to ensure the community manages itself sustainably and independently, with comprehensive collaboration by all segments through participation in activities that include thinking, planning, deciding, and doing.

The research was conducted with a study of process-based development procedures linking the Area-based Rural Development Program to the development plan under the state policy and integrated technical development, ranging from water management to sustainable community economy development. It involved the study of changes to areas as a result of water system development and the further use of agriculture, fishery, and livestock affairs to conduct other activities in local areas independently in a sustainable manner.

According to the case study results, significant changes were witnessed in the utilization of water. In other words, once the water was successfully retained and the water distribution system made available in farming plots, local farmers began to adopt enhanced agricultural options to ensure they are viable at the household level. This resulted in the integration of community-level clusters and their development into community enterprises and cooperatives for production purposes. Through this approach, the local inhabitants were able to solve problems in a comprehensive manner, ranging from boosting awareness to a profound understanding of the problems in finding common ways to cope with them. Since the problems must be addressed in their environmental, economic, and social dimensions, participation by the civil sector and various agencies is required as they can consider the pros and cons of the development plan and implement it under circumstances beneficial to all parties. In addition, a results evaluation can be made to ensure that the problems and demands of the community and investment worthiness are handled properly. More importantly, it enables the community to manage problems sustainably on their own.

คำนำ

การศึกษาวิจัย รูปแบบการบริหารจัดการนำสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา โครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเลิงเปือย จัดทำขึ้นเพื่อศึกษารูปแบบการบริหารจัดการ นำนำไปสู่การขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน โดยประเมินศักยภาพของพื้นที่ ความพร้อมของ ประชาชนในพื้นที่ และประเมินการเปลี่ยนแปลงให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและมีความสุข เกิดรูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากรอย่างที่มีประสิทธิภาพ เป็นการพัฒนาเชิงพื้นที่ (Area based) แบบองค์รวม แก้ไขปัญหาทุกมิติของชุมชนให้สามารถบริหารจัดการตัวเองได้อย่าง ยั่งยืนและมีภูมิคุ้มกันตัวเองในชุมชน เป็นการทำงานแบบบูรณาการความร่วมมือของทุกภาคส่วน ที่เกี่ยวข้อง และชุมชนต้องมีส่วนร่วมในทุกกิจกรรม ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ และลงมือทำ ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า งานวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์ต่อผู้ศึกษา เพื่อเป็นแนวทาง ในการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการนำอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของ ชุมชนอย่างยั่งยืน และนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศอย่างมั่นคง

ข้อมูลของงานวิจัยสำเร็จได้ด้วยความอนุเคราะห์จากสถาบันส่งเสริมและพัฒนา กิจกรรมปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ ตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง กำหนด ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน และประชาชนในพื้นที่กรณีศึกษา โครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเลิงเปือย อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอร่องคำ อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ที่ให้ข้อมูล จนทำ ให้งานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงได้ ตลอดจนขอขอบคุณคณาจารย์ และเจ้าหน้าที่ของวิทยาลัยป้องกัน ราชอาณาจักรทุกท่านที่ให้ความกรุณาเอื้อเฟื้อตลอดเวลาที่ศึกษา ขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่าง สูงมา ณ โอกาสนี้

(นางสาวอารยา ภูพานิช)

นักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร

หลักสูตร วปอ. รุ่นที่ ๖๐

ผู้วิจัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	ก
คำนำ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญตาราง	ฉ
สารบัญแผนภาพ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
ขอบเขตของการวิจัย	๕
วิธีดำเนินการวิจัย	๕
ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๖
คำจำกัดความ	๖
บทที่ ๒ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการน้ำ	
และการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน	๗
แนวพระราชดำริเกี่ยวกับเรื่องน้ำ	๗
แนวคิดการพัฒนาและการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำริ	
และทฤษฎีใหม่	๘
แนวทางการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	๙
แนวนโยบายการพัฒนาและบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	๑๒
แนวนโยบายการพัฒนาเชิงพื้นที่ (Area based) แบบองค์รวม	๑๗
อัตราการเติบโตของผลผลิตมวลรวมภายในประเทศ	
(Gross Domestic Product : GDP)	๑๙
เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน Sustainable Development Goals (SDGs)	๒๑
แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒	๒๓
ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ ตามกรอบยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี	
(๒๕๖๐-๒๕๗๙)	๒๕
แนวคิด/ทฤษฎีที่น่าสนใจเกี่ยวกับเรื่องการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ	๒๙

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ ๓ รูปแบบการพัฒนา กรณีตัวอย่าง โครงการพัฒนาแก้มลิงหนอง เลิงเปือย อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอร่องคำ อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์	๓๑
การพัฒนาเชิงกระบวนการ	๓๑
พัฒนาเชิงเทคนิคและองค์ความรู้ตามแนวพระราชดำริ	๔๔
การพัฒนากระบวนการบริหารจัดการ	๔๖
บทเรียนจากการดำเนินงานที่ผ่านมา ของโครงการพัฒนาแก้มลิง หนองเลิงเปือยฯ	๕๐
สรุป	๕๑
บทที่ ๔ การบริหารจัดการแบบองค์รวมตั้งแต่เรื่องน้ำ สู่อการพัฒนา เศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน	๕๓
กระบวนการเตรียมการก่อนการพัฒนาแบบองค์รวม	๕๓
การบริหารจัดการแบบองค์รวมตั้งแต่เรื่องน้ำสู่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ชุมชนอย่างยั่งยืน	๕๔
การบริหารจัดการน้ำสู่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน	๖๑
สรุป	๖๙
บทที่ ๕ สรุปและข้อเสนอแนะ	๗๒
สรุป	๗๒
ข้อเสนอแนะ	๗๔
บรรณานุกรม	๗๙
ประวัติย่อผู้วิจัย	๘๑

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๓-๑ การเชื่อมโยงแนวทางการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ เข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา	๓๒
๓-๒ ผลของข้อมูลประกอบการพัฒนาพื้นที่ด้านเศรษฐกิจ-สังคม	๓๔
๓-๓ ผลของข้อมูลประกอบการสำรวจข้อมูล ด้านกายภาพ	๓๕

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่	หน้า
๒-๑ หลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	๑๐
๒-๒ โมเดลการปฏิบัติ (Practical Model) เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	๑๒
๔-๑ ภาพการทดลองแก้มลิงหนองเล็งเปื่อย	๕๗
๔-๒ รูปแบบการทดลองแก้มลิงหนองเล็งเปื่อย	๕๘
๔-๓ ขอบเขตการดำเนินงานโครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเล็งเปื่อย	๖๐
๔-๔ ขอบเขตการประเมินผลการพัฒนา	๖๐
๔-๕ โมเดล ๓A ๒S	๖๒
๔-๖ ๘ ขั้นตอนการสร้าง ซ่อมบำรุง บำรุงรักษา และเพิ่มประสิทธิภาพ ฝายชะลอน้ำพอเพียงตามแนวพระราชดำริ	๖๕
๔-๗ ๖ มิติการพัฒนา ๒๓ หลักการทรงงานที่มีคนเป็นศูนย์กลาง	๗๐

บทที่ ๑

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เนื่องจากน้ำเป็นปัจจัยสำคัญต่อความมั่นคงในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ มีผลต่อการขับเคลื่อนการพัฒนาทางเศรษฐกิจทั้งภาคการเกษตร ภาคอุตสาหกรรม และภาคบริการ ปัจจุบันทรัพยากรน้ำของโลกกำลังเข้าสู่ภาวะวิกฤติในหลายประเทศเกิดปัญหาการขาดแคลนน้ำสำหรับอุปโภค-บริโภค และทำการเกษตร นำไปสู่สงครามการแย่งชิงน้ำ ปัญหาที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือปัญหาอุทกภัยที่ทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ รวมทั้งแหล่งน้ำที่มีอยู่เดิมมีคุณภาพที่ไม่เหมาะสมต่อการอุปโภคบริโภคได้อีกต่อไป ซึ่งแน่นอนว่าผลกระทบเหล่านี้มีต้นตอของปัญหาที่สำคัญมาจาก การตัดไม้ทำลายป่า แหล่งกักเก็บน้ำตื้นเขินตามธรรมชาติ ปัญหาขยะสิ่งเจือปนที่ทำให้เกิดมลพิษทางน้ำ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศของโลกนั้น จึงเป็นประเด็นหนึ่งที่ทั่วโลกกำลังให้ความสนใจและมุ่งแก้ไขปัญหากับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ จากข้อมูลขององค์การสหประชาชาติ พบว่า ความต้องการน้ำของประชากรโลกที่มีมากกว่า ๖,๐๐๐ ล้านคนนั้น มีอัตราการขยายตัวที่สูงขึ้นโดยประชากรประมาณ ๑,๒๐๐ ล้านคน กำลังขาดแคลนน้ำสะอาดสำหรับอุปโภค-บริโภคในครัวเรือน และพบว่าการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม ภาคการเกษตรและปศุสัตว์ ในประเทศที่กำลังพัฒนา (Developing Countries) มีอัตราการขยายตัวสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ปริมาณน้ำมหาศาลถูกใช้ไปในขั้นตอนการผลิตเหล่านั้น

สำหรับประเทศไทย ซึ่งเป็นประเทศที่กำลังพัฒนา มีพื้นที่รวมประมาณ ๕๑๒,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร สามารถจำแนกแหล่งน้ำตามหลักอุทกวิทยาออกเป็น ๒๕ กลุ่มน้ำหลัก มีปริมาณฝนตกเฉลี่ยต่อปีทั้งประเทศประมาณ ๑,๗๐๐ มิลลิเมตร น้ำประมาณ ๘๐๐,๐๐๐ ล้านลูกบาศก์เมตร จะซึมลงดินและระเหยกลับไปสู่บรรยากาศ จึงเหลือเพียง ๒๐๐,๐๐๐ ล้านลูกบาศก์เมตร ที่หมุนเวียนอยู่ในแม่น้ำ ลำคลอง หนองบึง ฯลฯ ในปี ๒๕๖๐ พบว่าประเทศไทยมีพื้นที่ทำการเกษตร (จากข้อมูลเศรษฐกิจเกษตรปี ๒๕๕๕,กรกฎาคม) ประมาณ ๑๔๙ ล้านไร่ เป็นพื้นที่ในเขตชลประทานประมาณ ๖๐ ล้านไร่ แบ่งเป็นโครงการชลประทานขนาดใหญ่จำนวน ๙๔ แห่ง ๑๗ ล้านไร่, โครงการชลประทานขนาดกลางจำนวน ๖๗๔ แห่ง ๖.๕ ล้านไร่ และโครงการชลประทานขนาดเล็กจำนวน ๑๘,๐๕๐ แห่ง ๗ ล้านไร่ (ข้อมูลจากรายงานสารสนเทศโครงการชลประทานประจำปี ๒๕๕๘)

ปัจจุบันกำลังประสบปัญหาเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ โดยกรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย ได้ประกาศเป็นพื้นที่ภัยแล้งในปี ๒๕๕๙ จำนวน ๒๗ จังหวัด ๑๓๖ อำเภอ ๔๑๔ ตำบล ๔,๙๑๑ หมู่บ้าน และในปี ๒๕๖๐ เดือนมิถุนายน ได้ประกาศเป็นพื้นที่ประสบปัญหาอุทกภัย ๓๐ จังหวัด ๑๑๔ อำเภอ ๕๓๓ ตำบล ๓,๓๓๗ หมู่บ้าน ปัญหาน้ำท่วมให้พื้นที่การผลิตลดลงเช่นเดียวกับปัญหาภัยแล้งในอนาคตจึงเป็นที่น่าวิตกกังวลถึงเรื่องความมั่นคงด้านอาหาร ตั้งแต่ระดับครัวเรือนไปจนถึงความมั่นคงระดับสังคมและโลก ตัวอย่างผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการบริหารจัดการน้ำที่ไม่เพียงพอในภาคการเกษตร พบว่าผู้มียาได้น้อยมักประกอบอาชีพอยู่ในภาคการเกษตรมากกว่า ๗๐ % ด้วยข้อจำกัดการเข้าถึงทรัพยากรน้ำ ทำให้ยังทำการเกษตร ยิ่งส่งผลให้เกิดสถานะหนี้สินและยากจน เป็นต้นเหตุสำคัญของปัญหาความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประเทศ ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคมระหว่างผู้มียาได้น้อยที่อาศัยอยู่ในชนบทกับผู้มียาได้สูงที่กระจุกตัวอยู่ในเมืองและเป็น

เจ้าของธุรกิจหรืออุตสาหกรรมต่างๆ จากข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติพบว่า ๔๐% ของ GDP กระจุกตัวอยู่บนฝั่งของประชากรเพียง ๑๐% ของประเทศ แต่การที่ประเทศมี GDP สูงขึ้นอาจจะไม่ได้หมายถึงการที่ประชาชนในประเทศนั้นร่ำรวยหรือมีความสุขมากขึ้น เนื่องจากการกระจุกตัวของรายได้มักจะสะท้อนโครงสร้างระบบเศรษฐกิจที่ล้มเหลวในการเข้าถึงของทรัพยากร คนจนมักจะติดอยู่ในวงจรความยากจน ไม่สามารถยกระดับรายได้ด้วยตนเองได้ การที่ประเทศไทยใช้ GDP เป็นตัวชี้วัดในการพัฒนาประเทศนั้น อาจจะประสบความสำเร็จในระดับหนึ่งในแง่ทางเศรษฐกิจของประเทศ ตัวเลขล่าสุดจากสำนักงานสถิติแห่งชาติ บอกเราว่ารายได้ครัวเรือนของประชากรในภาคใต้และภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีค่าเฉลี่ยลดลงสวนทางกับ GDP ช่องว่างระหว่างรายได้ของคนจนและคนรวยในสังคมก็ถ่างกว้างออกเรื่อยๆ เป็นสัญญาณที่บ่งบอกว่าความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจจะดำรงความรุนแรงมากขึ้น ในขณะที่สภาวะล่มสลายของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็ทวีความรุนแรงขึ้นอย่างต่อเนื่อง มีรายงานสถานการณ์ในช่วงปี ๒๕๕๑ - ๒๕๕๖ พบว่า ทรัพยากรสำคัญ ได้แก่ ป่าไม้ มีพื้นที่ลดลงเฉลี่ยปีละประมาณ ๑ ล้านไร่ สภาวะโลกร้อนนั้นส่งผลกระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพอย่างเห็นได้ชัด จากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การเกิดภัยพิบัติที่รุนแรงมากขึ้น วิกฤติการณ์น้ำขาดแคลน และปัญหาที่สำคัญที่สุดขณะนี้คือ การขาดประสิทธิภาพในการบริหารจัดการน้ำระยะยาวทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ

การพัฒนาแหล่งน้ำและบริหารจัดการทรัพยากรน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนนั้นต้องได้รับความร่วมมือจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจากทุกภาคส่วน ทั้งส่วนราชการจากส่วนกลางหรือในพื้นที่ เอกชน หรือแม้กระทั่งกลุ่มผู้ใช้ น้ำ และผู้ที่อาจได้รับผลกระทบต่างๆ โดยความร่วมมือนี้จะต้องเริ่มตั้งแต่การหาความต้องการ การแก้ปัญหาในพื้นที่ ร่วมคิดแนวทางการแก้ปัญหา ไปจนถึงการพัฒนากระบวนการจัดการหรือกลไกความร่วมมือในการพัฒนาและแก้ปัญหาร่วมกันกับทุกฝ่าย และร่วมกันสร้างรูปแบบการบริหารจัดการน้ำอย่างไรให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งการน้อมนำหลักการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (SEP : Sufficiency Economy Philosophy) มาเป็นเข็มทิศในการดำเนินงานพัฒนานั้นจะสามารถสร้างประโยชน์และแก้ไขปัญหาได้ในระยะยาว คือ มุ่งสร้างภูมิคุ้มกันให้ประชาชนสามารถพึ่งพาตนเอง เตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกลรวมทั้งมีการวางแผนบริหารจัดการความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นเพื่อให้สามารถใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดได้เกิดประโยชน์สูงสุด สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนตามกรอบ SDGs (Sustainable Development Goals) ของ UN โดยมียุทธศาสตร์ชาติระยะ ๒๐ ปี แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติครั้งที่ ๑๒ และนโยบายไทยแลนด์ ๔.๐ เป็นแนวทางซึ่งต้องนำมาประยุกต์ให้สอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการสร้างความอยู่รอด พอมีพอกิน ในระดับครัวเรือน สร้างความเข้มแข็งและพอเพียงในระดับชุมชนให้เกิดเป็นการรวมกลุ่ม จากนั้นขยายออกสู่ภายนอกเพื่อเชื่อมโยงองค์แหล่งทุน องค์ความรู้และเทคโนโลยีให้สร้างความยั่งยืนได้ในระดับสังคม สำคัญที่สุดนั้นต้องเริ่มจากแก้ไขปัญหาโครงสร้างพื้นฐาน คือการบริหารจัดการน้ำที่มีประสิทธิภาพตามแนวพระราชดำริ ดังกระแสพระราชดำรัสที่ตระหนักถึงความสำคัญของน้ำที่ต้องมีการจัดการให้เพียงพอ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ความตอนหนึ่ง (นายปราโมทย์ ไหม้กลัด) ที่ทรงวางน้ำหนักให้กับเรื่อง “น้ำ” ว่า “น้ำคือชีวิต” เป็นความอยู่รอดของชีวิตทั้งมนุษย์ สัตว์ และพืช

“น้ำคือชีวิต...ต้องมีอย่างพอเพียง”

“...หลักสำคัญว่า ต้องมีน้ำ น้ำบริโภคน้ำใจ น้ำเพื่อการเพาะปลูก เพราะชีวิตอยู่ที่นั่น ถ้ามีน้ำ คนอยู่ได้ ถ้าไม่มีน้ำ คนอยู่ไม่ได้ ไม่มีไฟฟ้า คนอยู่ได้ แต่ถ้าไม่มีไฟฟ้า ไม่มีน้ำ คนอยู่ไม่ได้”

พระราชดำรัสพระราชทานเมื่อ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๒๕

“...เคยพูดมาหลายปีแล้ว ในวิธีที่ปฏิบัติเพื่อที่จะให้มีทรัพยากรน้ำที่พอเพียงและเหมาะสม คำว่าพอเพียงก็หมายความว่าให้มีพอในการบริโภค ในการใช้ ทั้งในด้านการใช้อุปโภคในบ้าน ทั้งในการใช้ในการเกษตรกรรมอุตสาหกรรมต้องมีพอ ถ้าไม่มีพอ ทุกสิ่งทุกอย่างก็จะชะงักงัน แล้วทุกสิ่งทุกอย่างที่เราภูมิใจว่าประเทศไทยเราก้าวหน้า เจริญ ก็ชะงักงัน ไม่มีทางที่จะมีความเจริญถ้าไม่มีน้ำ...”

พระราชดำรัสพระราชทานเมื่อ ๔ ธันวาคม ๒๕๓๖

ทั้งนี้ การบริหารจัดการน้ำอย่างประสิทธิภาพนั้นจำเป็นต้องมีการพัฒนาแบบองค์รวม (Holistic) คือมีมุมมองการแก้ไขปัญหาอย่างรอบด้าน เชื่อมโยงกับการบูรณาการให้เกิดความยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงาน โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ : สำนักงาน กปร.) ดังเช่นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ได้ทรงพระราชทานแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการริเริ่มโครงการหนึ่งขึ้น จะทรงมองเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นรอบด้านและแนวทางการแก้ไขปัญหาอย่างเชื่อมโยง ดังเช่น “ทฤษฎีใหม่” ที่เริ่มจากการบริหารจัดการที่ดินให้เกิดประโยชน์สูงสุด จำเป็นต้องบริหารจัดการน้ำให้เพียงพอตลอดทั้งปีสำหรับการทำเกษตรรวมทั้งปศุสัตว์ เพราะการจัดการที่ดีมีแหล่งน้ำเพียงพอ มีแหล่งน้ำสำรองตั้งแต่ต้น จะส่งผลให้กิจกรรมทางการเกษตรขับเคลื่อนได้เต็มที่ส่งผลให้ผลิตได้ต่อเนื่อง ผลผลิตมีคุณภาพสูงขึ้น เกษตรกรนั้นจำเป็นต้องรู้จักวิธีการจัดการปัจจัยพื้นฐานอย่าง น้ำ ดิน และการตลาด จนขยายผลไปสู่การรวมกลุ่ม รวมพลังชุมชน ให้มีความเข้มแข็ง พร้อมทั้งก้าวออกมาสู่การเปลี่ยนแปลงของสังคมภายนอกได้อย่างครบวงจร นั่นคือทฤษฎีใหม่ ขั้นที่ ๑, ๒ และ ๓

การศึกษาวิจัยนี้ มุ่งเน้นการน้อมนำและประยุกต์ใช้แนวพระราชดำริของในหลวงรัชกาลที่ ๙ ที่ทรงมีพระราชปณิธานให้ประชาชนอยู่ดีมีสุข ใช้วิธีการดำเนินงานตามหลักการทรงงาน อาทิ เช่น การศึกษาข้อมูลอย่างเป็นระบบ การแก้ปัญหาแบบองค์รวม กระบวนการมีส่วนร่วม ในการบริหารจัดการแหล่งน้ำตามแนวพระราชดำริ จนถึงกิจกรรมต่อเนื่องจากการพัฒนาระบบน้ำตามหลัก “ทฤษฎีใหม่” มุ่งศึกษารูปแบบการบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการ ที่เกิดจากความร่วมมือระหว่างมูลนิธิปิดทองหลังพระอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง, มูลนิธิรักแก้ว รวมทั้งกรมชลประทาน ที่ร่วมกันพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการน้ำในระยะยาวได้จนเกิดเป็นความสำเร็จที่เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนจากโครงการพระราชดำรินในพื้นที่ต้นแบบต่างๆ เช่นโครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเล็งเปื้อยอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดกาฬสินธุ์ ที่ได้สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมให้ประชาชนในพื้นที่เป็นศูนย์กลางในการขับเคลื่อนงานพัฒนาไปตามทิศทางที่ชุมชนต้องการอย่างแท้จริง ร่วมกับการนำศาสตร์พระราชามาใช้เป็นเข็มทิศในหลักคิดและหลักปฏิบัติเกิดเป็นผลสำเร็จในด้านการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ได้เกิดประโยชน์สูงสุด สร้างอาชีพในชุมชน เกิดการพึ่งพาตนเอง คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นเกิดการเกื้อกูลกันทั้งระบบ ซึ่งในระยะยาวนั้นยังก่อให้เกิดการสร้างทักษะทางสังคมเกษตรกรรมแบบใหม่ คือการที่คนรุ่นใหม่จะกลับคืนถิ่นเพื่อเป็น Smart Farmer ประกอบอาชีพได้อย่างมีศักยภาพ ใช้และรักษาทรัพยากรในพื้นที่ของตนเองได้อย่างเกิดประโยชน์สูงสุด

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษารูปแบบบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนและครบวงจรตามแนวพระราชดำริที่สามารถรองรับการผลิตที่ต่อเนื่องของภาคการเกษตร (รวมทั้งประมงปศุสัตว์) ภาคอุตสาหกรรม และการขับเคลื่อนเศรษฐกิจภายในชุมชน

๑.๑ ศึกษาหลักการตามยุทธศาสตร์กรมชลประทาน ๒๐ ปีที่มีกรอบการดำเนินการสอดคล้องกับกรอบยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี

๑.๒ ศึกษารูปแบบการบริหารจัดการน้ำจากโครงการพระราชดำริที่ประสบความสำเร็จแล้ว ได้แก่ โครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเลิงเปือยอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดกาฬสินธุ์

๒. เพื่อวิเคราะห์และประเมินรูปแบบการบริหารจัดการน้ำตามแนวพระราชดำริ โครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเลิงเปือย เป็นกรณีศึกษา แล้วนำมาปรับใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาเชิงพื้นที่ พัฒนาเป็นรูปแบบ (Model) และจัดทำข้อเสนอแนะการแก้ไขปัญหาและพัฒนาเชิงพื้นที่ควบคู่ไปกับการแก้ไขปัญหาความยากจน โดยการบูรณาการความร่วมมือกับภาครัฐ เอกชนให้เกิดการพัฒนาไปในรูปแบบเดียวกันและพัฒนาพร้อมกันไปหลายๆ พื้นที่ เพื่อเร่งยกระดับความเจริญเติบโตและเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ ยกกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศให้กินดีอยู่ดี

๓. เพื่อเสนอแนะการบริหารจัดการน้ำสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำริ

ขอบเขตของการวิจัย

๑. ศึกษารูปแบบการใช้น้ำอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน จากกรณีศึกษา โครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเลิงเปือยอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอร่องคำ และอำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์

๑.๑ ศึกษาข้อมูลด้านเศรษฐกิจสังคมในพื้นที่ ด้านความเชื่อรวมทั้งวิถีชีวิตความเป็นอยู่อันเป็นตัวแปรสำคัญที่จะนำไปสู่หลักคิดในการพัฒนาที่สอดคล้องกับสภาพภูมิสังคม

๑.๒ ศึกษารูปแบบการทำการเกษตรในพื้นที่ การใช้ประโยชน์น้ำ ที่ดิน สภาพการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ทั้งก่อนและหลังจากเกิดโครงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านน้ำ ในช่วงขอบเขตเวลา ๕ ปีย้อนหลังจนถึงปัจจุบัน

๒. วิเคราะห์รูปแบบการบริหารจัดการน้ำโครงการพระราชดำริต่าง ๆ ที่ทำขึ้น รวมถึงโครงการของภาครัฐและภาคเอกชน ว่าการมีหลักการ หรือ วิธีการใดมาใช้ทำให้เกิดความยั่งยืนในชุมชน รวมทั้งวิธีการแก้ไขที่ต้นเหตุของปัญหาของการใช้อย่างไม่สมดุล

๓. การพัฒนาข้อเสนอ และแนวคิดในหลักการกว้างๆ ในการบริหารจัดการน้ำและการพัฒนาระบบเศรษฐกิจในชุมชน เพื่อให้สามารถนำไปประยุกต์ปรับใช้ในพื้นที่ต่างๆ ตามสภาพ ภูมิสังคม ได้อย่างสอดคล้องกับแนวนโยบายในการพัฒนาประเทศไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยศึกษาวิเคราะห์รูปแบบกระบวนการพัฒนาการบริหารจัดการน้ำและกิจกรรมต่อเนื่องแบบองค์รวม ในลักษณะการพัฒนาเชิงพื้นที่ และโครงการ

พัฒนาตามแนวพระราชดำริ มุ่งเน้นการค้นหาคำปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน การวิเคราะห์ปัญหา สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการคิด วิเคราะห์ วางแผน ตัดสินใจ ร่วมลงมือทำงานตามแผนงานโครงการ โดยจะเปรียบเทียบกับรูปธรรมการดำเนินงานในพื้นที่อื่นๆ ที่ประสบความสำเร็จ รวมทั้งการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องหรือมีส่วนได้ส่วนเสียทั้งแบบกลุ่มย่อย - เชิงลึก โดยจะวิเคราะห์แยกตามประเด็น ทั้งในเชิงนโยบายและเชิงปฏิบัติ

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

ผลการศึกษาวิจัยนอกจากจะเกิดรูปแบบที่เหมาะสมในการบริหารจัดการน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ ครอบคลุม ครบวงจร ยังนำไปสู่การพัฒนาข้อเสนอจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจเพื่อสังคม ในการแก้ไขปัญหาความยากจน ลดความเหลื่อมล้ำ ตลอดจนการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรในการผลิตแบบดั้งเดิม เป็นการผลิตแบบเกษตรสมัยใหม่ (smart farmer) เกิดเป็นแบบแผนในการทำงานร่วมกันของทุกภาคส่วนอย่างเป็นระบบและนำเอารูปแบบ (Model) การบริหารจัดการน้ำไปศึกษาต่อและสามารถขยายผลต่อไปได้จากการลงมือปฏิบัติได้ตามลำดับขั้น การพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ ระดับครัวเรือน ชุมชน และ พื้นที่ สอดคล้องกับแนวนโยบายในการพัฒนาประเทศไทย

คำจำกัดความ

เศรษฐกิจชุมชน	หมายถึง	กิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการผลิต การจำหน่าย จ่ายแจก ที่คนในท้องถิ่น ชุมชนได้มีส่วนร่วมคิด ร่วมทำร่วมรับประโยชน์ของประชาชน และร่วมกันเป็นเจ้าของ เศรษฐกิจชุมชนมีรากฐานมาจากศักยภาพของชุมชน ภูมิปัญญาของชุมชน หรือทุนในชุมชน อาทิ วัฒนธรรม ประเพณี สภาพภูมิประเทศ ความหลากหลายทางทรัพยากรที่มีอยู่
การพัฒนาแบบองค์รวม	หมายถึง	การพัฒนาที่มุ่งหวังให้เกิดการมองเป้าหมายที่กว้างขวาง รอบด้าน ไม่แยกส่วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับคำว่า "บูรณาการ" "เติมเต็ม" และ "ยั่งยืน" แนวคิดองค์รวมนี้ได้ถูกนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาสังคมไทย

บทที่ ๒

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการน้ำ และการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน

ในบทความนี้เป็นเรื่องของกรหยาบยกแนวคิดแนวคิดทฤษฎีต่างๆ จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยนำเสนอเกี่ยวกับแนวพระราชดำริ แนวคิดการพัฒนาและการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำริและทฤษฎีใหม่ แนวนโยบายทางการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง แนวนโยบายการพัฒนาและบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แนวนโยบายการพัฒนาเชิงพื้นที่ (Area based) แบบองค์รวม ตัวชี้วัดความสำเร็จ อาทิ เช่น อัตราการเติบโตของผลผลิตมวลรวมภายในประเทศ (Gross Domestic Product: GDP) และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน Sustainable Development Goals (SDGs) รวมทั้งผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อทำความเข้าใจในรูปแบบการบริหารจัดการน้ำและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนให้เกิดความยั่งยืน

แนวพระราชดำริเกี่ยวกับเรื่องน้ำ

“น้ำคือชีวิต...ต้องมีย่างพอเพียง”

“...หลักสำคัญว่า ต้องมีน้ำ น้ำบริโภคและน้ำใช้ น้ำเพื่อการเพาะปลูกเพราะชีวิตอยู่ที่นั่น ถ้ามีน้ำ คนอยู่ได้ ถ้าไม่มีน้ำ คนอยู่ไม่ได้ ไม่มีไฟฟ้า คนอยู่ได้ แต่ถ้ามีไฟฟ้าไม่มีน้ำ คนอยู่ไม่ได้...” ทรงวางน้ำหนักให้กับเรื่อง “น้ำ” ว่า “น้ำคือชีวิต” เป็นความอยู่รอดของชีวิต ทั้งมนุษย์ สัตว์ และพืช...ทรงให้ความสำคัญกับน้ำ...ต้องมีย่างพอเพียง

“...เคยพูดมาหลายปีแล้ว ในวิธีที่จะปฏิบัติเพื่อที่จะให้มีทรัพยากรน้ำที่พอเพียงและเหมาะสม คำว่า ‘พอเพียง’ ก็หมายความว่าให้มีพอในการบริโภค ในการใช้ ทั้งในด้านการใช้บริโภคในบ้าน ทั้งในการใช้เพื่อการเกษตรกรรม อุตสาหกรรมก็ต้องมีพอ ถ้าไม่มีพอทุกสิ่งทุกอย่างก็จะชะงักลง แล้วทุกสิ่งทุกอย่างที่เราภูมิใจว่าประเทศเราก้าวหน้าเจริญก็จะชะงักไม่มีทางที่จะมีความเจริญถ้าไม่มีน้ำ...”

“...การพัฒนาแหล่งน้ำนั้น ในหลักใหญ่คือ การควบคุมน้ำให้ได้ดังประสงค์ ทั้งปริมาณและคุณภาพ กล่าวคือ เมื่อมีปริมาณน้ำมากเกินไปก็ต้องหาทางระบายออกให้ทันการณ์ ไม่ปล่อยให้เกิดความเดือดร้อนเสียหาย และในขณะที่เกิดภาวะขาดแคลน ก็จะต้องมีน้ำเก็บกักไว้ใช้อย่างเพียงพอ ทั้งมีคุณภาพเหมาะสมแก่การเกษตร การอุตสาหกรรมและการอุปโภคบริโภค”

“...ไม่มีใครต้องการให้เกิดภัยธรรมชาติเช่นนั้น เราจะต้องเรียนรู้ แม้จะเป็นภัยธรรมชาติที่ทำให้เกิดความเดือดร้อน เราก็ใช้ภัยธรรมชาตินั้นเป็นครูที่จะสอนเรา...”

แนวคิดการพัฒนาและการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำริ และทฤษฎีใหม่

๑. หลักและวิธีการที่สำคัญของการพัฒนาแหล่งน้ำอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

๑.๑ การพัฒนาแหล่งน้ำจะเป็นรูปแบบใด ต้องเหมาะสมกับรายละเอียดสภาพภูมิประเทศเสมอ

๑.๒ การพิจารณาวางโครงการพัฒนาแหล่งน้ำ ต้องเหมาะสมกับสภาพแหล่งน้ำตามธรรมชาติในแต่ละท้องถิ่นเสมอ

๑.๓ พิจารณาถึงความเหมาะสมในด้านเศรษฐกิจ และสังคมของท้องถิ่น หลีกเลี่ยงการเข้าไปสร้างปัญหาความเดือดร้อนให้กับคนกลุ่มหนึ่งโดยสร้างประโยชน์ให้กับคนอีกกลุ่มหนึ่ง ไม่ว่าจะประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจเกี่ยวกับการลงทุนนั้นจะมีความเหมาะสมเพียงใดก็ตาม

ด้วยเหตุนี้การทำงานโครงการพัฒนาแหล่งน้ำทุกแห่ง จึงพระราชทานพระราชดำริไว้ว่า “ราษฎรในหมู่บ้านซึ่งได้รับประโยชน์จะต้องดำเนินการแก้ไขปัญหาเรื่องที่ดิน โดยจัดการช่วยเหลือผู้ที่เสียประโยชน์ตามความเหมาะสมที่จะตกลงกันเอง เพื่อให้ทางราชการสามารถเข้าไปใช้ที่ดินทำการก่อสร้างได้โดยไม่ต้องจัดซื้อที่ดิน ซึ่งเป็นพระบรมราโชบายที่มุ่งหวังให้ราษฎรมีส่วนร่วมกับรัฐบาล และช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในสังคมของตนเองและมีความหวงแหนที่จะต้องดูแลบำรุงรักษาสงก่อสร้างนั้นต่อไปด้วย”

๒. ประเภทของโครงการพัฒนาแหล่งน้ำอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

โครงการพัฒนาแหล่งน้ำอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่ได้พระราชทานพระราชดำริให้หน่วยงานต่างๆ ดำเนินการ มีหลายประเภท ได้แก่

๒.๑ งานอ่างเก็บน้ำ เกิดจากการสร้างเขื่อนเก็บกักน้ำปิดกั้นทางน้ำระหว่างหุบเขาหรือเนินสูงเก็บกักน้ำที่ไหลลงมาตามทางน้ำ ปริมาณน้ำในอ่างฯ ที่เขื่อนเก็บกักไว้ได้ขึ้นอยู่กับความสูงของเขื่อน ส่วนใหญ่มักสร้างเป็น “เขื่อนดิน” โดยนำดินที่มีคุณภาพเหมาะสมมาถมเป็นชั้นๆ แล้วบดอัดให้แน่นเป็นตัวเขื่อนประโยชน์ของอ่างเก็บน้ำ คือ มีน้ำใช้เพาะปลูกพืชในฤดูแล้งและฤดูฝน

๒.๒ งานฝายทดน้ำ คือสิ่งก่อสร้างปิดขวางทางน้ำไหล เพื่อทดน้ำที่ไหลมาให้มีระดับสูงขึ้น จนสามารถผันเข้าไปตามคลองหรือคูส่งน้ำให้แก่พื้นที่เพาะปลูกบริเวณสองฝั่งลำน้ำได้สะดวก ส่วนน้ำที่เหลือจะไหลข้ามสันฝายไปเองฝายส่วนใหญ่สร้างด้วยวัสดุที่มีความคงทนถาวร ได้แก่ หินและคอนกรีต เป็นต้น ในลำน้ำที่มีน้ำไหลมาอย่างเพียงพอและสม่ำเสมอตลอด ฤดูกาลเพาะปลูก ฝายจะช่วยทดน้ำในช่วงที่ไหลมาน้อยและมีระดับต่ำกว่าตลิ่งนั้นให้สูงขึ้น จนสามารถผันน้ำเข้าสู่คลองส่งน้ำไปยังไร่นาต่อไป

๒.๓ งานขุดลอกหนองบึง ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ให้สามารถเก็บน้ำได้มากขึ้น เนื่องจากหนอง บึง ส่วนใหญ่มักตื้นเขินจากการเคลื่อนตัวของตะกอนลงสู่หนองและบึง ทำให้ไม่สามารถเก็บน้ำได้มากนัก และอาจไม่มีเพียงพอใช้ในฤดูแล้ง น้ำในหนองและบึงสามารถสูบขึ้นไปใช้ปลูกพืชผักสวนครัว ใช้เลี้ยงสัตว์ ใช้เป็นแหล่งน้ำอุปโภค-บริโภคของหมู่บ้านและใช้เป็นแหล่งน้ำเพื่อการเลี้ยงปลาได้ด้วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงมีพระราชดำริให้หน่วยงานต่างๆ ดำเนินการขุดลอก หนองและบึง ที่มีอยู่ เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำในทุกภาค

๒.๔ งานสระเก็บน้ำในไร่นา หรือสำหรับชุมชนแหล่งน้ำที่ขุดสำหรับเก็บกักน้ำฝนน้ำไหลตามผิวดินหรือซึมจากดินลงสู่สระเก็บน้ำโดยการขุดดินนำมาถมเป็นคันรอบสระ พระราชทานพระราชดำริให้ทำในไร่นาเกษตรกรแต่ละราย ที่ไม่สามารถช่วยเหลือโดยอ่างเก็บน้ำ ฝาย หรือไม่มีหนองและบึงตามธรรมชาติงานสระเก็บน้ำและระบบการเกษตรผสมผสานในไร่นาของเกษตรกรนี้รับสั่งว่าเป็น “ทฤษฎีใหม่”

๓. หลักการทรงงานแก้ปัญหาเรื่องน้ำ

ทรงมีหลักการทรงงานที่สำคัญ ดังนี้

- ๓.๑ ทรงเน้นการสงเคราะห์ชาวนาชาวไร่ ในท้องถิ่นทุรกันดารและชนชั้น
แรงงานเป็นลำดับแรก “พออยู่ พอกิน” ในเบื้องต้น
- ๓.๒ มีรับสั่งว่า “พระราชดำริมิใช่พระบรมราชโองการ” ต้องคิดพิจารณาให้
รอบคอบเหมาะสม ดังพระราชดำรัสว่า “ไปคิดให้ดี คิดให้ละเอียด หากคุ้มก็ทำ”
- ๓.๓ ทรงละเอียดรอบคอบในการวางโครงการเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด
ประโยชน์อเนกประสงค์
- ๓.๔ ทรงพิจารณาถึงความเหมาะสมของสภาพภูมิประเทศ แหล่งน้ำธรรมชาติ
สภาพทางเศรษฐกิจ สภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่นให้สอดคล้องกันเสมอ ทรงยึดหลัก
“เศรษฐกิจพอเพียง”
- ๓.๕ ให้ราษฎรที่ได้รับประโยชน์มีส่วนร่วมในโครงการ

แนวทางการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจ พอเพียง

“...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือความพอมี
พอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและใช้อุปกรณ์ที่ประหยัด
แต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้วจึงค่อยสร้างค่อยเสริม
ความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป...”

พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
วันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๑๗

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติของประชาชนในทุก
ระดับ ตั้งแต่ครอบครัว ชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทาง
สายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียงหมายถึง
ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร
ต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความ
รอบรู้ทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานทางจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะ
เจ้าหน้าที่รัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริตและให้มี
ความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา

แผนภาพที่ ๒-๑ หลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๐

๑. แผนยุทธศาสตร์การบูรณาการขับเคลื่อนการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจ (พ.ศ.๒๕๕๗-๒๕๖๐)

แผนยุทธศาสตร์การบูรณาการขับเคลื่อนการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจ (พ.ศ.๒๕๕๗-๒๕๖๐) เป็นแผนระยะ ๔ ปี ที่สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดทำขึ้นเพื่อการขับเคลื่อนการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไปสู่การปฏิบัติให้สามารถบรรลุเป้าหมายและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน แนวคิดพื้นฐานในการขับเคลื่อนพัฒนา

๑.๑ หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกัน ตลอดจนใช้ความรู้ ความรอบคอบ และคุณธรรม เพื่อให้พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และกระแสโลกในยุคโลกาภิวัตน์

๑.๒ การพัฒนาเชิงพื้นที่ (Area base Approach) คือ การสร้างกระบวนการเรียนรู้และสร้างความเข้าใจในสาเหตุของปัญหาและหาแนวทางแก้ไขปัญหาแบบบูรณาการร่วมกันกับทุกภาคส่วน เน้นการพัฒนาที่มาจากความต้องการของชุมชน ยึดหลัก “ระเบิดจากข้างใน”

๑.๓ การ “ทำตามลำดับขั้น” คือการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางธรรมชาติ โดยจัดสรรผลประโยชน์ให้ทั่วถึงเป็นธรรมโดยเริ่มจากความพอเพียง ดังนี้

๑.๓.๑ ระดับครัวเรือน ให้ชาวบ้านมีอาหารกินตลอดปี ลดรายจ่าย สร้างรายได้ภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร

๑.๓.๒ ระดับชุมชน รวมกลุ่มและแบ่งปันการใช้ทรัพยากรร่วมกัน โครงสร้างพื้นฐานการผลิตระดับชุมชน

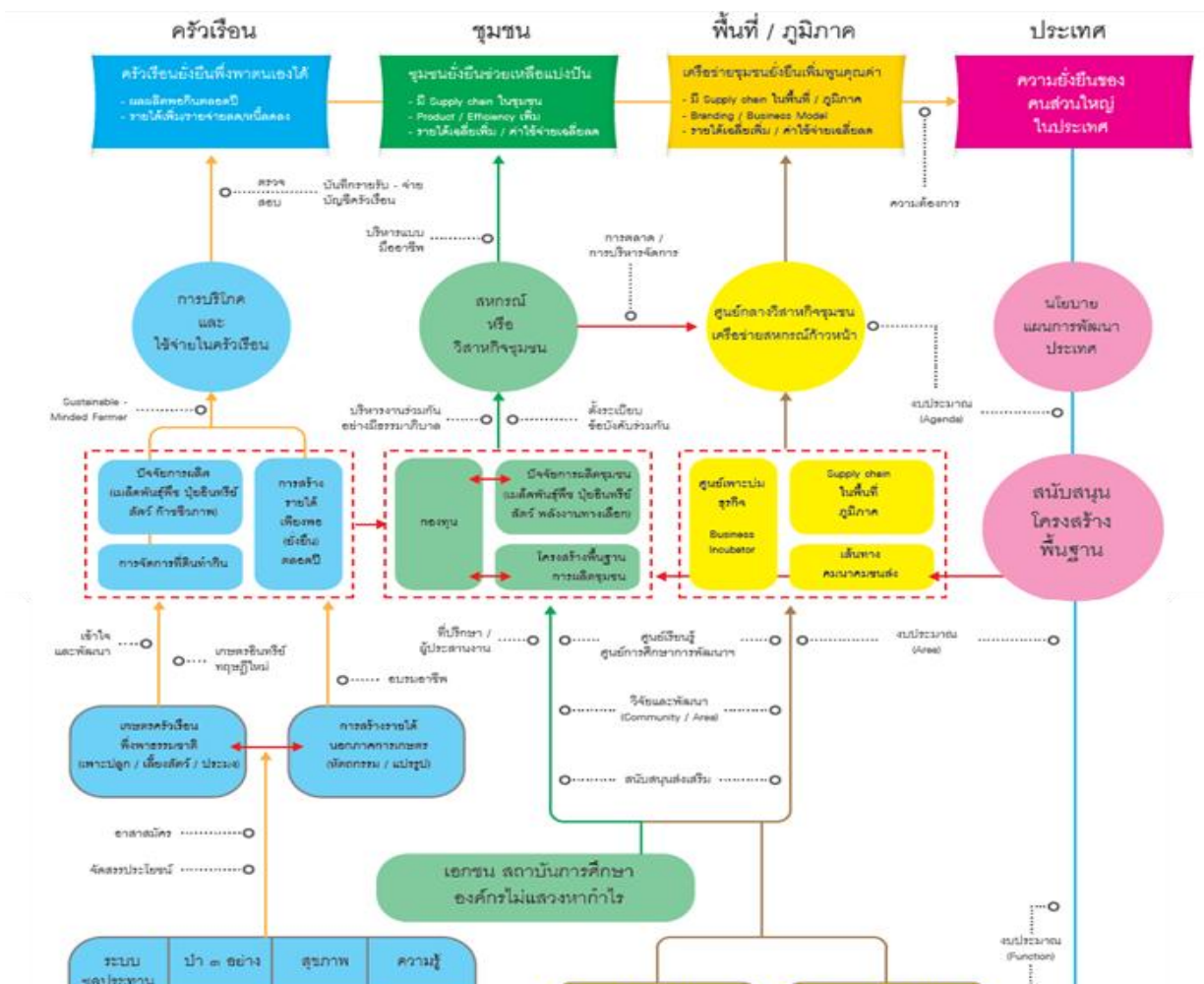
๑.๓.๓ ระดับพื้นที่และภูมิภาค ศูนย์กลางวิสาหกิจชุมชน แผนการผลิตการแปรรูปและการตลาด ระบบการขนส่งเพื่อสนับสนุนระบบการผลิตระดับครัวเรือนและชุมชน (Supply Chain)

๑.๓.๔ ระดับประเทศ กำหนดเป็นนโยบาย ระเบียบกฎหมาย การกำกับดูแล การสนับสนุน งบประมาณ โครงสร้างพื้นฐานให้สอดคล้องกับความต้องการของแต่ละภูมิภาค

๑.๔ บูรณาการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการและภาคส่วนอื่นๆ การร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมลงมือปฏิบัติโดยการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนมาร่วมแก้ไขปัญหามา ร่วมแก้ไขปัญหามา ปรับเปลี่ยน เรียนรู้ร่วมกันเพื่อพัฒนารูปแบบและกลไกการทำงานที่เอื้อต่อการแก้ไขปัญหามา

๑.๕ การจัดการความรู้และพัฒนาคน มีหมวดหมู่การจัดเก็บฐานข้อมูล และ ความรู้ โดยการรวบรวม วิเคราะห์ สังเคราะห์ เปรียบเทียบและกลั่นกรองความรู้จากการพัฒนาพื้นที่ จัดทำเป็นระบบสารสนเทศเพื่อการตัดสินใจ (DSSI) และคลังความรู้ ใช้แนวทางหรือเทคนิคการทำงานในรูปแบบใหม่ที่มีประสิทธิภาพสูงขึ้น

แผนภาพที่ ๒-๒ โมเดลการปฏิบัติ (Practical Model) เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ที่มา : คู่มือการขับเคลื่อนการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
ในภาคการเกษตรและชนบท

แนวนโยบายการพัฒนาและบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม

๑. หลักการบริหารจัดการแหล่งน้ำ

การบริหารจัดการแหล่งน้ำ ควรดำเนินการให้สอดคล้องกันตลอดทั้งลุ่มน้ำ โดยภาครัฐทำหน้าที่เสนอแนะนโยบาย จัดทำแผนแม่บท ศึกษาวิจัย พัฒนา อนุรักษ์ และฟื้นฟู แหล่งน้ำ หน่วยงานท้องถิ่นเป็นหน่วยงานหลักในการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ ให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐ ส่งเสริมและสนับสนุนประชาชนให้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ แหล่งน้ำ สร้างจิตสำนึกให้ชุมชนเห็นคุณค่าการอนุรักษ์ ฟื้นฟูและพัฒนาแหล่งน้ำ ในท้องถิ่นให้สามารถ กลับมาทำหน้าที่เชิงนิเวศและใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน แหล่งน้ำ ตามความหมายของชุมชน จะมีชื่อ เรียกแตกต่างกันไป เช่น แม่น้ำ ห้วย หนอง บึง คู คลอง ทะเลสาบ กว๊าน สบู่ เขื่อน อ่างเก็บน้ำ สระ น้ำ บ่อปลา นาทุ่ง นาเกลือ หนองน้ำกร่อย ป่าพรุ ป่าโกงกาง ป่าจาก ป่าเสม ป่าเลน ป่าชายเลน หาด หิน หาดกรวด หาดทราย หาดโคลน และหาดเลน เป็นต้น พื้นที่เหล่านี้มีทรัพยากรธรรมชาติที่ เกี่ยวข้องกับชุมชนริมน้ำ สามารถใช้ประโยชน์ได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ที่สำคัญ ได้แก่ การใช้น้ำ เพื่อการดำรงชีวิต แหล่งประมง แหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ แหล่งพืชน้ำ ที่ใช้เป็นอาหาร

๒. แนวทางการวิเคราะห์สภาพปัญหาของแหล่งน้ำ

การวิเคราะห์สภาพปัญหาของแหล่งน้ำ ควรดำเนินการในลักษณะสหวิชาการ ทั้งทางด้านกายภาพ ชีวภาพ ระบบนิเวศ โครงสร้างพื้นฐาน เศรษฐกิจ สังคม ประชากร เทคโนโลยี กฎหมาย การเมือง คุณค่าการใช้ประโยชน์และคุณภาพชีวิตของประชาชน จึงจำเป็นต้องระดม ความคิดจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ประเด็นปัญหาที่ต้องวิเคราะห์ ที่สำคัญ ได้แก่

๒.๑ การศึกษาประเด็นปัญหาของแหล่งน้ำ หมายถึง ความเข้าใจในผลที่เกิดขึ้น อันไม่พึงประสงค์ ได้แก่ ปัญหาที่แท้จริงคืออะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร เป็นปัญหาวิกฤตของแหล่งน้ำ หรือไม่ ถ้าไม่แก้ไขจะมีผลเสียอย่างไร ต้องแก้ปัญหอย่างไร

๒.๒ การกำหนดประเภทปัญหาของแหล่งน้ำ ได้แก่ ปัญหาเฉพาะหน้า ปัญหาที่เกิดจากการป้องกันการฟื้นฟู การใช้ประโยชน์ หรือปัญหาที่เกิดจากการพัฒนา และปัญหาการบุกรุก แหล่งน้ำ เป็นต้น

๒.๓ การระบุสภาพปัญหาของแหล่งน้ำ เป็นมาอย่างไร สภาพที่ต้องการคืออะไร ข้อมูลเชื่อถือได้หรือไม่ บทบาทขององค์กรที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างไร ช่วยแก้หรือช่วยสร้างปัญหาให้แก่ แหล่งน้ำ

๒.๔ การค้นคว้าหาสาเหตุปัญหา เหตุของการเกิดปัญหา วิธีการค้นคว้าหาสาเหตุปัญหา การระบุสาเหตุของปัญหา

๒.๕ การกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหา ใช้หลักการพิจารณาเหตุแห่งปัญหา สามารถแก้ไขได้หรือไม่ กำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหา จัดทำนโยบาย แผนงานและโครงการ ทั้งระยะเร่งด่วนและระยะยาวอย่างไร

๒.๖ ดำเนินการแก้ไขปัญหา กำหนดแผนปฏิบัติการและดำเนินการให้สอดคล้องกับนโยบายแผนงานโครงการ และระยะเวลาที่กำหนด แล้วประเมินผลของการดำเนินการตามทางเลือกแก้ไข และประเมินผลการแก้ไขปัญหาเป็นระยะๆ

๒.๗ สรุปและประเมินผลโครงการ ทุกระยะ ๓-๖ เดือน ควรมีการประเมินผลการดำเนินงาน ถ้าไม่เป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ให้ศึกษาหาสาเหตุและปรับเปลี่ยนแผนการดำเนินการให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้น

๓. แนวทางการใช้ประโยชน์แหล่งน้ำ

การใช้ประโยชน์แหล่งน้ำ ควบคู่กับการดูแลรักษาแหล่งน้ำ และคุณภาพสิ่งแวดล้อม ควรดำเนินการบนพื้นฐานการใช้แบบยั่งยืน หมายถึง การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพที่สุด เน้นการใช้ประโยชน์แบบสมดุลเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม โดยมีของเสียและมลภาวะเกิดขึ้นน้อย ก่อให้เกิดการฟื้นตัวของคุณภาพน้ำ ทรัพยากรชีวภาพและสิ่งแวดล้อมตามสภาพธรรมชาติ ทำให้มีศักยภาพในการให้ผลผลิตอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ที่สำคัญ ได้แก่

๓.๑ การกำหนดลักษณะการใช้ทรัพยากรแหล่งน้ำ มนุษย์มีการใช้ทรัพยากรน้ำ เพื่อสนองความต้องการ ทั้งที่เป็นประโยชน์ทางตรงและเป็นองค์ประกอบเพื่อการสร้างบรรยากาศที่ดี โดยการใช้ทรัพยากรน้ำจะต้องไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อแหล่งน้ำ และสิ่งแวดล้อม ลักษณะการใช้ประโยชน์ ประกอบด้วย

๓.๑.๑ การใช้ประโยชน์โดยตรง หมายถึง การใช้น้ำ เพื่อการอุปโภคบริโภค เกษตรกรรม อุตสาหกรรมและเพื่อการผลิตพลังงาน

๓.๑.๒ การใช้ประโยชน์โดยอ้อม เช่น การท่องเที่ยว การกีฬาและนันทนาการ

๓.๑.๓ การใช้ประโยชน์ทรัพยากรชีวภาพในแหล่งน้ำ เช่น การจับสัตว์น้ำ การเก็บพืชน้ำ เป็นต้น

๓.๒ การกำหนดหลักปฏิบัติในการใช้ประโยชน์แหล่งน้ำให้เกิดความยั่งยืน เพื่อให้มีการใช้น้ำในแหล่งน้ำอย่างมีประสิทธิภาพและประหยัด จะต้องมีการกำหนดมาตรการการใช้น้ำ ที่เก็บกักไว้ไม่ให้เกินกว่าน้ำต้นทุนในแหล่งน้ำ มีการจัดการมลพิษน้ำ และนำน้ำเสียที่ผ่านการบำบัดแล้ว มาใช้ให้เกิดประโยชน์ใหม่ มีการสงวนรักษา ปรับปรุง ฟื้นฟู และพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อให้เกิดความยั่งยืน

๓.๓ การจัดองค์ประกอบภายในแหล่งน้ำให้สมดุล ทั้งการรักษาสิ่งแวดล้อม คุณภาพและระบบนิเวศให้มีความหลากหลายทางชีวภาพทั้งชนิด ปริมาณ สัตว์ส่วน และการกระจาย ภายใต้อิทธิพลมาตรฐานภาวะสมดุลตามธรรมชาติ

๓.๔ การกำหนดรูปแบบการใช้ประโยชน์แหล่งน้ำอย่างยั่งยืน การเก็บกักน้ำในแหล่งน้ำ การรักษาสมดุลระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมบริเวณโดยรอบแหล่งน้ำ โดยให้มีการเปลี่ยนแปลงน้อยที่สุด ถ้าหากไม่สามารถรักษาสมดุลของระบบได้ จะก่อให้เกิดปัญหาและผลกระทบต่อแหล่งน้ำนั้น

๔. แนวทางการบริหารจัดการแหล่งน้ำ

การบริหารจัดการแหล่งน้ำ ควรมีความสอดคล้องกับกรอบแผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมระดับชาติ พ.ศ.๒๕๕๐-๒๕๕๔ กฎหมายด้านสิ่งแวดล้อม ยุทธศาสตร์การพัฒนาและแผนพัฒนาระดับจังหวัดและระดับประเทศที่เกี่ยวข้อง โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในลักษณะสมดุลทรัพยากรเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน โดยเน้นความสำคัญด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน และการบูรณาการในทุกภาคส่วน ร่วมกันบริหารจัดการแหล่งน้ำ หรือพื้นที่ชุ่มน้ำ ตามหลักพื้นที่ หน้าที่และการมีส่วนร่วมของสังคม (Area-Function-Participation หรือ AFP) ภายใต้กรอบแนวคิดการอนุรักษ์ พื้นฟูพัฒนา และใช้ประโยชน์อย่างชาญฉลาด

แนวทางการบริหารจัดการแหล่งน้ำ ควรเน้นการอนุรักษ์ พื้นฟู ปรับปรุงและใช้ประโยชน์แหล่งน้ำอย่างยั่งยืน ในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ จะมีความซับซ้อนของปัญหาแตกต่างกันไป แนวทางการบริหารจัดการแหล่งน้ำ มีรายละเอียด ดังนี้

๔.๑ สํารวจ จัดลำดับความเร่งด่วนและกำหนดขอบเขตการใช้ประโยชน์พื้นที่แหล่งน้ำ การจัดการแหล่งน้ำ ควรดำเนินการให้ใกล้เคียงกับสภาพธรรมชาติของแหล่งน้ำ ธรรมชาติอันควรสงวนรักษา โดยหลักการจะต้องไม่ทำให้ลักษณะที่โดดเด่นของแหล่งน้ำด้อยคุณค่า รวมถึงการใช้ประโยชน์พื้นที่โดยรอบแหล่งน้ำต้องไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อแหล่งน้ำ ควรกำหนดขอบเขตและพื้นที่ดำเนินกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ ปรับปรุง พื้นฟู และพัฒนาแหล่งน้ำ สามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ รูปแบบ ดังนี้

๔.๑.๑ กลุ่มกิจกรรมด้านการอนุรักษ์แหล่งน้ำ เป็นการดำเนินการเพื่อให้แหล่งน้ำ ที่มีสภาพดีคุณภาพน้ำดี และปริมาณน้ำเพียงพออยู่แล้ว สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน และเป็นธรรมกับทุกภาคส่วน

๔.๑.๒ กลุ่มกิจกรรมด้านการปรับปรุง พื้นฟูแหล่งน้ำ เป็นการดำเนินการเพื่อฟื้นคืนแหล่งน้ำที่มีสภาพเสื่อมโทรม ตื้นเขิน มีวัชพืชหนาแน่น และคุณภาพน้ำไม่ดี ให้สามารถใช้ประโยชน์ได้ดังเดิม

๔.๑.๓ กลุ่มกิจกรรมการพัฒนาแหล่งน้ำ เป็นการดำเนินการเพื่อเพิ่มสภาพการเก็บกัก การนำไปใช้ประโยชน์ โดยที่แหล่งน้ำนั้น ต้องมีศักยภาพ เช่น คุณภาพน้ำดี ปริมาณน้ำทำเพียงพอ สภาพพื้นที่เหมาะสมทางด้านวิศวกรรม หรือเป็นการดำเนินการเพื่อแก้ไขการขาดแคลนน้ำ หรือน้ำท่วม หรือกลุ่มแหล่งน้ำที่ต้องดำเนินการสร้างขึ้นใหม่เพื่อให้เพียงพอกับการใช้ประโยชน์

๔.๒ ดำเนินการอนุรักษ์ พื้นฟู ปรับปรุง และพัฒนาแหล่งน้ำ หลังจากกำหนดประเภทและขอบเขตการใช้ประโยชน์พื้นที่โดยรอบแหล่งน้ำ ควรดำเนินการอนุรักษ์ พื้นฟู ปรับปรุง และพัฒนาแหล่งน้ำ รวมทั้งแก้ไขปัญหาลผลกระทบต่อน้ำที่โดยรอบแหล่งน้ำ

๔.๓ การบริหารจัดการ อนุรักษ์ ปรับปรุง พื้นฟู และพัฒนาแหล่งน้ำ โดยชุมชนมีส่วนร่วม สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ วิถีชีวิต วัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น รวมถึงการประเมินสภาพปัญหา แก้ไขปัญหาแบบบูรณาการและมีส่วนร่วมในทุกภาคส่วน เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการดำเนินงาน วิธีการของการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน แบ่งเป็น ๔ รูปแบบ ได้แก่

๔.๓.๑ การทำแผนที่แบบมีส่วนร่วม (Village mapping) ช่วยให้มองเห็นรูปธรรมของข้อมูลและตำแหน่งของพื้นที่ที่ต้องการศึกษา และใช้ประกอบการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนที่ใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำและลักษณะทางกายภาพของพื้นที่โดยรอบแหล่งน้ำ

๔.๓.๒ การวิเคราะห์และจัดลำดับ (Matrix ranking) ช่วยให้มองเห็นประเภท/ชนิดและปริมาณของสิ่งที่ต้องการศึกษา เช่น ชนิดและปริมาณของทรัพยากรธรรมชาติประเภทของผู้ใช้ประโยชน์ ปริมาณการใช้ประโยชน์ เป็นต้น

๔.๓.๓ การวิเคราะห์ฤดูกาล (Seasonal analysis) ช่วยให้มองเห็นปรากฏการณ์ด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นที่สัมพันธ์กับช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง เช่น การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำของผู้มีส่วนได้เสียในรอบ ๑ ปี ชนิดและปริมาณของทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่ชุ่มน้ำในรอบ ๑ ปี เป็นต้น

๔.๓.๔ การจัดทำแผนภูมิความสัมพันธ์ (Venn diagram) ช่วยให้สามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูลหลายมิติเข้าด้วยกัน เช่น การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์หรือผู้มีส่วนได้เสียในพื้นที่โดยรอบแหล่งน้ำ วิเคราะห์สภาพปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้น เป็นต้น

๔.๔ การเสริมสร้างความรู้ จิตสำนึก และสร้างเครือข่ายชุมชน เพื่อการอนุรักษ์ปรับปรุง พื้นฟูและพัฒนาแหล่งน้ำ กลุ่มองค์กรที่อยู่ในพื้นที่หรือผู้รักษากฎระเบียบ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ และรอบๆ พื้นที่อนุรักษ์ รวมทั้งกลุ่มที่เข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่อนุรักษ์ และนักท่องเที่ยวจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในองค์รวมของแหล่งน้ำ ซึ่งทุกชีวิตมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน รวมทั้งกฎหมายที่ใช้บังคับ ดังนั้น การเสริมสร้างความเข้าใจให้รู้ถึงคุณค่าของแหล่งธรรมชาติ จะช่วยให้ประชาชนและชุมชนมีจิตสำนึกร่วมกันเฝ้าระวังและร่วมกันสร้างมาตรการป้องกันให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น การสร้างความรู้ จิตสำนึก และสร้างเครือข่ายชุมชนในท้องถิ่นประกอบด้วย

๔.๔.๑ การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการศึกษาสำรวจ และจัดลำดับความสำคัญของแหล่งน้ำ

๔.๔.๒ การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการวางแผนจัดการอนุรักษ์ปรับปรุง พื้นฟู และพัฒนาแหล่งน้ำ

๔.๔.๓ การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ทั้งทางด้านแรงงาน อุปกรณ์ หรือเงินทุน

๔.๔.๔ การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากแหล่งน้ำแบบกระจายทั่วถึงและเป็นธรรม

๔.๔.๕ การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน

๔.๕ สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างหน่วยงานท้องถิ่นในการบริหารจัดการแหล่งน้ำ ดำเนินการสร้างเครือข่ายการจัดการแหล่งน้ำระหว่างโดยหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและประชาชนในพื้นที่ เพื่อวางแผนการจัดการอนุรักษ์ ปรับปรุง พื้นฟู และพัฒนาแหล่งน้ำอย่างมีประสิทธิภาพและต่อเนื่อง

๔.๖ การอนุรักษ์แหล่งธรรมชาติ พื้นฟูและสร้างความหลากหลายทางชีวภาพในแหล่งน้ำและบริเวณโดยรอบ เช่น การสร้างแหล่งอาหารและแหล่งที่อยู่อาศัยของพืช สัตว์ท้องถิ่น นกอพยพ และสัตว์ที่หายากที่มีแนวโน้มใกล้สูญพันธุ์ หรือมีคุณค่าพิเศษต่อการดำรงไว้ซึ่งความ

หลากหลายทางชีวภาพ หรือมีคุณค่าพิเศษต่อการดำรงอยู่ของชนิดพันธุ์หรือสังคมพืชหรือสัตว์พื้นเมืองที่สำคัญต่อการดำรงชีพของชุมชนโดยรอบแหล่งน้ำ การอนุรักษ์แหล่งธรรมชาติที่สวยงามและทรงคุณค่าเฉพาะด้าน บริเวณโดยรอบแหล่งน้ำเพื่อสร้างแรงจูงใจสำหรับนักท่องเที่ยว และท้องถิ่นสามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติหรือแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

แนวนโยบายการพัฒนาเชิงพื้นที่ (Area based) แบบองค์รวม

“ให้ถามชาวบ้านในพื้นที่ก่อนว่ามีความต้องการอย่างไร แบบไหน ถ้ายังไม่มีความรู้ก็ช่วยกันคิด ช่วยกันทำ ผู้มีความรู้ความสามารถเผยแพร่สิ่งที่ตนรู้ ให้ยกย่องปราชญ์ในพื้นที่”

“...ทำให้ทุกคนตั้งใจทำงาน โดยคิดว่าเป็นเรื่องที่เขาคิดเอง เป็นความคิดที่เกิดจากความคิดเขา ถ้าไม่เช่นนั้นจะไม่สำเร็จ...”

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
ทรงพระราชทานให้ไว้ ณ วันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๕๕

การพัฒนาเชิงพื้นที่ (Area – based Approach) เป็นเป้าหมายและทิศทางการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของประเทศ โดยเน้นการเปลี่ยนแปลงจากฐานราก คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม “คน” เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในระดับครัวเรือน ชุมชน ก่อนที่จะขยายไปสู่การเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างที่ใหญ่ขึ้น การเปลี่ยนมุมมองการพัฒนามาให้ความสำคัญกับ “การพัฒนาเชิงพื้นที่” ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของกระบวนการผลักดันการพัฒนาประเทศ โดยการพัฒนาหรือส่งเสริมให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง พึ่งพาตนเองได้และสามารถปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงใช้ความรู้ในการหาวิธีจัดการหรือแก้ไขปัญหาของตัวเอง ครัวเรือน ชุมชน และประเทศได้อย่างยั่งยืน ในส่วนของการขยายแนวความคิดหรือแนวทางการพัฒนาเชิงพื้นที่ให้เป็นการพัฒนาที่มาจากกรณีเริ่มของพื้นที่ (ชุมชน) อย่างแท้จริงนั้น ต้องมีการกำหนดประเด็น ปัญหาหรือความต้องการของพื้นที่ มีการสร้างเครื่องมือในการหาข้อมูล ความรู้ สร้างกลไกความร่วมมือ เพื่อสามารถจัดการกับประเด็นปัญหาหรือความต้องการของพื้นที่ได้จริง

๑. ความเป็นมาของโครงการตามแผนพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ประยุกต์ตามแนวพระราชดำริ

มติคณะรัฐมนตรีวันที่ ๖ กันยายน ๒๕๕๔ เห็นชอบข้อเสนอของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ให้นำปรัชญาและแนวทางการทำงานของมูลนิธิปิดทองหลังพระสืบสานแนวพระราชดำริ บรรจู่ไว้ในแผนบริหารราชการแผ่นดิน งบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๕ – ๒๕๕๘ ของกระทรวงมหาดไทย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสำนักปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี ภายใต้ชื่อ “แผนพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ประยุกต์ตามพระราชดำริ” เป็นการนำเอาแนวพระราชดำริและองค์ความรู้ด้านการพัฒนา ๖ มิติ ได้แก่ ดิน น้ำ การเกษตร ป่าไม้ พลังงานทดแทน และสิ่งแวดล้อม มาเป็นแนวทางในการพัฒนาพื้นที่เป็นหลัก บูรณาการการทำงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และในด้านการปฏิบัติงานนั้นได้ยึดถือหลักการทรงงาน ๒๓ ประการ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ มาเป็นกรอบแนวทางในการปฏิบัติงาน ทั้งนี้หลักการทรงงาน ๒๓ ประการ ยังสอดคล้องกับหลักการพัฒนาตามแนวพระราชดำริเรื่อง “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา โดยประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการแผนงาน/โครงการที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วม

ร่วม ให้ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริงใจความสำคัญของการพัฒนาเชิงพื้นที่ (Area-based Approach) แบบองค์รวมมีวิธีการดำเนินงานภายใต้กรอบแนวทางเหล่านี้

๑.๑ เข้าใจเป้าหมายโครงการพระราชดำริ เพื่อให้ชาวบ้านพ้นจากความอดอยาก หมดหนี้สิน พ้นจากปัญหาความยากจนและลดช่องว่างความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองกับชนบท

๑.๒ วิธีการปฏิบัติงานในพื้นที่ ข้าราชการต้องไม่ชี้ิ้วสั่งไม่คิดว่าเป็นนายชาวบ้าน เพื่อลดช่องว่างในการทำงานของราชการกับชาวบ้าน ทำงานแบบบูรณาการเชื่อมโยงงานในหน้าที่ ความรับผิดชอบ ไม่ทำงานเป็นแท่ง ลงทำงานร่วมกันในพื้นที่ชุมชน

๑.๓ แนวทางการทำงานที่สำคัญ หน่วยงานราชการต้องเข้าไปเรียนรู้ รับฟังปัญหา และความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้าน

๑.๔ การทำงานพัฒนาต้องมีความพร้อมทั้งราชการและชาวบ้าน ไม่พร้อมไม่ทำ

๒. แผนพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ประยุกต์ตามแนวพระราชดำริ

๒.๑ เตรียมการก่อนลงพื้นที่ทำงานในหมู่บ้าน เริ่มจากการแต่งตั้งคณะอำนวยการระดับจังหวัด คณะทำงานระดับอำเภอ และให้คณะทำงานทั้งหมดศึกษาข้อมูลเบื้องต้นร่วมกัน

๒.๒ ก่อนประชุมชาวบ้าน ให้มีการจัดประชุมระดับจังหวัดเพื่อให้คณะทำงานทั้งหมดร่วมประชุมทำความเข้าใจปัญหาและความต้องการในการดำเนินการโครงการแก้ไขปัญหาต่างๆ

๒.๓ ประชุมชาวบ้านครั้งแรกโดยคณะทำงานระดับอำเภอ จัดประชุมเพื่อเรียนรู้ร่วมกับชาวบ้าน ให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นตอนแรก คือ ร่วมคิด ร่วมทำ มีความรู้สึกมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของ เมื่อชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมและเห็นประโยชน์ หรือผลกระทบร่วมกัน เพื่อให้ชาวบ้านเป็นผู้ตัดสินใจว่าจะทำโครงการนั้นหรือไม่ และถ้าทำ ชาวบ้านมีความพร้อมมากน้อยเพียงใด ยินดีเสียสละเวลา แรงงานหรือทุนหรือไม่ ถ้าไม่พร้อม ไม่ทำ

๒.๔ นัดหมายผู้นำชุมชน และ อสพ. (อาสาพัฒนา) เพื่อเตรียมการสำรวจข้อมูล โดยต้องมีแผนการเดินทางภาพเพื่อสำรวจปัญหาชุมชน จะต้องมีการปรับแผนร่วมกันเพื่อให้การสำรวจได้ข้อมูลที่เป็นจริงของพื้นที่นั้นๆ

๒.๕ สำรวจข้อมูลเศรษฐกิจ- สังคม โดยใช้แบบสำรวจที่ปรับแล้ว และวิธีการเดินทางภาพ

๒.๖ นำข้อมูลมาวิเคราะห์ จัดรูปแบบเพื่อการนำเสนอข้อมูลให้ชุมชน

๒.๗ คั้นข้อมูล ระดมความคิด ความต้องการ แล้วจัดลำดับความสำคัญ

๒.๘ จัดทำแผนพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ประยุกต์

อัตราการเติบโตของผลผลิตมวลรวมภายในประเทศ (Gross Domestic Product : GDP)

จีดีพี หรือผลผลิตมวลรวมภายในประเทศ (Gross Domestic Product-GDP) คือ ผลรวมสุดท้ายทั้งหมดของสินค้าและบริการที่ผลิตขึ้นภายในประเทศ และเป็นตัววัดกิจกรรมทางเศรษฐกิจทั้งหมดที่สำคัญที่สุดของเศรษฐกิจระบบตลาด ผลรวมของจีดีพีจะเป็นตัวบ่งชี้ให้นักเศรษฐศาสตร์และนักลงทุนให้เห็นการพัฒนาทางเศรษฐกิจ และสำหรับรัฐบาลเกือบทุกประเทศทั่วโลก

ได้ถืออัตราการเติบโตของจีดีพีเป็นเป้าหมายการบริหารแผ่นดินและตัวชี้วัดความมั่งคั่งอย่างยั่งยืนของประเทศ

จีดีพี ได้กลายเป็นมาตรวัดผลผลิตภาพที่บ่งชี้ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม จีดีพีไม่สามารถสะท้อนภาพความจริงที่ปรากฏ ด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้

๑. ทรัพยากรธรรมชาติหมด : จีดีพีเพิ่ม

จีดีพี ถือเอาการสูญเสียทุนทรัพยากรธรรมชาติเป็นรายได้ การขุดเจาะเหมืองแร่ธาตุ น้ำมันและก๊าซต่างๆ ล้วนไปเพิ่มให้กับรายได้หรือจีดีพีโดยไม่ได้คิดคำนวณการหมดไปของทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วหมดไป ไม่อาจนำกลับมาใช้ใหม่ได้อย่างน้ำมัน จีดีพียังไม่ได้คิดคำนวณถึงการฟื้นฟูธรรมชาติที่ต้องใช้เวลาอันยาวนานนับพันปีอย่างป่าไม้ให้คืนสภาพ ดังนั้น ค่าตัวเลขจีดีพีที่เพิ่มพูนขึ้น จึงย่อมาหมายถึงการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติเช่นเดียวกัน

๒. มลภาวะเพิ่ม : จีดีพีเพิ่ม

การเพิ่มขึ้นของจีดีพียังหมายถึง การเพิ่มขึ้นของมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อมด้วย กล่าวคือ มลภาวะที่เพิ่มขึ้นจากการขยายตัวของจีดีพี ไม่เคยถูกตรวจนับให้หักออกจากค่า จีดีพี แต่กลับบวกค่าใช้จ่ายใดๆ ก็ตาม ที่เกิดขึ้นเพื่อแก้ไขมลภาวะเป็นพิษเพิ่มเข้าไปให้กับจีดีพีอีกทอดหนึ่งในกรณีผู้ประสบภัยจากสารเคมีที่ตกค้างในอาหาร อากาศ น้ำดื่ม เหล่านี้จนเป็นเหตุให้ต้องรับการรักษา บำบัด รักษาพยาบาลอาการเจ็บป่วยและอื่นใด ล้วนถือเป็นการที่ต้องบวกเพิ่มให้กับจีดีพีทั้งสิ้น แทนที่จะต้องถือเป็นค่าใช้จ่ายที่ต้องหักออก

๓. การกระจายรายได้

จีดีพีไม่ได้คำนึงถึงการกระจายรายได้ มิได้สะท้อนถึงความกินดีอยู่ดีของคนในประเทศ ถ้าประเทศนั้นมีความแตกต่างในการกระจายรายได้ การเติบโตของจีดีพี ก็จะส่งผลประโยชน์ต่อคนส่วนน้อยที่ถือครองทรัพย์สินส่วนใหญ่ ดังเช่นจากสถิติที่มีการสำรวจในปี ๒๐๐๗ คนที่รวยที่สุดในโลก ๒๐๐ คนแรก มีทรัพย์สินอยู่กว่า ๑ ล้านล้านเหรียญฯ และทรัพย์สินของมหาเศรษฐีที่ร่ำรวยที่สุด ๓ คนแรก ก็มีมูลค่ามากกว่าจีดีพีของประเทศที่ยากจนที่สุด ซึ่งมีประชากรกว่า ๖๐๐ ล้านคน อีกนัยหนึ่ง คนที่ร่ำรวยที่สุด ๓ คนแรกนั้น มีรายได้ทรัพย์สินมากกว่าจีดีพีของประเทศที่ยากจนที่สุด ๔๘ ประเทศรวมกัน นอกจากนี้มีตัวเลขที่ระบุว่า คนที่ร่ำรวยที่สุดในโลก ๒๒๕ คน แต่มีความมั่งคั่งเท่ากับรายได้ของประชากรโลกที่ยากจน ซึ่งมีอยู่ ๔๗% ของประชากรโลก

๔. กิจกรรมสร้างสรรค์ทางสังคม

จีดีพี ไม่ถือเอากิจกรรมทางครอบครัว ชุมชน สังคม อันมีคุณค่าต่อเศรษฐกิจทั้งทางตรงและอ้อมมาพิจารณา ไม่ว่าจะเป็นการมีเวลาเพิ่มขึ้นในการใช้ชีวิตร่วมกันภายในครอบครัว ชุมชน หน่วยของสังคมวิชาชีพต่างๆ การอาสาสมัครร่วมไม้ร่วมมือในชุมชน อย่างการลงแขก งานบุญต่างๆ ขณะเดียวกัน เมื่อแต่ละสมาชิกในครอบครัว ในชุมชนที่ทุ่มเวลาแทบทั้งหมดของตน ไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชาย สามีหรือภรรยา พ่อหรือแม่ มอบเวลาทั้งหมดของพวกเขาไปกับงานการผลิตบริการทั้งกลางวันและกลางคืนเพื่อกระตุ้นจีดีพีโดยไม่รู้ตัว ผลก็คือ เวลาว่างในการเอาใจใส่ต่อกันและกันเพื่อกิจกรรมสร้างสรรค์ของหมู่เหล่าต้องสูญเสียไป การห่างเหิน การไม่เข้าใจกัน การแตกร้าง การหย่าร้าง การแตกแยกในหน่วยชุมชน ไปจนกระทั่งการฆ่าตัวตายจากสภาพกดดันของภาวะสังคม มันกลับไม่นำเอาความสุขเสียเหล่านี้ไปหักออกจากจีดีพี

๕. จีดีพีเพิ่ม : ความสุขลด

จีดีพี วัดความสุขของคนผ่านความร่ำรวย โดยเชื่อว่า ถ้าจีดีพีมีอัตราเพิ่มสูงมาก ประเทศจะร่ำรวยและคนจะมีความสุข เพราะคิดว่าการกินดีอยู่ดีจะทำให้คนมีความสุข ซึ่งไม่เป็นจริง เพราะคนมีความสุขหรือไม่ ไม่ได้ขึ้นกับความรวยโดยเฉพาะอย่างยิ่งความสุขที่ยั่งยืน จีดีพีจึงไม่สามารถวัดความสุขที่แท้จริงของคนได้

ประเทศร่ำรวยมากๆ และมีจีดีพีสูงๆ ใช้ว่าประชาชนของประเทศเหล่านั้น จะมีความสุข หลายประเทศที่มุ่งเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว เพื่อการก้าวเข้าสู่สถานะของการเป็นประเทศกินดีอยู่ดี ทำให้ประชาชนต้องทำงานกันอย่างเคร่งเครียด สุดท้ายก็ต้องไปบรรเทาความเครียดกันด้วยยาคลายเครียด ยานอนหลับหรือเข้าหาอบายมุข ซึ่งก็จะได้เพียงแค่อะไรชั่วคราวแล้วก็กลับมาทุกข์ใหม่แถมบางครั้งทุกข์มากกว่าเดิม กลับกลายเป็นว่าการมุ่งสร้างจีดีพีสูงๆ แทนที่ประชาชนจะมีความสุข กลับกลายเป็นตัวเร่งให้ประชาชนมีความกดดันและความทุกข์มากยิ่งขึ้นไปอีก

จากข้อเท็จจริงทั้งหลายที่กล่าวมาข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า จีดีพีได้ละเมิดสามัญสำนึกธรรมดาๆ ของคนทั่วไป โดยแท้จริงมันนำรวมเอาตัวเลขทั้งผลรับและผลจ่าย (ซึ่งควรหักออก) มาบวกรวมไว้ด้วยกัน มันรวมเอาตัวเลขทั้งทรัพย์สินและหนี้สิน (ซึ่งควรหักออก) มารวมเข้าด้วยกันหมด และจากรากของจีดีพีที่รัฐบาลใช้ยึดกุมเป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาประเทศนี้เอง เต็มไปด้วยข้อบกพร่อง ความไม่สมบูรณ์ครบถ้วนมากมาย และไม่อาจสะท้อนภาพความมั่งคั่งของคนในชาติและยังไม่ใช่คนส่วนใหญ่ในประเทศว่า เศรษฐกิจที่ฟื้นตัวดีขึ้น มั่งคั่งขึ้นนี้ แท้จริงแล้วเป็นของใครเท่าใดและแลกมาด้วยอะไร

ดังนั้นการนำจีดีพีมาใช้เป็นดัชนีชี้วัดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศอาจเป็นแนวคิดที่ผิดพลาด ทำให้เกิดการเร่งรัดการใช้ทรัพยากรจนนำไปสู่การพัฒนาประเทศที่ไม่ยั่งยืนในที่สุด

ทั้งนี้แนวทางการพัฒนาของประเทศฐานโดยยึดหลักความสุขมวลรวมประชาชาติ เป็นการรักษาความสมดุลระหว่างวัตถุประสงค์และจิตวิญญาณนิยม การใช้ประโยชน์จากวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีโดยสูญเสียหรือมีต้นทุนทางสังคมให้น้อยที่สุด

นายกรัฐมนตรีเสียงไป จิกมี อินเลย์ ได้อธิบายว่า หากปราศจากธรรมาภิบาลแล้ว ก็ไม่มีเป้าหมายประการใดจะบรรลุผลสำเร็จได้ และถ้าดูโดยผิวเผินแล้ว เป้าหมายทั้ง ๔ ประการอาจจะขัดแย้งกัน แต่โดยพื้นฐานแล้วกลับส่งเสริมซึ่งกันและกัน การดำรงรักษาวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม มักจะทำให้โครงการพัฒนามีค่าใช้จ่ายสูงกว่าในระยะสั้นแต่จะให้ผลคุ้มค่าในระยะยาว ทั้งนี้วัตถุประสงค์ทางการส่งเสริมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมจะเป็นปัจจัยที่ช่วยยับยั้งการไขว่คว้าผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างมีขอบเขต และส่งเสริมการดำรงอยู่อย่างมั่นคงของทุนทางสังคมและสิ่งแวดล้อมต่อไป

การลดความเห็นแก่ตัวและการกังวลถึงแต่ตนเอง มักจะถูกตีความว่าเป็นการหันหน้าหนีจากโลกที่เป็นอยู่และต่อต้านการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงในทางบวก แต่สำหรับสังคมฐานแล้ว การลดความกังวลถึงแต่ตนเองเป็นขั้นตอนสำคัญของกระบวนการสร้างข่ายใยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่ให้ความสุขได้มากขึ้น

เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน Sustainable Development Goals (SDGs)

การพัฒนาในด้านอุตสาหกรรม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในช่วง ๔ ทศวรรษที่ผ่านมา เป็นการพัฒนาที่ก่อให้เกิดผลกระทบและความเสียหายต่อทรัพยากรโลกเป็นอย่างมาก เมื่อปี ๒๕๔๓

ประเทศไทยและประเทศต่างๆ ทั่วโลก รวม ๑๘๙ ประเทศจึงรวมตัวกันในการประชุมองค์การสหประชาชาติที่มหานครนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา และเห็นพ้องต้องกันในการตั้งเป้าหมายการพัฒนาทั้งในระดับชาติและระดับสากลที่ทุกประเทศจะดำเนินการร่วมกันให้ได้ภายในปี ๒๕๕๘ โดยเป้าหมายดังกล่าวเรียกว่า เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ หรือ Millennium Development Goals (MDGs) อันประกอบด้วย ๘ เป้าหมายหลัก คือ ๑. ขจัดความยากจนและความหิวโหย ๒. ให้เด็กทุกคนได้รับการศึกษาระดับประถมศึกษา ๓. ส่งเสริมความเท่าเทียมกันทางเพศและบทบาทสตรี ๔. ลดอัตราการตายของเด็ก ๕. พัฒนาสุขภาพของสตรี มีครรภ์ ๖. ต่อสู้กับโรคเอดส์ มาลาเรีย และโรคสำคัญอื่นๆ ๗. รักษาและจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน และ ๘. ส่งเสริมการเป็นหุ้นส่วนเพื่อการพัฒนาในประชาคมโลก

ระยะเวลา ๑๕ ปีผ่านมา เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษทั้ง ๘ ข้อ กำลังจะสิ้นสุดลง โดยประสบความสำเร็จเป็นอย่างดีในหลายประเทศ ซึ่งเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องของการพัฒนา องค์การสหประชาชาติจึงได้กำหนดเป้าหมายการพัฒนาขึ้นใหม่โดยอาศัยกรอบความคิดที่มองการพัฒนาเป็นมิติ (Dimensions) ของเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ให้มีความเชื่อมโยงกัน เรียกว่า เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน หรือ Sustainable Development Goals (SDGs) ซึ่งจะใช้เป็นทิศทางการพัฒนาตั้งแต่เดือนกันยายน ปี ๒๕๕๘ ถึงเดือนสิงหาคม ๒๕๗๓ ครอบคลุมระยะเวลา ๑๕ ปี โดยประกอบไปด้วย ๑๗ เป้าหมาย

โดยเป้าหมาย ๑๗ เป้าหมายนั้น เป็นเพียงวิธีการที่ UN พยายามจะสื่อสารประเด็นการพัฒนาที่ยั่งยืนที่หลากหลายและซับซ้อนให้คนทั่วไปเข้าใจง่ายขึ้น ในความเป็นจริง SDGs นั้นเป็นเป้าหมายการพัฒนาที่อยู่บนฐานของแนวคิด ดังนี้

๑. Inclusive Development คือ การพัฒนาที่ไม่ทิ้งใครไว้เบื้องหลัง การพัฒนาที่คนยากจน คนเปราะบาง คนชายขอบจะต้องมีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์จากการพัฒนา

๒. Universal Development คือ มิใช่การพัฒนามุ่งเน้นที่ประเทศยากจนเท่านั้น แต่ทุกประเทศเองก็อยู่ภายใต้เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนและต้องร่วมกันบรรลุเป้าหมายนี้เพื่อสร้างโลกที่ยั่งยืนให้กับคนรุ่นหลัง

๓. Integrated Development คือ การพัฒนาที่บูรณาการ หมายถึงว่า การบรรลุเป้าหมาย SDGs จะทำเพียง ๑ เป้าหมายหรือ ๑ เป้าประสงค์โดด ๆ ไม่ได้ เป้าหมาย SDGs มีความเชื่อมโยงกันอย่างแนบแน่นในระดับเป้าประสงค์ (Targets) การบรรลุ SDGs จะต้องดำเนินไปพร้อมๆ กันอย่างเป็นระบบ

๔. Locally-focused Development คือ การพัฒนาที่จะต้องเริ่มจากระดับท้องถิ่น หรือ Bottom-up ด้วยเหตุผลที่ว่า บริบทของท้องถิ่น ทั้งชนบทและในเมืองนั้น เป็นบริบทที่ใกล้กับตัวผู้คนที่สุด และองค์กรที่บริหารจัดการเมืองหรือท้องถิ่นในชนบทเป็นผู้มีบทบาทสำคัญที่สุดในการดำเนินการที่จะเป็นประโยชน์ต่อผู้คนในพื้นที่ การบรรลุ SDGs จึงต้องถูกนำไปพิจารณาในระดับท้องถิ่นให้ได้และดำเนินการในระดับท้องถิ่นให้ได้

๕. Technology-driven Development คือ การพัฒนาที่ต้องอาศัยเทคโนโลยีในการบรรลุ ทั้งเทคโนโลยีด้านการสื่อสาร (ICT) และเทคโนโลยีจากการปฏิวัติด้านข้อมูล (Data Revolution) เพื่อทำให้ผลของการพัฒนาถูกเผยแพร่และถูกติดตามได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เป้าหมาย ๑๗ ข้อนี้สามารถแบ่งกลุ่มออกได้เป็น ๕ กลุ่ม (แบ่งตามองค์การสหประชาชาติ) ประกอบด้วย

๑. กลุ่ม People หรือกลุ่มด้านสังคม/ความเป็นอยู่ของผู้คน : ประกอบด้วยเป้าหมาย (๑) การลดความยากจน (๒) การขจัดความหิวโหย (๓) สุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี (๔) การศึกษาที่มีคุณภาพ และ (๕) ความเท่าเทียมกันทางเพศ

๒. กลุ่ม Prosperity หรือกลุ่มด้านเศรษฐกิจและความมั่งคั่ง : ประกอบด้วยเป้าหมาย (๗) พลังงานที่สะอาดและจ่ายซื้อได้ (๘) งานที่มีคุณค่าและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (๙) อุตสาหกรรม นวัตกรรมและโครงสร้างพื้นฐาน (๑๐) ลดความเหลื่อมล้ำ และ (๑๑) เมืองและชุมชนยั่งยืน

๓. กลุ่ม Planet หรือกลุ่มด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม : ประกอบด้วยเป้าหมาย (๖) น้ำและสุขาภิบาล (๑๒) การผลิตและบริโภคที่รับผิดชอบและยั่งยืน (๑๓) การรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (๑๔) ระบบนิเวศทางทะเลและมหาสมุทร และ (๑๕) ระบบนิเวศบนบก

๔. กลุ่ม Peace หรือกลุ่มด้านสันติภาพ : ประกอบด้วยเป้าหมาย (๑๖) สันติภาพและสถาบันที่เข้มแข็ง

๕. กลุ่ม Partnership หรือกลุ่มหุ้นส่วนเพื่อการพัฒนา : ประกอบด้วยเป้าหมาย (๑๗) หุ้นส่วนเพื่อการพัฒนา

ซึ่งกลุ่ม People Prosperity และ Planet ก็สอดคล้องกับองค์ประกอบหลักของการพัฒนาที่ยั่งยืนคือ มิติด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ในการทำกิจกรรมด้านการพัฒนาในด้านใดก็ตาม จะต้องคำนึงถึงทั้ง ๓ ด้านนี้พร้อม ๆ กัน เช่น หากมุ่งพัฒนาด้านเศรษฐกิจก็ต้องพิจารณาผลกระทบด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมด้วย หากจะมีนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมก็ต้องพิจารณาผลกระทบด้านเศรษฐกิจและสังคมด้วยเป็นต้น ส่วน Peace และ Partnership นั้นอาจเรียกได้ว่าเป็นประเด็น Cross-cutting ที่จะช่วยสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายของ ๓ องค์ประกอบข้างต้น หมายความว่ามีความเกี่ยวข้องกับทุกเป้าหมาย ยกตัวอย่างเช่น การมีสันติภาพในสังคมย่อมเป็นพื้นฐานสำคัญในการดำเนินการด้านอื่น ๆ และการมีชีวิตที่ดี การมีรัฐที่มีประสิทธิภาพและรับผิดชอบต่อสังคม และไม่คอร์รัปชัน ย่อมส่งผลอย่างสำคัญในการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนทุกเป้าหมาย

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒

๑. หลักการพัฒนาประเทศที่สำคัญในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒

ยึดหลัก “ปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียง” กับ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” และ “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” ที่ต่อเนื่องจาก ๒ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๙-๑๑ และยึดหลักการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ลดความเหลื่อมล้ำและขับเคลื่อนการเจริญเติบโตจากการเพิ่มผลผลิตการผลิตบนฐานการใช้ภูมิปัญญาและนวัตกรรม สำหรับการกำหนดวิสัยทัศน์ของแผนพัฒนาฯ ฉบับนี้ยึดวิสัยทัศน์ของกรอบ ยุทธศาสตร์ชาติที่กำหนดว่า “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ในขณะที่การกำหนดเป้าหมายและตัวชี้วัดในด้านต่างๆ ของแผนพัฒนาฯ ได้ยึดเป้าหมายอนาคตประเทศไทยปี ๒๕๗๙ ที่เป็นเป้าหมายยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี มาเป็นกรอบในการกำหนดเป้าหมายที่จะบรรลุใน ๕ ปี โดยที่เป้าหมายและตัวชี้วัดต้องสอดคล้องกับกรอบเป้าหมาย การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่องค์การระหว่างประเทศกำหนดขึ้น อาทิ การพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development goals : SDGs) ที่องค์การสหประชาชาติกำหนดขึ้น เป็นต้น ส่วนแนวทางการพัฒนา ได้บูรณาการนโยบายหรือ

ประเด็นพัฒนาที่สำคัญของประเด็นการปฏิรูปประเทศ ๓๗ วาระ และไทยแลนด์ ๔.๐ การจัดทำแผนขับเคลื่อนและการติดตามประเมินผล เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งจากภาครัฐ เอกชน ประชาชน และภาคการศึกษาในทุกพื้นที่ของประเทศ เป็นกลไกประชารัฐที่รวมพลังให้สามารถกำหนดเป้าหมายแนวทางการพัฒนา รวมทั้งแผนงานโครงการสำคัญที่ตอบสนองความต้องการและแก้ไขปัญหาให้กับประชาชนได้อย่างสอดคล้องกับภูมิสังคมและเกิดผลสัมฤทธิ์อย่างจริงจังใน ๕ ปี

๒. วัตถุประสงค์และเป้าหมายการพัฒนาในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒

๒.๑ เพื่อวางรากฐานให้คนไทยเป็นคนที่สมบูรณ์ มีคุณธรรมจริยธรรม มีระเบียบวินัย ค่านิยมที่ดี มีจิตสาธารณะ และมีความสุข โดยมีสุขภาพและสุขภาพที่ดี ครอบครัวอบอุ่น ตลอดจนเป็นคนเก่งที่มีทักษะความรู้ความสามารถและพัฒนาตนเองได้ต่อเนื่องตลอดชีวิต

๒.๒ เพื่อให้คนไทยมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม ได้รับความเป็นธรรมในการเข้าถึงทรัพยากรและบริการทางสังคมที่มีคุณภาพ ผู้ด้อยโอกาสได้รับการพัฒนาศักยภาพ รวมทั้งชุมชนมีความเข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้

๒.๓ เพื่อให้เศรษฐกิจเข้มแข็ง แข่งขันได้ มีเสถียรภาพ และมีความยั่งยืน สร้างความเข้มแข็งของฐานการผลิตและบริการเดิมและขยายฐานใหม่โดยการใช้นวัตกรรมที่เข้มข้นมากขึ้น สร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานราก และสร้างความมั่นคงทางพลังงาน อาหาร และน้ำ

๒.๔ เพื่อรักษาและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้สามารถสนับสนุนการเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน

๒.๕ เพื่อให้การบริหารราชการแผ่นดินมีประสิทธิภาพ โปร่งใส ทันทสมัย และมีการทำงานเชิงบูรณาการของภาคีการพัฒนา

๒.๖ เพื่อให้มีการกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาค โดยการพัฒนาภาคและเมืองเพื่อรองรับการพัฒนาระดับฐานการผลิตและบริการเดิมและขยายฐานการผลิตและบริการใหม่

๒.๗ เพื่อผลักดันให้ประเทศไทยมีความเชื่อมโยงกับประเทศต่างๆ ทั้งในระดับอนุภูมิภาค ภูมิภาค และนานาชาติได้อย่างสมบูรณ์และมีประสิทธิภาพ รวมทั้งให้ประเทศไทยมีบทบาทนำและสร้างสรรค์ในด้านการค้า การบริการ และการลงทุนภายใต้กรอบความร่วมมือต่างๆ ทั้งในระดับอนุภูมิภาค ภูมิภาค และโลก

ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ ตามกรอบยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี (๒๕๖๐ - ๒๕๗๙)

๑. การเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์

ทุนมนุษย์ของประเทศไทยยังมีปัญหาในด้านคุณภาพคนในแต่ละช่วงวัย โดยผลลัพธ์ทางการศึกษาของเด็กวัยเรียนค่อนข้างต่ำ การพัฒนาความรู้และทักษะของแรงงานไม่ตรงกับตลาดงาน ในขณะที่คนไทยจำนวนไม่น้อยยังไม่สามารถคัดกรองและเลือกรับวัฒนธรรมได้อย่างเหมาะสม ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิกฤตค่านิยม ทักษะคนดี และพฤติกรรมในการดำเนินชีวิต การพัฒนาในระยะต่อไปจึงต้องให้ความสำคัญกับการวางรากฐานการพัฒนาคนให้มีความสมบูรณ์ เพื่อให้คนไทยมีทัศนคติและพฤติกรรมตามบรรทัดฐานที่ดีของสังคม ได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพสูงตามมาตรฐานสากล และสามารถเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง มีสุขภาพที่ดีขึ้น คนทุกช่วงวัยมีทักษะ ความรู้ และความสามารถเพิ่มขึ้น รวมทั้งสถาบันทางสังคมมีความเข้มแข็งและมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศเพิ่มขึ้น

๒. ยุทธศาสตร์การสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำในสังคม

การพัฒนาในช่วงที่ผ่านมาทำให้สังคมไทยก้าวหน้าไปหลายด้าน แต่การแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำและสร้างความเป็นธรรมในสังคมไทยมีความคืบหน้าช้า ทั้งเรื่องความแตกต่างของรายได้ระหว่างกลุ่มประชากร ความแตกต่างของคุณภาพการบริการภาครัฐ รวมทั้งข้อจำกัดในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมและเทคโนโลยีของกลุ่มผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกล ดังนั้นการพัฒนาในระยะต่อไปจึงจำเป็นต้องมุ่งลดปัญหาความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ของกลุ่มคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสังคมที่แตกต่างกัน แก้ไขปัญหาความยากจน เพิ่มโอกาสการเข้าถึงบริการพื้นฐานทางสังคมของภาครัฐ รวมทั้งเพิ่มศักยภาพชุมชนและเศรษฐกิจฐานรากให้มีความเข้มแข็งเพื่อให้ชุมชนพึ่งพาตนเองและได้รับส่วนแบ่งผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากขึ้น

๓. ยุทธศาสตร์การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน

เศรษฐกิจไทยขยายตัวต่ำกว่าศักยภาพอย่างต่อเนื่องเป็นเวลาหลายปีทั้งจากผลกระทบของเศรษฐกิจโลกซบเซาและข้อจำกัดภายในประเทศเองที่เป็นอุปสรรคต่อการเพิ่มผลิตภาพและขีดความสามารถในการแข่งขัน รวมทั้งฐานเศรษฐกิจภายในประเทศขยายตัวช้า การพัฒนา ๕ ปีต่อจากนี้ไปจึงเน้นให้เศรษฐกิจเติบโตได้ตามศักยภาพและมีเสถียรภาพ ภาคส่งออกมีการพัฒนาจนสามารถขยายตัวและเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจไทย ผลิตภาพการผลิตของประเทศเพิ่มขึ้น การลงทุนภาครัฐและเอกชนมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่องและมาจากความร่วมมือกันมากขึ้น ประชาชนและผู้ประกอบการเข้าสู่ระบบภาษีมากขึ้นและประเทศไทยมีขีดความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจสูงขึ้น นอกจากนี้ยังเน้นให้เศรษฐกิจรายสาขามีการเติบโตอย่างเข้มแข็ง ภาคการเกษตรเน้นเกษตรกรรมยั่งยืนและให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น มีการพัฒนาเมืองอุตสาหกรรมนิเวศการท่องเที่ยวสามารถ ทำรายได้และแข่งขันได้มากขึ้น วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมมีบทบาทต่อระบบเศรษฐกิจมากขึ้น ภาคการเงินมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น

๔. ยุทธศาสตร์การเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ปัจจุบัน สภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกำลังเป็นจุดอ่อนสำคัญต่อการรักษาฐานการผลิตและการให้บริการ รวมทั้งการดำรงชีวิตของคนไทย ซึ่งปัญหาดังกล่าวเกิดจากการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ ทรัพยากรดินเสื่อมโทรม ความหลากหลายทางชีวภาพถูกคุกคาม ความเสี่ยงในการขาดแคลนทรัพยากรน้ำในอนาคต ปัญหาสิ่งแวดล้อมเพิ่มสูงขึ้นตามการขยายตัวของเศรษฐกิจและชุมชนเมือง การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและภัยพิบัติทางธรรมชาติมีความผันผวนและรุนแรงมากขึ้น และข้อตกลงระหว่างประเทศเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศทวีความเข้มข้น ซึ่งจะส่งผลต่อแนวทางการพัฒนาประเทศในอนาคต ดังนั้น การพัฒนาในระยะต่อไปจึงมุ่งเน้นการรักษาและฟื้นฟูฐานทรัพยากรธรรมชาติ การสร้างความมั่นคงด้านน้ำ และการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำให้มีประสิทธิภาพ การสร้างคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดี ลดมลพิษและลดผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนและระบบนิเวศ การเพิ่มประสิทธิภาพการลดก๊าซเรือนกระจกและขีดความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการเพื่อลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติ และลดความสูญเสียในชีวิตและทรัพย์สินที่เกิดจากสาธารณภัย

๕. ยุทธศาสตร์การเสริมสร้างความมั่นคงแห่งชาติเพื่อการพัฒนาประเทศสู่ความมั่งคั่ง และยั่งยืน

กระแสโลกาภิวัตน์และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีในปัจจุบัน มีแนวโน้มส่งผลกระทบต่อความมั่นคงและเสถียรภาพของประเทศไทยในหลายมิติ ทั้งภัยคุกคามภายนอกในเรื่อง การขยายอิทธิพลและการเพิ่มบทบาทของประเทศมหาอำนาจในภูมิภาคต่างๆ ของโลก อาชญากรรมข้ามชาติและการก่อการร้าย และภัยคุกคามภายในประเทศ ได้แก่ ความเห็นต่างทางความคิดและอุดมการณ์ของคนในชาติ การสร้างสถานการณ์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และการคุกคามทางเศรษฐกิจโดยอาชญากรรมคอมพิวเตอร์ ดังนั้นการพัฒนาในระยะต่อไป จึงเน้นในเรื่องการปกป้องและเชิดชูสถาบันพระมหากษัตริย์ให้เป็นสถาบันหลักของประเทศ สังคมมีความสมานฉันท์ ประชาชนมีส่วนร่วมป้องกันแก้ไขปัญหาความมั่นคง ประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีโอกาสในการศึกษาและการประกอบอาชีพที่สร้างรายได้เพิ่มขึ้น ประเทศไทยมีความสัมพันธ์และความร่วมมือด้านความมั่นคงกับนานาประเทศในการป้องกันภัยคุกคามในรูปแบบต่างๆ ควบคู่ไปกับการรักษาผลประโยชน์ของชาติ มีความพร้อมต่อการรับมือภัยคุกคามทั้งภัยคุกคามทางทหารและภัยคุกคามอื่นๆ และแผนงานด้านความมั่นคงมีการบูรณาการสอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๖. ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการในภาครัฐ

การป้องกันการทุจริตประพฤติมิชอบ และธรรมาภิบาลในสังคมไทย ระบบการบริหารจัดการในภาครัฐที่ขาดประสิทธิภาพเป็นอุปสรรคที่สำคัญต่อการพัฒนาประเทศมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งการให้บริการประชาชนยังไม่ได้มาตรฐานสากล การบังคับใช้กฎหมายที่ขาดประสิทธิภาพ การบริหารจัดการและการให้บริการของท้องถิ่นขาดความโปร่งใส ระบบและกระบวนการยุติธรรมไม่สามารถอำนวยความยุติธรรมได้อย่างเสมอภาคและเป็นธรรม รวมทั้งการทุจริตประพฤติมิชอบในสังคมไทย

๗. ยุทธศาสตร์การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและระบบโลจิสติกส์

ที่ผ่านมาการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและระบบโลจิสติกส์ของประเทศประสบปัญหาด้านความต่อเนื่องในการดำเนินการ ปัญหาเชิงปริมาณ คุณภาพ และการบริหารจัดการการให้บริการที่สอดคล้องกับมาตรฐานสากล ทำให้มีข้อจำกัดในการสนับสนุนการพัฒนาประเทศให้มีประสิทธิภาพ การพัฒนาในระยะต่อไปจึงมุ่งเน้นในเรื่องการลดความเข้มข้นของการใช้พลังงานและลดต้นทุนโลจิสติกส์ของประเทศ การพัฒนาระบบขนส่งทางรางและทางน้ำ เพิ่มปริมาณการเดินทางด้วยระบบขนส่งสาธารณะในเขตเมือง และขยายขีดความสามารถในการรองรับปริมาณผู้โดยสารของท่าอากาศยานในกรุงเทพมหานครและท่าอากาศยานในภูมิภาค การเพิ่มความสามารถในการแข่งขันด้านโลจิสติกส์และการอำนวยความสะดวกทางการค้า การพัฒนาด้านพลังงานเพื่อเพิ่มสัดส่วนการใช้พลังงานทดแทนต่อปริมาณการใช้พลังงานขั้นสุดท้ายและลดการพึ่งพาก๊าซธรรมชาติในการผลิตไฟฟ้า การพัฒนาเศรษฐกิจดิจิทัล และการพัฒนาด้านสาธารณสุขการ (น้ำประปา)

๘. ยุทธศาสตร์การพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิจัย และนวัตกรรม

การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา อาศัยการเพิ่มประสิทธิภาพจากปัจจัยความได้เปรียบด้านแรงงาน ทรัพยากรธรรมชาติ และการนำเข้าเทคโนโลยีสำเร็จรูปจากต่างประเทศมากกว่าการสะสมองค์ความรู้เพื่อพัฒนาเทคโนโลยีของตนเอง ทำให้ส่วนแบ่งผลประโยชน์ทางด้านเทคโนโลยีซึ่งมีมูลค่าเพิ่มสูงตกอยู่กับประเทศผู้เป็นเจ้าของเทคโนโลยี อีกทั้งการลงทุนด้านการวิจัยและพัฒนาอย่างไม่เพียงพอที่จะขับเคลื่อนประเทศสู่สังคมนวัตกรรมได้ การพัฒนาจึงเน้นในเรื่องการเพิ่มความเข้มแข็งด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของประเทศและการเพิ่ม

ความสามารถในการประยุกต์ใช้วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและนวัตกรรมเพื่อยกระดับความสามารถการแข่งขันของภาคการผลิตและบริการและคุณภาพชีวิตของประชาชน

๙. ยุทธศาสตร์การพัฒนาภาค เมือง และพื้นที่เศรษฐกิจ

ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒ ประเทศไทยต้องใช้ประโยชน์จากศักยภาพและภูมิสังคมเฉพาะของพื้นที่ และการดำเนินยุทธศาสตร์เชิงรุกเพื่อเสริมจุดเด่นในระดับภาคและจังหวัดในการเป็นฐานการผลิตและบริการที่สำคัญ ประกอบกับการขยายตัวของประชากรในเขตเมืองจะเป็นโอกาสในการกระจายความเจริญและยกระดับรายได้ของประชาชนโดยการพัฒนา เมืองให้เป็นเมืองนำอยู่และมีศักยภาพในการรองรับการค้าการลงทุน รวมทั้งลดแรงกดดันจากการกระจุกตัวของการพัฒนาในกรุงเทพฯ และภาคกลางไปสู่ภูมิภาค นอกจากนี้การเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมเศรษฐกิจ อาเซียนยังเป็นโอกาสในการเปิดพื้นที่เศรษฐกิจใหม่บริเวณชายแดนเชื่อมโยงการค้าการลงทุนในภูมิภาคของไทยกับประเทศเพื่อนบ้านอีกด้วย ดังนั้นการพัฒนาจึงมุ่งเน้นในเรื่องการลดช่องว่างรายได้ระหว่างภาคและมีการกระจายรายได้ที่เป็นธรรมมากขึ้น การเพิ่มจำนวนเมืองศูนย์กลางของจังหวัดเป็นเมืองนำอยู่สำหรับคนทุกกลุ่มในสังคม พื้นที่ฐานเศรษฐกิจหลักมีระบบการผลิตที่มีประสิทธิภาพสูงและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และการเพิ่มมูลค่าการลงทุนในพื้นที่เศรษฐกิจใหม่บริเวณชายแดน

๑๐. ยุทธศาสตร์ความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อการพัฒนา

การพัฒนาความร่วมมือระหว่างประเทศของไทยในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒ ยึดหลักคิดเสรี เปิดเสรีและเปิดโอกาส โดยมุ่งเน้นการพัฒนาและขยายความร่วมมือทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม ความมั่นคง และอื่นๆ กับมิตรประเทศ และเป็นการขับเคลื่อนต่อเนื่องจากการดำเนินการภายใต้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๑ โดยกำหนดเป็นแนวทางการดำเนินนโยบายการค้าและการลงทุนที่เสรี เปิดกว้างและเป็นธรรม ดำเนินยุทธศาสตร์เชิงรุกในการแสวงหาตลาดใหม่ๆ ส่งเสริมให้ผู้ประกอบการไทยไปลงทุนในต่างประเทศ และส่งเสริมความร่วมมือเพื่อการพัฒนา กับประเทศใน อนุภูมิภาคและภูมิภาครวมทั้งประเทศนอกภูมิภาค ดังนั้นการพัฒนาจึงมุ่งเน้นในเรื่องการมีเครือข่ายการเชื่อมโยงตามแนวระเบียงเศรษฐกิจที่ครอบคลุมและมีการใช้ประโยชน์ได้เต็มศักยภาพ การเพิ่มระบบห่วงโซ่มูลค่าในอนุภูมิภาคและภูมิภาคอาเซียน ประเทศไทยเป็นฐานเศรษฐกิจ การค้าและการลงทุนที่สำคัญในภูมิภาคอนุภูมิภาค อาเซียนและเอเชีย รวมทั้งมีการพัฒนาส่วนขยายจากแนวระเบียงเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคให้ครอบคลุมภูมิภาคอาเซียน เอเชียตะวันออกและเอเชียใต้ และประเทศไทยเป็นหุ้นส่วนการพัฒนาที่สำคัญทั้งในระดับ

การขับเคลื่อนแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒ สู่การปฏิบัติมีหลักการและแนวทางดำเนินงาน สรุปได้ ดังนี้

๑. หลักการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศโดยยึดแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒ เป็นกรอบทิศทางหลัก และแปลงสู่การปฏิบัติในระดับต่างๆ ที่สอดคล้องกับสภาพภูมิสังคม
๒. กระจายการพัฒนาไปสู่พื้นที่ โดยยึดหลักการพัฒนาพื้นที่ การกิจ และการมีส่วนร่วมให้จังหวัดเป็นพื้นที่ดำเนินการขับเคลื่อนการพัฒนา และเป็นจุดเชื่อมโยงการพัฒนาจากชุมชนสู่ประเทศ และประเทศสู่ชุมชน
๓. เพิ่มการใช้องค์ความรู้ เทคโนโลยี นวัตกรรม และความคิดสร้างสรรค์ให้เป็นเครื่องมือหลักในการขับเคลื่อนการพัฒนาในทุกภาคส่วนในระดับพื้นที่ ท้องถิ่น และชุมชน

๔. ใช้กลไกและเครื่องมือการพัฒนาของภาครัฐ ภาคประชาชน ภาคธุรกิจ เอกชน และสื่อมวลชนอย่างบูรณาการ ให้การขับเคลื่อนเกิดประสิทธิภาพโดยกระบวนการสร้างเครือข่ายหรือคลัสเตอร์ที่ตอบสนองต่อการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาศักยภาพของพื้นที่

๕. ระบบการบริหารจัดการแผนสู่การปฏิบัติที่มีความเชื่อมโยงกันในระดับ ต่างๆ ตั้งแต่ระดับยุทธศาสตร์ที่เชื่อมต่อกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนเฉพาะด้าน และแผนปฏิบัติการ และระบบการจัดสรรงบประมาณที่มีประสิทธิภาพที่ตอบสนองการพัฒนาเชิงบูรณาการ การพัฒนาเชิงพื้นที่และการพัฒนาที่ต่อเนื่องรวมทั้งระบบการติดตามประเมินผลการดำเนินงานของภาครัฐที่สอดคล้องกับประเด็นการพัฒนา แนวทางการพัฒนาและผลของการพัฒนาอย่างแท้จริง

แนวคิด/ทฤษฎีที่น่าสนใจเกี่ยวกับเรื่องการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ

“โลกอีก ๕๐ ปีข้างหน้า จะประสบปัญหาวิกฤตการณ์การขาดแคลนน้ำอย่างรุนแรง สาเหตุเนื่องจากการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของประชากรโลก และขาดแคลนการแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพอย่างต่อเนื่อง จากปัญหาดังกล่าว เราจำเป็นต้องทำการพัฒนาแหล่งน้ำให้ได้ผลและเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดก่อนการพัฒนาใดๆ เนื่องจากถ้าเราปราศจากน้ำ เราก็ไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้ ”

จากบทความของ UNESCO SOURCE No.๘๔ November ๑๙๙๖ (พ.ศ.๒๕๓๙)

การบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการ หมายถึง กระบวนการจัดการน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งโดยทั่วไปเกี่ยวข้องกับการจัดหาและพัฒนาการใช้เพื่อวัตถุประสงค์ต่าง ๆ การอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งน้ำให้คงอยู่และมีใช้อย่างยั่งยืน รวมทั้งการแก้ไขปัญหาอันเกิดจากระบบเศรษฐกิจและการพัฒนาสังคม อีกทั้งถือเป็นทรัพยากรพื้นฐานที่สำคัญในการรักษาความสมบูรณ์ของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ หน่วยงานที่ดูแลจัดการทรัพยากรแหล่งน้ำไม่ว่าจะเป็นภาครัฐหรือภาคเอกชน ควรมีการจัดการทรัพยากรแหล่งน้ำให้มีความสอดคล้องกับความต้องการใช้น้ำที่มีเพิ่มขึ้น รวมถึงสภาพภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงไป IWRM นั้นเป็นวิธีที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในระดับสากล เนื่องจากการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดอย่างมีประสิทธิภาพ ยั่งยืน และลดความขัดแย้ง นอกจากนี้ IWRM เป็นการจัดการและการพัฒนาทรัพยากรแหล่งน้ำ ดินและทรัพยากรอื่นๆ เพื่อความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และความยั่งยืนของระบบนิเวศ IWRM มีส่วนช่วยในการปกป้องสภาพแวดล้อมของโลก ส่งเสริมการเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนาด้านการเกษตรที่ยั่งยืน ส่งเสริมการปกครองระบอบประชาธิปไตย และปรับปรุงสุขลักษณะของมนุษย์ทั่วโลก นโยบายเกี่ยวกับการจัดการน้ำถือเป็นจุดเริ่มต้น ที่จะสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะที่เชื่อมต่อกันโดยพื้นฐานของทรัพยากรทางอุทกวิทยา และเป็นที่ยอมรับว่าเป็นทางเลือกที่เหมาะสมในรูปแบบการจัดการและการแปลงนโยบายสู่ภาคปฏิบัติที่มีความโดดเด่น

หลักการการบริหารจัดการน้ำแบบผสมผสาน (IWRM principle)

บทที่ ๓

รูปแบบการพัฒนา กรณีตัวอย่างโครงการพัฒนาแก้มลิงหนอง เลิงเปือย อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอร่องคำ – อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์

โครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเลิงเปือยอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้เริ่มดำเนินการในปี พ.ศ. ๒๕๕๖ เป็นโครงการแก้ไขปัญหาคความเดือดร้อนของประชาชนที่ประสบปัญหาภัยแล้งและอุทกภัยซ้ำซาก ที่เป็นต้นเหตุของปัญหาหนี้สินและความยากจนเนื่องจากไม่สามารถประกอบอาชีพทางการเกษตรเพื่อยังชีพได้ มีพื้นที่ดำเนินงาน ครอบคลุมพื้นที่ ๔ ตำบล ๕๓ หมู่บ้าน ได้แก่ ตำบลสามัคคี ตำบลร่องคำ ตำบลเหล่าอ้อย อำเภอร่องคำ และตำบลโพธิ์งาม อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์

การดำเนินงานโครงการฯ ระยะเริ่มต้น ประกอบด้วย การพัฒนาแหล่งกักเก็บน้ำ และระบบกระจายน้ำสู่พื้นที่เกษตร และต่อเนื่องด้วยการส่งเสริมอาชีพด้านการเกษตร ประยุกต์องค์ความรู้ตามแนวพระราชดำริ “ทฤษฎีใหม่” ตามลำดับขั้น การพัฒนาที่เริ่มต้นจากพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานน้ำและดิน ถ่ายทอดความรู้ เทคโนโลยี มาใช้ดำเนินงาน เพื่อให้ครัวเรือนมีความอยู่รอด มีอาหารกินเพียงพอตลอดทั้งปี เหลือกินแบ่งปัน และจำหน่าย ควบคู่กับการพัฒนาอาชีพที่มั่นคงตามศักยภาพของชุมชน เมื่อชุมชนอยู่รอดจึงพัฒนาลำดับขั้นที่ให้ชุมชนเกิดความพอเพียง และเพียงพอ บริหารจัดการกันเองในชุมชนลักษณะกองทุนที่ลดการพึ่งพาจากภายนอก ซึ่งโครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเลิงเปือยฯ มี ๙ กองทุน และนำไปสู่ความยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ครัวเรือนในชุมชนมีภูมิคุ้มกัน คิดวางแผนดำเนินกิจกรรมในชีวิตประจำวันอย่างมีเหตุผลพอประมาณ บนพื้นฐานความรู้ ความสามัคคีในชุมชน ตลอดจนมีคุณธรรม เป็นต้น

ผู้วิจัย ได้กำหนดกรอบแนวคิดรูปแบบการพัฒนา ที่สถาบันส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมปิดทองหลังพระสืบสานแนวพระราชดำริ นำมาใช้ในการดำเนินงานโครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเลิงเปือยฯ มีรูปแบบการพัฒนาใน ๓ เรื่อง ได้แก่ การพัฒนาเชิงกระบวนการ การพัฒนาเชิงเทคนิค และการบริหารจัดการ ดังนี้

การพัฒนาเชิงกระบวนการ

การพัฒนาเชิงกระบวนการที่ประยุกต์หลักการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” ตามขั้นตอนการทำงานแผนพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ประยุกต์ตามพระราชดำริ ที่บรรจุอยู่ในแผนบริหารราชการแผ่นดินงบประมาณ พ.ศ.๒๕๕๕ - ๒๕๕๘ และ การขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง พ.ศ. ๒๕๕๗ - ๒๕๖๐ ซึ่งขั้นตอนการทำงานทั้ง ๒ แนวทาง สามารถแสดงให้เห็นภาพเชื่อมโยงแนวทางที่เป็นขั้นตอน **การประยุกต์หลักการทรงงาน เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา ดังนี้**

เข้าใจ เข้าถึง และ พัฒนา

หลักการพัฒนาด้านแนวพระราชดำริ	แผนพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ประยุกต์ตามพระราชดำริ	ขั้นตอนการทำงานขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
เข้าใจ	๑. การสร้างทีมทำงานและสร้างความเข้าใจ	๑. ขั้นเตรียมการ
	๒. การสำรวจข้อมูลเศรษฐกิจ - สังคม และการเดินสำรวจข้อมูลกายภาพ	๒. ขั้นตอนจัดทำแผน ๓. ขั้นการนำแผนไปสู่การปฏิบัติ
	๓. การวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการ	
	๔. การศึกษาดูงาน	
เข้าถึง	๕. การคืนข้อมูล	๔. ขั้นการติดตามและสนับสนุน
	๖. การเขียนแผนพัฒนา	
	๗. การบูรณาการความร่วมมือ	
พัฒนา	๘. การดำเนินงานและประเมินผล	

รูปแบบพัฒนาเชิงกระบวนการ ต้องการมุ่งเน้นที่พัฒนาคนให้สามารถอยู่ในพื้นที่ได้อย่างมีภูมิคุ้มกัน สามารถคิด วิเคราะห์ วางแผนกิจกรรมพัฒนาด้วยตนเอง ค้นหาปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน/หมู่บ้าน เสนอแผนพัฒนาเชิงพื้นที่ที่ชุมชนเองลักษณะ Bottom up ผ่านเวทีประชาคมที่คนส่วนมากเห็นด้วย ถือได้ว่าเป็นประชาธิปไตยขั้นพื้นฐาน มีรูปธรรมที่เป็นขั้นตอนการทำงาน ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ : การเตรียมการ

๑. การสร้างทีมทำงานและสร้างความเข้าใจ : แต่งตั้งทีมปฏิบัติงานระดับจังหวัดและระดับอำเภอ เพื่อศึกษาข้อมูลและสร้างความเข้าใจการทำงาน โดยต้องเข้าถึง แก่นแท้ของโครงการพระราชดำริที่ต้องการแก้ไขปัญหาของประชาชนทั้งเรื่องความยากจน การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การลดความเหลื่อมล้ำระหว่างคนจนกับคนรวย ระหว่างเมืองและชนบท เป็นภารกิจปกติของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ซึ่งต้องเน้นที่การพัฒนาเชิงพื้นที่ แบบบูรณาการความร่วมมือทุกภาคส่วน โดยกระทรวงมหาดไทยให้ทีมจังหวัดแต่งตั้งทีมทำงานระดับจังหวัดและอำเภอ คณะกรรมการ/คณะทำงาน มาจากหน่วยงานต่างๆ ที่ปฏิบัติงานตามภารกิจที่ตรงกับปัญหาของชุมชนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และ สิ่งแวดล้อม มีขั้นตอน ดังนี้

๑.๑ ขั้นตอนเตรียมการก่อนลงพื้นที่ ทำงานในหมู่บ้านและก่อนการนัดหมายประชุมชาวบ้าน หลังจากจังหวัดจัดประชุมทำความเข้าใจทีมปฏิบัติงานระดับจังหวัดและระดับอำเภอเพื่อศึกษาข้อมูลร่วมกัน ชี้แจงความเข้าใจถึงวิธีการปฏิบัติงานในพื้นที่ โดยการทำงานของข้าราชการจะต้องไม่ทำงานเป็นแท่ง ไม่นิ่งตัว ไม่คิดว่าตนเองเป็นนายชาวบ้านยึดแนวทางปฏิบัติที่จะต้องลงไปเรียนรู้กับชาวบ้าน รับฟังปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน หัวหน้าส่วนราชการจะต้องมีความเข้าใจในแผนพัฒนาชนบทฯ โดยเฉพาะข้าราชการในทีมปฏิบัติงานระดับอำเภอต้องเข้าพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ควรมีคำสั่งมอบหมายให้ปฏิบัติงานเป็นภารกิจปกติ

การดำเนินงาน : จังหวัดกาฬสินธุ์ มีคำสั่งที่ ๙๔๔/๒๕๕๖ วันที่ ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๖ แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการระดับจังหวัด ผู้ว่าราชการจังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นประธานคณะกรรมการ การปฏิบัติงานระดับพื้นที่อำเภอ โดยนายอำเภอเป็นหัวหน้าคณะทำงาน

เพื่อดำเนินงานตามขั้นตอนและกระบวนการทำงาน ตลอดจนขับเคลื่อนแผนการพัฒนา รายงานผลปฏิบัติงานต่อคณะกรรมการอำนวยการระดับจังหวัด ซึ่งหากมีปัญหาที่ไม่สามารถแก้ไขได้ให้แจ้งคณะกรรมการอำนวยการระดับจังหวัดเพื่อแก้ไขต่อไป

๑.๒ จัดประชุมทำความเข้าใจกับชาวบ้าน เพื่อพูดคุยวัตถุประสงค์การทำงานตามแผนโดยทีมปฏิบัติงานพื้นที่ มีความพร้อม เชื่อมันศรัทธาที่จะหยิบยกเอาแนวพระราชดำริหรือองค์ความรู้ ๖ มิติ ไปใช้ให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชน หลังจากนั้นทีมปฏิบัติงานลงพื้นที่ร่วมกับชาวบ้านเพื่อศึกษาเรื่อง ดิน น้ำ ป่า การเกษตร และสภาพความเป็นอยู่ของหมู่บ้าน โดยทีมปฏิบัติงานพื้นที่นั้น ทางสถาบันส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมปิดทองหลังพระฯ ได้มีส่วนร่วมในการสร้างอาสาสมัครพัฒนาหมู่บ้าน (อสพ.) ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่อยู่ในพื้นที่ชุมชน เป็นลูกหลานคนในชุมชน เพื่อเป็นแกนหลักขับเคลื่อนงานพัฒนา เป็นผู้นำเปลี่ยนแปลงที่สามารถถ่ายทอดข้อมูลองค์ความรู้จากหน่วยงาน สื่อสารหรือประสานงานระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ กับชาวบ้านได้ ทำหน้าที่เป็นผู้สานต่องานพัฒนาพื้นที่ของตนเอง เมื่อสถาบันปิดทองฯ ถอนตัวออกจากพื้นที่

การดำเนินงาน : ทีมปฏิบัติงานระดับจังหวัดและอำเภอ จัดเวทีประชาคมเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการพัฒนาจำนวน ๑๘ เวที มีการประชาคมซ่อม ๖ ครั้ง เนื่องจากมีชาวบ้านเข้าร่วมประชาคมไม่ถึงร้อยละ ๗๐ ของครัวเรือนในหมู่บ้าน สรุปว่าในการประชาคมทำความเข้าใจวัตถุประสงค์โครงการและรูปแบบการดำเนินงานนี้จัดเวทีประชาคมทั้งหมด ๒๔ ครั้ง

๒. การสำรวจข้อมูลเศรษฐกิจ - สังคม และการเดินสำรวจข้อมูลกายภาพ : เพื่อให้ทีมทำงานในพื้นที่รับรู้ รับทราบข้อมูลพื้นฐาน ทางเศรษฐกิจสังคม มีการออกแบบสำรวจข้อมูล โดยออกแบบร่วมกับชาวบ้าน เพื่อปรับใช้ให้เหมาะสมตามสภาพภูมิสังคม เพราะพื้นที่แต่ละที่จะไม่เหมือนกัน การพัฒนาที่ได้ผลกับพื้นที่หนึ่งอาจจะใช้ไม่ได้ผลกับพื้นที่อื่นๆ หลังจากนั้นจึงทำการสำรวจโดยการเดินกายภาพ เพื่อให้รู้ข้อมูลจริงจากการสังเกต ทั้งภูมิประเทศ สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ ประชากร วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ลักษณะนิสัยพื้นฐานของคนในพื้นที่นั้นๆ ซึ่งเมื่อได้ข้อมูลแล้วจะมีการนำข้อมูลมาวิเคราะห์ และให้ชาวบ้านตรวจทานความถูกต้อง เข้าใจและเข้าถึงข้อมูลของภาครัฐว่าจะนำไปใช้ประโยชน์อย่างไร โดยมีวิธีการดำเนินงาน ดังนี้

๒.๑ การสำรวจข้อมูลเศรษฐกิจ-สังคม พื้นที่โครงการฯ

๒.๑.๑ การเก็บข้อมูลเศรษฐกิจ-สังคม เพื่อให้รู้ลักษณะสภาพทางด้านสังคมของครัวเรือนประมวลเป็นภาพรวมของชุมชน เช่น สมาชิกในครัวเรือน อยู่ในพื้นที่เท่าไร อยู่นอกพื้นที่เท่าไร ระบบสาธารณสุขปกคของชุมชน สาธารณูปการในครัวเรือน โครงสร้างพื้นฐานในครัวเรือน ชุมชน หมู่บ้าน ข้อมูลรายได้ รายจ่าย หนี้สิน เงินออม การประกอบอาชีพ การใช้ประโยชน์ที่ดิน ซึ่งเป็นข้อมูลที่สะท้อนสภาพทางเศรษฐกิจในชุมชน ตลอดจนสุขภาวะอนามัยของคนในชุมชน อาการเจ็บป่วย โรคภัยต่างๆ เป็นต้น โดยมีรายละเอียดเพื่อประกอบการพัฒนาพื้นที่ด้านเศรษฐกิจ และ สังคม ดังนี้

ตารางที่ ๓-๒ : ผลของข้อมูลประกอบการพัฒนาพื้นที่ด้านเศรษฐกิจ-สังคม

หมวดข้อมูลพื้นที่	ผลของข้อมูล
ข้อมูลพื้นฐานสมาชิกครัวเรือน	อายุ เพศ การศึกษา การประกอบอาชีพ สถานะทางสังคม

ข้อมูลพื้นฐานสภาพที่อยู่อาศัย	ลักษณะบ้าน มูลค่าของบ้าน โครงสร้างพื้นฐานตัวบ้าน วัสดุที่ใช้ เครื่องอำนวยความสะดวกเครื่องเรือนต่างๆ การตั้งชุมชน การกระจายตัวของบ้านในชุมชน
สภาพเศรษฐกิจของครัวเรือน	รายได้จากการประกอบอาชีพ ในด้านต่างๆ เช่น การเกษตร ประมง ปศุสัตว์ หรือจากอาชีพอื่นๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ รายจ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคในครัวเรือน หนี้สิน ทรัพย์สิน เงินออม ต้นทุน
สภาพความเป็นอยู่ / สุขอนามัย / สาธารณูปโภค	ระบบสาธารณูปโภคพื้นฐาน ในครัวเรือนและชุมชน เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา ถนน การรักษาพยาบาล เป็นต้น
ปัญหาและความต้องการที่จะแก้ไขหรือพัฒนาให้ดีขึ้น	เป็นข้อมูลที่ชาวบ้านเป็นผู้สะท้อนปัญหา

๒.๑.๒ การลงพื้นที่เก็บข้อมูลทางเศรษฐกิจ-สังคม มีวิธีการทำงาน ดังนี้

๒.๑.๒.๑ คัดเลือกผู้นำในหมู่บ้าน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต.

๒.๑.๒.๒ ให้กลุ่มอาสาสมัครที่มีความเข้าใจวิถีชีวิตชุมชน ใกล้ชิดชาวบ้าน เข้าใจภูมิสังคม นิสัยใจคอ กลุ่มคนเหล่านี้ ได้แก่ หัวหน้าคุ้ม (แต่ละบ้าน) อสม. และ อสพ.

๒.๑.๒.๓ การเก็บข้อมูล : กำหนดขอบเขตที่ต้องการเก็บข้อมูลและจัดแบ่งโซนเก็บข้อมูลอาจจะแยกตามหมู่บ้าน ตำบล

๒.๑.๒.๔ เจ้าหน้าที่สถาบันปิดทองหลังพระฯ อธิบายรายละเอียดข้อมูลแบบสอบถาม และสอนวิธีการเก็บข้อมูลรวมทั้งการถามอย่างไรให้ได้ข้อมูลที่แท้จริง ฝึกการถาม-ตอบให้ชำนาญ

๒.๑.๒.๕ สรุปรงานประจำวันในแต่ละวัน เพื่อแลกเปลี่ยนเทคนิค วิธีการสอบถามอย่างไร ทบทวนความเข้าใจในการสอบถามข้อมูล ปรับแบบสอบถามให้เหมาะสมตามภูมิสังคม เพื่อให้ได้ข้อมูลครบถ้วนในเวลาจำกัด

๒.๒ การสำรวจข้อมูลทางกายภาพ

ตารางที่ ๓-๓ : ผลของข้อมูลประกอบการสำรวจข้อมูล ด้านกายภาพ

ประเด็นการสำรวจ	ผลของข้อมูล
๑. แหล่งน้ำต้นทุนในพื้นที่ และพื้นที่ใกล้เคียง	ทิศทาง/เส้นทางน้ำ ปริมาณน้ำ ปริมาณการกักเก็บ และการใช้น้ำ ปริมาณน้ำฝนในพื้นที่ รูปแบบการนำน้ำไปใช้ประโยชน์ และรูปแบบการบริหารจัดการน้ำที่มีอยู่เดิม
๒. พื้นที่ป่า	ลักษณะพื้นที่ป่า พื้นที่ถือครอง การใช้ประโยชน์จากป่า

๓. ดิน	การใช้ประโยชน์ที่ดิน ระดับความสูงต่ำของพื้นที่ โครงสร้างทางกายภาพของดิน
๔. พื้นที่ทำการเกษตร เช่น ที่ดินทำกิน ไร่ นา สวน ประมง ปศุสัตว์ โรงงานแปรรูป	การถือครองพื้นที่ การใช้ประโยชน์ที่ดิน แหล่งน้ำที่ใช้ทำการเกษตร การเข้ามาพัฒนาด้านเกษตร ประมง ปศุสัตว์ ในพื้นที่
๕. พื้นที่ชุมชน เช่น บ้านพักอาศัย โรงเรียน ตลาด วัด สถานีนอนามัย พื้นที่ใช้ประโยชน์สาธารณะ	การก่อตั้งถิ่นฐาน ความเชื่อ ค่านิยม ของคนในชุมชน การประกอบอาชีพ การสื่อสาร การคมนาคมภายในหมู่บ้าน ประเพณีวัฒนธรรม

๒.๒.๑ ทีมทำงานสำรวจและเก็บข้อมูลทางกายภาพ เป็นบุคคลที่มีคุณสมบัติ ดังนี้

๒.๒.๑.๑ เป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในพื้นที่เป็นอย่างดี มีวิถีชีวิตที่ผูกพันและเข้าใจธรรมชาติ มีความคิดที่เป็นระบบ เชื่อมโยง ช่างสังเกต นำสิ่งที่พบเห็นมาเรียนรู้สรุปเป็นบทเรียน หรือองค์ความรู้ได้ เช่น ปรากฏชาวบ้าน ครุภูมิปัญหาท้องถิ่น

๒.๒.๑.๒ เป็นผู้ที่มีอำนาจบริหารงานปกครองท้องถิ่น ในพื้นที่พัฒนา เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต.

๒.๒.๑.๓ กลุ่มอาสาสมัครที่มีความเข้าใจในวิถีชีวิตชุมชน ใกล้ชิดกับชาวบ้าน เข้าใจสภาพภูมิสังคม นิสัยใจคอ กลุ่มคนเหล่านี้ ได้แก่ หัวหน้าคุ้ม (แต่ละบ้าน) อสม. และ อสพ.

๒.๒.๒ วิธีการเก็บข้อมูล

๒.๒.๒.๑ เจ้าหน้าที่สถาบันปิดทองหลังพระฯ ทำการศึกษาข้อมูลทุติยภูมิด้านกายภาพที่ได้จากหน่วยงานราชการในท้องที่ เพื่อนำมากำหนดหัวข้อการเดินสำรวจกายภาพที่จำเป็นต้องรู้ในพื้นที่พัฒนา

๒.๒.๒.๒ ทีมเดินสำรวจกายภาพ นำโดยปรากฏชาวบ้านและครุภูมิปัญหาท้องถิ่น ซึ่งเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในกายภาพของพื้นที่แต่ละด้าน ร่วมออกเดินสำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อสร้างฐานข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นความจริง เพื่อนำมาปรับแก้ไขข้อมูลและส่งคืนข้อมูลกลับไปให้หน่วยงานราชการในพื้นที่รวบรวมไว้

ขั้นตอนที่ ๒ การจัดทำแผน โดยเริ่มจากการวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการเบื้องต้น : หลังจากได้ข้อมูลการสำรวจเศรษฐกิจ สังคม และการเดินสำรวจกายภาพแล้วจะนำข้อมูลมาวิเคราะห์ ปัญหาและความต้องการของพื้นที่ โดยกระบวนการที่เริ่มจากการถอดบทเรียน จากการลงเก็บข้อมูลในแต่ละวัน สิ่งที่เราพบเห็นที่อาจจะไม่ได้มาจากแบบสำรวจเท่านั้น เพื่อทบทวนความเข้าใจ แลกเปลี่ยนสิ่งที่พบเห็น และจากแบบสำรวจโดยแบบสำรวจที่นำมาสามารถปรับให้สอดคล้องกับลักษณะภูมิสังคม ซึ่งการวิเคราะห์ข้อมูลจะดำเนินการโดยแยกการวิเคราะห์เป็น ๒ รูปแบบตามการเก็บข้อมูล

๑. การวิเคราะห์ข้อมูลเศรษฐกิจ-สังคม นำข้อมูลทั้งเชิงคุณภาพ เชิงปริมาณ มาวิเคราะห์ ซึ่งข้อมูลจะเผยให้เห็นภาพรวมของพื้นที่ทางด้านเศรษฐกิจ-สังคม ได้แก่ ข้อมูลพื้นฐานบุคคล ข้อมูลพื้นฐานครัวเรือน สภาพเศรษฐกิจครัวเรือน ความเป็นอยู่ สุขอนามัยและ

สาธารณูปโภค ว่ามีปัญหาที่จะแก้ไขหรือพัฒนาในเรื่องไหนบ้าง โดยผู้ที่วิเคราะห์ข้อมูลจะต้องมีความรู้ความชำนาญด้านสถิติการใช้เครื่องมือช่วยในการวิเคราะห์ข้อมูล อาจมีทั้งผู้เชี่ยวชาญภายนอกจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน และนำมาระดมความคิดเห็นร่วมกับผู้เชี่ยวชาญในพื้นที่ ประชาชนชาวบ้าน ทีมทำงาน และประมวลเป็นข้อมูลให้ชาวบ้านเข้าใจได้ง่าย อาจเป็นกราฟ แผนภูมิ รูปภาพ Info graphic ซึ่งโครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเลิงเปื่อยฯ ได้ประสานมหาวิทยาลัยขอนแก่น เป็นผู้วิเคราะห์ข้อมูล สรุปได้ ดังนี้

๑.๑ ข้อมูลพื้นฐานครอบครัว พบว่า ภาพรวมสมาชิกในครอบครัวของกลุ่มตัวอย่างมีอายุอยู่ในช่วง ๔๐-๔๙ ปี มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ ๑๙.๓๔ รองลงมาคือช่วงอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป และช่วงอายุ ๑๐-๑๙ คิดเป็นร้อยละ ๑๘.๔๓ และ ๑๖.๗๒ ตามลำดับ โดยมีอายุเฉลี่ย ๓๘.๖๐ อายุน้อยที่สุดคือ ๑ ปี อายุมากที่สุดคือ ๙๐ ปี ครอบครัวส่วนใหญ่ มีสมาชิกครัวเรือนช่วง ๓-๕ คน มากที่สุด คิดร้อยละ ๖๐.๐๐ รองลงมาคือ ๖ ขึ้นไป ๑-๒ คน ขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ ๒๖.๖๗ และ ๑๓.๓๓ โดยมีจำนวนสมาชิกในครอบครัวเฉลี่ย ๔.๔๒ คน มากที่สุดคือ ๙ คน และน้อยที่สุดคือ ๑ คน สมาชิกในครอบครัวประมาณ ๑ ใน ๓ จบการศึกษาระดับประถมศึกษามากที่สุด หรือคิดเป็นร้อยละ ๓๒.๗๔ รองลงมาคือประถมศึกษาตอนปลายและมีธยมศึกษาตอนปลาย คิดเป็นร้อยละ ๒๔.๐๓ และ ๑๕.๘๔

ภาพรวมอาชีพและเศรษฐกิจครัวเรือน มีอาชีพทำนามากที่สุด คิดเป็นร้อยละ ๗๗.๘๒ กลุ่มตัวอย่างเกือบครึ่งหนึ่งมีรายได้ไม่เกิน ๙,๙๙๙ บาทต่อเดือน มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ ๔๙.๓๓ รองลงมาคือ ๑๐,๐๐๐ - ๑๔,๙๙๙ บาท และ ๒๐,๐๐๐ บาทขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ ๒๐.๔๔ และ ๑๖.๘๙ ตามลำดับ โดยเกษตรกรมีรายได้เฉลี่ย ๑๓,๐๖๘ บาท มีรายได้มากที่สุด ๗๒,๗๓๓ บาท รายได้น้อยที่สุดคือ ๑,๑๐๐ บาทต่อเดือน กลุ่มตัวอย่างประมาณร้อยละ ๓๐.๒๒ มีเงินออมอยู่ในช่วง ๑๐,๐๐๐-๔๙,๐๐๐ บาท รองลงมาคือมีไม่เกิน ๙,๙๙๙ บาท และมีเงินออม ๕๐,๐๐๐ - ๙๙,๙๙๙ บาท คิดเป็นร้อยละ ๑๙.๑๑ และ ๑๗.๗๘ ตามลำดับ โดยมีเงินออมเฉลี่ย ๓๙,๕๔๓ บาท เงินออมมากที่สุดคือ ๑๐๐,๐๐๐ บาท เงินอมน้อยที่สุดคือ ๑,๐๐๐ บาท และมีผู้ที่ไม่มียอดเงินออมคิดเป็นร้อยละ ๒๖.๖๗

สถานภาพครัวเรือน การครอบครองทรัพย์สิน ครัวเรือนมีพื้นที่ทั้งหมดอยู่ในช่วง ๑๐-๑๙ ไร่ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ ๓๙.๕๖ รองลงมาคือน้อยกว่า ๑๐ ไร่ และ ๒๐-๒๙ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๒๔.๘๘ และร้อยละ ๑๙.๕๖ ตามลำดับ มีพื้นที่เฉลี่ยทั้งหมด ๑๗.๙๗ ไร่ มีพื้นที่มากที่สุดคือ ๗๘ ไร่ มีพื้นที่น้อยที่สุดคือ ๑ ไร่ ครัวเรือนมีพื้นที่การเกษตรอยู่ในช่วง ๑๐-๑๙ ไร่ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ ๓๘.๖๗ รองลงมาคือ น้อยกว่า ๑๐ ไร่ และ ๒๐-๒๙ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๒๙.๓๓ และร้อยละ ๑๙.๑๑ ตามลำดับ มีพื้นที่ทำการเกษตรเฉลี่ย ๑๖.๗๙ ไร่ มีพื้นที่มากที่สุด ๗๖ ไร่ และมีพื้นที่น้อยที่สุดคือ ๑ ไร่

๒. การวิเคราะห์ข้อมูลการเดินกายภาพ หลังจากเดินสำรวจกายภาพครบทุกด้านแล้ว ทีมทำงานและทีมที่เดินสำรวจกายภาพจะร่วมกันสรุปข้อมูลรวมถึงปัญหาและความต้องการในด้านต่างๆ ของพื้นที่ที่จะทำการพัฒนา ได้แก่ แหล่งน้ำ พื้นที่ป่า ดิน ซึ่งแต่ละกายภาพที่ลงสำรวจจะต้องเก็บข้อมูล ลักษณะทางกายภาพ ปริมาณ การใช้ประโยชน์ การบริหารจัดการ รวมทั้งการเดินสำรวจกายภาพชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับการก่อตั้งถิ่นฐาน การรวมกลุ่มอาชีพ วิถีชีวิต และระบบสาธารณูปโภคต่างๆ ในชุมชน เช่น ถนน การคมนาคม การสื่อสาร ไฟฟ้า เป็นต้น เพื่อจัดทำฐานข้อมูลกายภาพที่ถูกต้องตรงกับความเป็นจริงของพื้นที่มากที่สุด หลังจากนั้น ต้องมีการคืน

ข้อมูลให้หน่วยงานพื้นที่เก็บรวบรวมไว้ในส่วนของการวิเคราะห์ข้อมูลนั้นจะต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญทางด้านสถิติหรือนักวิเคราะห์ข้อมูลโดยเฉพาะสามารถใช้เครื่องมือวิเคราะห์ข้อมูลที่มีความหลากหลาย แผลผลได้ถูกต้องตามความเป็นจริง สะท้อนปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชนได้ สรุปการวิเคราะห์ข้อมูลภาพรวมจากการเดินสำรวจกายภาพพื้นที่พัฒนา

๓. การวิเคราะห์บริบทภาพรวมพื้นที่หนองเลิงเปื่อยเป็นแหล่งน้ำสาธารณะขนาดใหญ่มีพื้นที่ ๗๗๘ ไร่ ตั้งอยู่ในพื้นที่ ๒ อำเภอ ๓ ตำบล ๒ อำเภอได้แก่ ตำบลโพงาม อ.กมลาไสย ตำบลสามัคคี อ.ร่องคำ และตำบลเหล่าอ้อย อ.ร่องคำ จ.กาฬสินธุ์ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นี้ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร ประกอบอาชีพหลักคือการเกษตร แต่ในทุกๆ ปีชาวบ้านจะประสบปัญหาน้ำท่วมฤดูฝน เนื่องจากหนองเลิงเปื่อยที่เป็นหนองกักเก็บน้ำขนาดใหญ่เกิดการตื้นเขิน และมีโครงสร้างของดินเป็นทรายไม่สามารถอุ้มน้ำไว้ในฤดูแล้ง และเกิดปัญหาภัยแล้งในฤดูแล้งซ้ำซาก เช่นนี้มาตลอด ทำให้เกิดผลกระทบต่อ การประกอบอาชีพและความเป็นอยู่ของชาวบ้านมาเป็นระยะเวลา นาน ต่อมาในปี ๒๕๕๓ ชาวบ้านทนความเดือดร้อนไม่ไหว จึงได้ทูลเกล้าถวายฎีกาขอ พระราชทานความช่วยเหลือ ให้ขุดลอกหนองเลิงเปื่อยและซ่อมแซมฝาย ต่อมาในเดือนสิงหาคม ๒๕๕๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้ารับโครงการดังกล่าวไว้ในพระราชดำริ โดยมูลนิธิปิดทองหลังพระ ได้เข้ามาดำเนินการในโครงการดังกล่าว แบบบูรณาการร่วมกับหน่วยงาน ภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ดำเนินการขุดลอกหนองเลิงเปื่อย ในเดือนธันวาคม ๒๕๕๖ และแล้วเสร็จ ในเดือน พฤษภาคม ๒๕๕๗ รวมระยะเวลาดำเนินการ ๕ เดือน มีปริมาณดินที่ทำการขุดลอกทั้งหมด ๕,๐๑๖๒๕๒ ล้านลูกบาศก์เมตร มีพื้นที่ที่ขุดดินไว้ ๑,๗๒๕ ไร่

๔. การเพิ่มความรู้อแก่ชุมชนโดยศึกษาดูงานพื้นที่สืบสาน หรือ ประยุกต์ แนวพระราชดำริ เพื่อให้ชาวบ้านมองเห็นภาพและคิดตามได้เข้าใจมากยิ่งขึ้น ว่าการพัฒนาโครงการ ตามแนวพระราชดำริทำแล้วได้ประโยชน์อย่างไร จากการพาไปศึกษาดูงานในพื้นที่จริง เกิดการรับ สารและสื่อสารกันไปมา แลกเปลี่ยนเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจ และ ต่อยอดแนวความคิดจากที่ศึกษา ดูงานมาปรับใช้กับการพัฒนาในพื้นที่ของตนเอง โดยในการไปศึกษาดูงานนั้นจะต้องเน้นที่ตัวบุคคล และสถานที่ ว่าใครคือบุคคลที่ต้องไปศึกษาดูงาน ต้องเป็นบุคคลที่มีความสมัครใจ มีความพร้อมที่จะ เรียนรู้ มีทักษะในการเชื่อมโยงสิ่งต่างๆ ที่ได้ไปศึกษาดูงานมาจนเกิดเป็นความเข้าใจของตนเองและ ถ่ายทอดให้แก่ผู้อื่นฟังได้ ไม่เพียงเท่านั้นการศึกษาดูงานที่เกิดประโยชน์ที่แท้จริงต้องสามารถกระตุ้น ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้เมื่อกลับมาอยู่ในพื้นที่ของตน เพราะฉะนั้นสถานที่ศึกษาดูงานก็เป็นส่วนที่ สำคัญ ว่าต้องมีรูปแบบการดำเนินงานที่ชัดเจน เป็นพื้นที่ที่มีโครงการพัฒนาคล้ายคลึงกับพื้นที่พัฒนา มีรูปแบบการพัฒนาตามภูมิสังคม มีการแก้ไขปัญหาได้จริงหลังจากทำโครงการพัฒนามาแล้ว อาจจะเป็นโครงการพระราชดำริประเภทต่างๆ อาทิเช่น ด้านแหล่งน้ำ การเกษตร สิ่งแวดล้อม ส่งเสริมอาชีพ สาธารณสุข คมนาคม สื่อสาร สวัสดิการสังคม /การศึกษา แบบบูรณาการอื่นๆ

ในส่วนการศึกษาดูงาน จะต้องมีการทำกระบวนการ หรือสรุปงานทุกวัน เพื่อสร้างแรงกระตุ้นในขณะที่ชาวบ้านยังอยู่ในความสนใจเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ โดยการทำกระบวนการ นั้น จะต้องมีส่วนนำกระบวนการ ทิมสนับสนุนได้แก่ เจ้าหน้าที่ และ อสพ. เพื่อชี้แจงให้ชาวบ้านเข้าใจ สื่อสารแลกเปลี่ยนแนวความคิดที่ได้ไปพบเห็นมา แต่ในการทำกระบวนการระหว่างการศึกษาดูงาน นั้นจะต้องวางแผน และปรับเปลี่ยนได้ตามสิ่งที่ชาวบ้านต้องการสะท้อน ไม่เข้าไปชี้หน้าหรือตีกรอบ ความคิดให้ชาวบ้าน เพียงแต่คอยกำชับประเด็นว่าสิ่งที่ได้จากการศึกษาดูงานมีข้อดี ข้อเสีย ประโยชน์ อะไรบ้าง และการนำแนวคิดนี้ไปต่อยอดควรจะเป็นไปในทิศทางไหน

๕. การคืนข้อมูลให้แก่ชุมชน จัดเวทีคืนข้อมูลให้กับชาวบ้านในวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๖ เพื่อเป็นการชี้แจงทำความเข้าใจให้ชาวบ้านเข้าใจถึงกิจกรรมพัฒนาที่กำลังจะเกิดขึ้น และเข้าใจผลที่จะเกิดแก่ชาวบ้านเองโดยเน้นผลลัพธ์ที่ว่า “ชาวบ้านได้อะไร” พร้อมทั้งตอบข้อสงสัยให้เข้าใจไปในทิศทางเดียวกันโดยประธานกรรมการสถาบันฯ และผู้ว่าราชการจังหวัดกาฬสินธุ์ สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากสภาพปัญหาที่ได้จากการเก็บข้อมูลเศรษฐกิจ-สังคม การเดินสำรวจกายภาพพร้อมสรุปสิ่งที่ชาวบ้านจะได้ ดังนี้

๕.๑ สภาพปัญหา

๕.๑.๑ น้ำท่วมในฤดูน้ำหลากและน้ำแล้งในฤดูแล้ง ทำให้ชาวบ้านในพื้นที่ไม่สามารถประกอบอาชีพทางการเกษตรได้เต็มประสิทธิภาพ

๕.๑.๒ ปัญหาทางกายภาพของพื้นที่ คือเรื่องดินไม่มีความสมบูรณ์พอ สภาพดินเป็นดินทราย ไม่อุ้มน้ำ มีสภาพดินดานคือมีส่วนผสมของหินปูนมากกว่าพื้นที่ทั่วไป เมื่อฝนตกลงมาหรือสูบน้ำบาดาลขึ้นมาดินชั้นผิวดินที่ปลูกไว้ ก็จะซึมลงดินชั้นล่างอย่างรวดเร็ว และหน้าดินก็จะแห้งและแข็งมาก จากข้อจำกัดของดินทำให้เกษตรกรมีทางเลือกน้อยทั้งเรื่องต้นทุนในการปรับปรุงบำรุงดิน และยังไม่มีความรู้ในการปลูกพืชที่เหมาะสมกับลักษณะของดิน

๕.๑.๓ ปัญหาต้นทุนการผลิตและปัญหาเรื่องสุขภาพที่ได้รับผลกระทบจากกระบวนการผลิตในการเกษตร มีการใช้สารเคมี ยาฆ่าแมลง สารกำจัดวัชพืช มีต้นทุนเฉลี่ย ๔,๑๐๐ บาทต่อไร่ ในขณะที่ราคาผลผลิตตกต่ำลงเรื่อยๆ โดยเฉพาะข้าวที่มีแนวโน้มลดลงทุกปี

๕.๑.๔ ปัญหาการทำการเกษตรเชิงเดี่ยว ได้แก่ การปลูกข้าวอย่างเดียว ทำให้ช่องทางรายได้จำกัด เมื่อหมดฤดูกาลทำนา ทำให้เกิดการว่างงานและขาดรายได้ ว่างแรงงานในพื้นที่จึงอพยพเข้าไปรับจ้างในเมือง เช่น บ้านนาเรียง ต.สามัคคี ว่างแรงงานมักอพยพไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมภาคตะวันออก

๕.๑.๕ การขาดแรงงานในการผลิต หรือทำการเกษตรในครัวเรือนของตนเอง เนื่องจากแรงงานหลักในพื้นที่ เป็นเกษตรกรที่มีอายุมาก เมื่อมีลูกหลานในวัยแรงงานก็จะส่งไปทำงานนอกภาคการเกษตร คือการไปรับจ้างต่างพื้นที่แล้วส่งเงินเข้ามาให้ครอบครัว เพราะฉะนั้นการขยายฐานอาชีพเดิมในครัวเรือนรวมทั้งการสานต่องานเกษตรในอนาคตจึงไม่ชัดเจนว่าจะเกิดขึ้น

๕.๒ ผลที่จะเกิดขึ้น

๕.๒.๑ หลังจากทำการขุดลอกหนองเลิงเปือยฯ จะมีปริมาณต้นทุนน้ำสำหรับการเกษตรเพิ่มขึ้นจาก ๓.๕ ล้าน ลบ.ม. เป็น ๖.๘ ล้าน ลบ.ม. ต่อปี

๕.๒.๒ พื้นที่รับน้ำด้วยสถานีสูบน้ำด้วยพลังไฟฟ้า ๓ สถานี ๕,๓๙๘ ไร่ ในฤดูฝนทั้งช่วง มีน้ำใช้เต็มที่ในฤดูแล้ง โดยการปลูกพืชที่ใช้น้ำน้อย

๕.๒.๓ พื้นที่ถมดิน ๑,๗๒๕ ไร่ ได้รับการบรรเทาปัญหาน้ำท่วมซ้ำซาก และมีการปรับปรุงโครงสร้างดินด้วยการปลูกพืชสด และการใช้ปุ๋ยตามค่าวิเคราะห์ดิน

๕.๒.๔ หน่วยงานเกษตร พัฒนารูปแบบกิจกรรมการเกษตร ประมง และปศุสัตว์ บนพื้นฐานความต้องการและความพร้อมของชาวบ้าน

๕.๓ การดำเนินงานจัดเวทีคืนข้อมูล

๕.๓.๑ จะต้องมีการประชาสัมพันธ์ก่อนการจัดเวทีคืนข้อมูล โดยให้ทีมงานด้านมวลชน ได้แก่ ผู้นำชุมชน อสม. อสพ. ประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านรับทราบผ่านช่องทางต่างๆ ดังนี้

๕.๓.๑.๑ ลงพื้นที่กลุ่มย่อยรายหมู่บ้าน โดยจัดกลุ่มหมู่บ้านและวางแผนตารางนัดหมาย การลงพื้นที่พบปะพูดคุยกับชาวบ้านเพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ของการคืนข้อมูล และนัดหมายเรื่องเวลาสถานที่จัดงาน

๕.๓.๑.๒ ประชาสัมพันธ์ผ่านเสียงตามสายในหมู่บ้าน โดยผู้นำชุมชน โดยเปิดคลิปเสียงที่เป็นภาษาถิ่นให้ชาวบ้านรับรู้รับทราบ ในช่วงเช้า-เย็น ทุกวันจนกว่าจะถึงกำหนดการจริง

๕.๓.๒ จัดเวทีคืนข้อมูลรวมกันครั้งเดียวทุกหมู่บ้าน โดยเลือกสถานที่จัดงานเป็นศูนย์กลางของชุมชน ให้ชาวบ้านสะดวกที่จะเดินทางมาร่วมประชุม

๕.๓.๓ สร้างบรรยากาศการคืนข้อมูล ให้ชาวบ้านรู้สึกเป็นกันเอง ไม่แบ่งแยก ไม่รู้สึกเหลื่อมล้ำหรือมีสถานะด้อยกว่า เพราะชาวบ้านจะได้สะท้อนปัญหาได้เป็นธรรมชาติ เป็นจริง กล่าวเสนอแนะ กล่าวสอบถามในข้อคิดเห็นที่แตกต่างได้

๕.๓.๔ จัดเนื้อหาการคืนข้อมูลให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของชาวบ้านในพื้นที่ แล้วจึงแบ่งกลุ่มการคืนข้อมูลตามประเด็นความต้องการในแต่ละด้าน

๕.๔ ลำดับการจัดเวทีคืนข้อมูล

๕.๔.๑ การสร้างบรรยากาศการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ให้เกิดขึ้นตั้งแต่กระบวนการแรก โดยการเชิญผู้ที่มีความอาวุโส เป็นบุคคลที่ชาวบ้านนับถือ มีความเป็นกลาง และมีความสามารถในการพูดโน้มน้าวใจมาเป็นผู้กล่าวเปิดงาน เพื่อกระตุ้นให้ชาวบ้านพร้อมที่จะรับฟังและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันในการตรวจสอบการคืนข้อมูล

๕.๔.๒ ตัวแทนทีมงานจากหน่วยงานต่างๆ ทำการคืนข้อมูลให้ชาวบ้าน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๕.๔.๒.๑ ข้อมูลปัญหาและความต้องการที่ชาวบ้านอยากจะแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลเศรษฐกิจ-สังคม การเดินกายภาพ และเวทีประชาคมหมู่บ้าน

๕.๔.๒.๒ ข้อมูลแนวทางการพัฒนาพื้นที่เพื่อแก้ปัญหาในแต่ละด้าน จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

๕.๔.๓ เปิดโอกาสให้ชาวบ้านซักถามข้อสงสัยและเสนอความคิดเห็น เพื่อร่วมตรวจสอบความถูกต้องและปรับแก้ไขข้อมูลร่วมกัน

๕.๔.๔ สรุปข้อมูลผ่านการเห็นชอบร่วมกัน โดยแยกประเด็นความต้องการที่จะแก้ไขเร่งด่วน กับประเด็นที่สำคัญรองลงมา และสรุปแนวทางการพัฒนาในพื้นที่เบื้องต้นเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดจากความต้องการของชาวบ้านอย่างแท้จริง

๖. การเขียนแผนการพัฒนา เพื่อนำปัญหาและความต้องการของชาวบ้านที่ได้จากการคืนข้อมูลมาประกอบการกำหนดแผนยุทธศาสตร์ของโครงการ และสร้างแผนปฏิบัติงานในด้านต่าง ๆ ของหน่วยงานระดับอำเภอ โดยที่แผนพัฒนาจะต้องมาจากการมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำร่วมตัดสินใจชาวบ้าน มีการบูรณาการความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

การดำเนินงาน : สร้างแผนที่มาจากการมีส่วนร่วม ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ โดยการเขียนแผนพัฒนานั้นก่อนอื่นต้องย้อนมาคิดว่าแผนชุมชนนั้นเป็นอย่างไร ในเรื่องปัญหาและความต้องการมีส่วนร่วมที่เหมือนหรือคล้ายกันในเรื่องใดบ้าง เพื่อจะได้จัดทำแผนพัฒนาไปในทิศทางเดียวกัน ตรงกับสิ่งที่ชาวบ้านต้องการจะแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง

๖.๑ ชาวบ้านสร้างแผนชุมชนไปพร้อมๆ กับทีมงานกำหนดวิสัยทัศน์และประเด็นยุทธศาสตร์ของโครงการ ที่มาจากความต้องการของชาวบ้านหลังจากการคืนข้อมูล และเมื่อชุมชนกำหนดแผนของตนเองขึ้นมาแล้ว ต้องมีการเตรียมความพร้อมชุมชนก่อนรับการพัฒาที่จะมาถึง แผนชุมชนต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหลัก และชุมชนจะต้องปฏิบัติตามแผนอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้การดำเนินงานตามแผนสามารถแก้ไขปัญหาความต้องการที่เป็นปัจจุบันได้

๖.๒ ทีมทำงานสร้างแผนการปฏิบัติงานในด้านต่างๆ โดยอ้างอิงจากแผนชุมชน วิสัยทัศน์ ประเด็นยุทธศาสตร์ และข้อมูลสรุปประเด็นปัญหาความต้องการของชาวบ้าน เพื่อนำมาสร้างแผนงานเดียวกัน ครอบคลุมปัญหาและความต้องการของชาวบ้านในทุกๆ ด้าน

๖.๒.๑ แผนการปฏิบัติการระยะเร่งด่วน (Quick Win) เพื่อแก้ไขปัญหาเร่งด่วนจริงๆ ของชาวบ้านก่อนที่จะไปพัฒนาเรื่องอื่น ๆ การแก้ไขปัญหาเร่งด่วนทำเพื่อสร้างความเชื่อมั่นศรัทธาให้เกิดขึ้นก่อน จากการได้เรียนรู้ ทำงาน และแก้ไขปัญหาพร้อมกัน แผนงานระยะเร่งด่วนของโครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเลิงเปือยนั้นคือการพัฒนาแหล่งน้ำในการขุดลอกหนองเลิงเปือย ให้สามารถบรรเทาปัญหาน้ำท่วมและกักเก็บน้ำได้มากขึ้นสำหรับหน้าแล้ง

๖.๒.๒ แผนการพัฒนาระยะต่อเนื่อง เป็นการพัฒนาต่อยอดจากการที่มีน้ำแล้ว คือสามารถนำน้ำมาใช้อย่างไรให้เกิดประโยชน์สูงสุด หรือการพัฒนาต่อยอดจากการมีน้ำแล้วเชื่อมโยงไปยังด้านต่างๆ เช่น การประกอบอาชีพ การบริหารจัดการน้ำของชุมชน โดยในแต่ละด้านจะต้องตั้งหน่วยงานต่างๆ ในระดับอำเภอ ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในงานพัฒนาด้านต่างๆ มาทำแผนปฏิบัติงานและเสนอต่อจังหวัดอนุมัติ สามารถจำแนกลักษณะโครงการได้เป็น ๖ ประเภท ดังนี้

๖.๒.๒.๑ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ขุดลอกหนองเลิงเปือย ปรับปรุงระบบชลประทาน

๖.๒.๒.๒ การปรับปรุงบำรุงดิน แก้ปัญหาดินเสื่อมคุณภาพ ฟื้นฟูและปรับปรุงบำรุงดินในพื้นที่ทิ้งดินโครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเลิงเปือย การส่งเสริมการผลิตและใช้วัสดุอินทรีย์ในการปรับปรุงสภาพดิน

๖.๒.๒.๓ การสนับสนุนด้านการเกษตร การส่งเสริมการปลูกข้าวปลอดภัยได้มาตรฐาน GAP/อินทรีย์, โครงการส่งเสริมการจัดทำแปลงต้นแบบประยุกต์เกษตรทฤษฎีใหม่ที่ทำการชาวนา, การผลิตเมล็ดข้าวพันธุ์ดี เป็นต้น

๖.๒.๒.๔ การสนับสนุนด้านประมงและปศุสัตว์ ส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรแปลงต้นแบบด้านประมงในพื้นที่พัฒนาแก้มลิงหนองเลิงเปือย, โครงการธนาคารกบเพื่อชุมชน

๖.๒.๒.๕ การปรับปรุงและพัฒนาสิ่งแวดล้อมบริเวณพื้นที่หนองเลิงเปือย โครงการปรับปรุงภูมิทัศน์รอบหนองเลิงเปือย, โครงการปลูกไม้ยืนต้นและต้นไม้กันการระเหยของน้ำ, โครงการเพิ่มผลผลิตสัตว์น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติ

๖.๒.๒.๖ การพัฒนาชุมชน เศรษฐกิจสังคม โครงการเพิ่มประสิทธิภาพหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ, โครงการส่งเสริมการออมในกลุ่มสมาชิกสหกรณ์, โครงการขยายผลการบริหารจัดการน้ำ พัฒนาคนกาฬสินธุ์โมเดล

ระยะเริ่มต้นโครงการนั้น (พ.ศ.๒๕๕๗) กิจกรรมการพัฒนาหลักคือการพัฒนาแหล่งน้ำ ขุดลอกหนองเลิงเปือย รวมถึงการปรับปรุงสถานีสูบน้ำ และระบบชลประทานรอบพื้นที่โครงการฯ ซึ่งดำเนินการโดยหน่วยงานราชการส่วนกลาง (อาทิ กองทัพบก และชลประทานจังหวัดกาฬสินธุ์) และในระยะถัดมานั้น (พ.ศ. ๒๕๕๘ – ๒๕๖๐) หน่วยงานราชการส่วนภูมิภาค (ระดับจังหวัด) และหน่วยงานราชการระดับท้องถิ่น ได้มีบทบาทร่วมในการสนับสนุนโครงการ ปัจจุบัน การดำเนินการขุดลอกหนอง และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานบริเวณรอบหนอง ได้แก่ ประตูระบายน้ำ สถานีสูบน้ำ ระบบส่งน้ำ และทางสัญจรรอบหนอง ได้แล้วเสร็จและเพื่อให้การดำเนินการพัฒนาโครงการระยะต่อไป มีทิศทางพัฒนาตามลำดับขั้นและเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เกิดประโยชน์ตรงกับความต้องการของชุมชนและท้องถิ่น จึงจำเป็นต้องมีการจัดทำแผนพัฒนาเชิงพื้นที่หนองเลิงเปือยในอนาคต โดยมีส่วนร่วมของหน่วยงานรัฐ และตอบสนองความต้องการ แก้ปัญหาท้องถิ่น

๗. การบูรณาการความร่วมมือ เพื่อรวบรวมและประสานแผนปฏิบัติการในด้านต่างๆ ของหน่วยงานประจำอำเภอเข้าไปในประเด็นยุทธศาสตร์ของโครงการแต่ละด้าน จนเกิดเป็นแผนพัฒนาฉบับรวมโครงการระดับจังหวัดที่มีการบูรณาการงบประมาณ และการประสานความร่วมมือระหว่างราชการบริหารงานส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค ส่วนท้องถิ่น รวมทั้งเปิดโอกาสให้ประชาชนและภาคส่วนอื่น ๆ เข้ามามีส่วนร่วมทำงานร่วมกัน การดำเนินงาน ดังนี้

๗.๑ หลักสำคัญในการดำเนินงาน ๓ ข้อ คือ

๗.๑.๑ หลักการพัฒนาเชิงพื้นที่ (Area based development approach) ไม่ได้ดำเนินการแบบแยกส่วนราชการ แต่ให้ที่ปัญหาและความต้องการในพื้นที่เป็นหลัก ระดับการพัฒนาเป็น ๓ ระดับ ดังนี้

๗.๑.๑.๑ ระดับครัวเรือนอยู่รอด เป้าหมายคือชาวบ้านมีอาหารบริโภคในครัวเรือนตลอดทั้งปี จากการเพาะปลูกไว้สำหรับบริโภค ลดรายจ่ายด้านอาหาร และเมื่อมีเหลือก็นำไปขายสร้างรายได้เสริม ไม่ต้องกู้กิน กู้ใช้ พ้นจากความอดอยาก

๗.๑.๑.๒ ระดับชุมชนพอเพียง เป้าหมายคือมีการรวมกลุ่มอาชีพในชุมชน เพื่อให้มีอำนาจในการต่อรอง ทั้งการเป็นผู้ผลิตสินค้าและบริการ มีคุณธรรมจริยธรรม ในการแบ่งปันรายได้และใช้ทรัพยากรร่วมกัน ในความพอเพียงเรื่องของการประกอบอาชีพนั้นคือมุ่งเน้นให้ลดต้นทุนการผลิตที่ไม่จำเป็น หรือผลิตให้พอประมาณกับกำลังของตน มีความต่อเนื่อง สม่่าเสมอและก่อให้เกิดรายได้ตลอดทั้งปี ไม่เป็นหนี้ข้อต่อไป

๗.๑.๑.๓ ระดับพื้นที่ / ภูมิภาค เกิดความยั่งยืน เป้าหมายคือการเชื่อมโยงกลุ่มต่างๆ ให้เป็นเครือข่ายผู้ผลิตเพื่อเพิ่มอำนาจการต่อรองกับภายนอก สามารถแข่งขันกับโลกธุรกิจในปัจจุบันได้ ชาวบ้านได้เป็นเจ้าของกิจการร่วมกันในชุมชน มีการคิด

วิเคราะห์ แก้ปัญหา วางแผนหรือกำหนดแผนงานได้ด้วยตนเอง เกิดการรวมกลุ่มที่มีการจัดสรรผลประโยชน์ มีเงินออม มีกำไรที่สามารถนำไปสู่ความยั่งยืน

๗.๑.๒ หลักการบูรณาการความร่วมมือกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง โดยบูรณาการความร่วมมือระหว่างหน่วยงานระดับอำเภอเพื่อร่วมกันทำงานตามแผนปฏิบัติงานที่สร้างขึ้นและทีมอำเภอจะรวบรวมแผนปฏิบัติการ ส่งต่อให้ทีมจังหวัดรวบรวมไว้ในประเด็นยุทธศาสตร์ของโครงการแต่ละด้าน เพื่อสร้างเป็นแผนพัฒนาฉบับรวมโครงการระดับจังหวัดต่อไป

๗.๑.๓ หลักการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน เปิดโอกาสให้ชาวบ้านที่มีส่วนได้เสียประโยชน์จากการพัฒนา เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการตั้งแต่แรก ด้วยความสมัครใจตลอดกระบวนการ เพื่อเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนงานในพื้นที่ของตนเองต่อไปในอนาคต ให้เกิดเป็นความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม

๗.๒ การสร้างทีมปฏิบัติการขับเคลื่อนการบูรณาการระดับจังหวัด มีภารกิจแก้ไขปัญหาของประชาชนในพื้นที่ ซึ่งโครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเลิงเปือยฯ ได้มีสำนักงานจังหวัดร่วมกับเกษตรและสหกรณ์จังหวัด และสถาบันปิดทองหลังพระฯ เป็นพี่เลี้ยงสนับสนุนการทำงานร่วมทำหน้าที่ขับเคลื่อนนโยบายการพัฒนาลงสู่การปฏิบัติ โดยรับผิดชอบประสานแผนงานบูรณาการงบประมาณ ประสานการทำงานระหว่างหน่วยงาน และช่วยสร้างความเข้าใจหลักการการทำงานให้หน่วยงานต่าง ๆ ดังนี้

๗.๒.๑ การรวบรวมและประสานแผนการปฏิบัติการจากทีมอำเภอ เข้าไว้ในประเด็นยุทธศาสตร์ของโครงการแต่ละด้าน เพื่อสร้างเป็นแผนพัฒนาฉบับรวมโครงการระดับจังหวัด

๗.๒.๒ การจัดประชุมสร้างความเข้าใจหลักการการทำงาน และรายละเอียดแผนพัฒนาฉบับรวมโครงการระดับจังหวัดให้แก่ทีมงานรับทราบร่วมกันก่อนเริ่มปฏิบัติงาน

๗.๒.๓ การติดตามการดำเนินงานให้ได้ตามแผน หากประเมินผลการทำงานแล้วพบว่าไม่ได้ตามแผน จะต้องแจ้งไปยังหน่วยงานที่รับผิดชอบให้เร่งแก้ไขปรับปรุงทันที

๗.๒.๔ การประสานงานให้หน่วยงานสามารถเข้าถึงและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารการดำเนินงาน และทรัพยากรที่จำเป็นระหว่างกันได้

ขั้นตอนที่ ๓ การนำแผนสู่การปฏิบัติ การปฏิบัติงานตามแผนนั้นจะต้องดำเนินการควบคู่กับการบูรณาการความร่วมมือ ทุกภาคส่วนมีการติดตามและประเมินผลการทำงานทุกขั้นตอน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ เป้าหมาย ตามแผนงานที่กำหนดขึ้น

พัฒนาเชิงเทคนิคและองค์ความรู้ตามแนวพระราชดำริ

เพื่อขับเคลื่อนงานพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่ตั้งอยู่บนฐานทางสายกลาง การพัฒนาแบบเชิงพื้นที่ (Area based Approach) คือสร้างกระบวนการเรียนรู้และความเข้าใจในสาเหตุของปัญหาและหาแนวทางแก้ไขปัญหาด้วยตนเองก่อน ของทุกหน่วยงานและชุมชนร่วมกันลักษณะ “ระเบิดจากข้างใน” ตลอดจนพัฒนาตามลำดับขั้น ตามหลักทฤษฎีใหม่ กล่าวคือเริ่มต้นจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางธรรมชาติ โดยจัดสรรผลประโยชน์ให้ทั่วถึงเป็นธรรม

เน้นการพัฒนาที่ระดับครัวเรือน ให้ชาวบ้านมีอาหารกินตลอดทั้งปี ลดรายจ่าย สร้างรายได้ โดยหลังจากมีระบบน้ำสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้แล้ว ได้มีการส่งเสริมอาชีพด้านการเกษตร การดำเนินการส่งเสริมอาชีพในพื้นที่ประกอบด้วยกิจกรรมหลัก ดังนี้

๑. การปลูกข้าวปลอดภัยจากสารพิษ

จากกระแสพระราชดำรัสเรื่องข้าว และชีวิตความเป็นอยู่ของชาวนาที่เราเรารู้กันดีว่ามีความยากลำบากมาเนิ่นนาน และในพื้นที่พัฒนาโครงการแก้มลิงหนองเลิงเปือยฯ ก็มีอาชีพหลักคือ การปลูกข้าว จึงมองเห็นถึงความสำคัญ และดำเนินการส่งเสริมการปลูกข้าวปลอดภัยจากสารพิษ จากการส่งเสริมของสถาบันส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมปิดทองหลังพระฯ และหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องดำเนินการสนับสนุนเทคโนโลยีที่เหมาะสมในการผลิตข้าวในพื้นที่โครงการ มีการสนับสนุนโดยสำนักงานการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ในปี พ.ศ. ๒๕๕๗ ประกอบกับความร่วมมือจากสถาบันการศึกษา โดยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เข้ามาร่วมทำการทดลองเพื่อจัดสรรองค์ความรู้วิธีการปลูกข้าวที่เหมาะสมกับพื้นที่ ทั้งการทำนาโยน และนาหยอด ผลการส่งเสริมโดยภาพรวมเกษตรกรมีการขยายผลสู่แปลงอื่นๆ ทั้งนาโยนและนาหยอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปีการผลิต พ.ศ. ๒๕๕๘ หลายพื้นที่ที่ยังไม่สามารถกระจายน้ำไปถึง ส่งเสริมการทำนาโยน โดยเฉพาะกล้าข้าวแล้วนำไปโยนในแปลงนา เป็นวิธีที่เหมาะสมในฤดูทำนามีปริมาณน้ำเพียงพอ หรือพื้นที่ชลประทานที่สามารถจัดการน้ำได้ดี และการส่งเสริมเครื่องทำนาหยอด วิธีการนี้เกษตรกรสามารถปลูกข้าวได้ในต้นฤดูการทำนา ซึ่งจะช่วยให้เกษตรกรประหยัดเมล็ดพันธุ์และสามารถจัดการแปลงนาได้ใกล้เคียงกับนาดำ เพราะข้าวที่ปลูกจะเป็นแถวเป็นแนว ง่ายต่อการกำจัดวัชพืช โดยรวมแล้วข้าวในพื้นที่โครงการฯ ปีการผลิต พ.ศ. ๒๕๕๙-๒๕๖๐ ค่อนข้างได้ผลผลิตในเกณฑ์ดี อย่างไรก็ตามเป้าหมายที่สำคัญคือ การเพิ่มอำนาจการพึ่งตนเองในการยกระดับการเป็นผู้ประกอบการขนาดเล็กในการแปรรูปผลผลิตเกษตรกรมีรายได้จากการขายข้าวเพิ่มมากขึ้น เช่น ข้าวกล้อง ข้าวไรซ์เบอร์รี่ ข้าวหอมนิล ข้าวมะลิแดง เป็นต้น

๒. การปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ

เริ่มจากการทดลองปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษในพื้นที่โครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเลิงเปือยฯ โดยมีเป้าหมายในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตผักของเกษตรกรซึ่งมักจะปลูกเฉพาะฤดูหนาว สู่เป้าหมายใหม่ในการปลูกผักตลอดทั้งปีโดยใช้โรงเรือนแบบประหยัด มีเกษตรกรที่สนใจเข้าร่วมในตอนเริ่มโครงการเพียง ๖ ราย และได้แนะนำการลดต้นทุนทั้งในการผลิตปุ๋ยชีวภาพ การผลิตสารสมุนไพรไล่แมลง และการผลิตฮอร์โมนไข่ เพื่อใช้สำหรับผักที่กินผล เช่น มะเขือเทศ พริก ถั่วฝักยาว เป็นต้น ต่อมาภายในพื้นที่โครงการเริ่มมีการขยายกิจกรรมปลูกผักปลอดภัยไปสู่ชาวบ้านได้มากขึ้น ชาวบ้านมีการปลูกผักเพื่อบริโภคเองในครัวเรือน และที่เหลือนำมาขายให้ชาวบ้านตามตลาดชุมชน ต่อมาสมาชิกได้มีการประชุมกันว่าจะต้องมีการรวบรวมผักเข้ามาขายที่ศูนย์รวบรวม เพื่อทำการตลาดร่วมกันโดยให้ศูนย์ประสานงานโครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเลิงเปือยฯ เป็นจุดรวบรวม ศูนย์รวบรวมได้เปิดดำเนินการรวบรวมผลผลิตผักปลอดภัย ตั้งแต่วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๕๙ นับเป็นการเริ่มต้นการรวบรวมการผลิตผัก โดยดำเนินการส่งผักรายวันให้กับห้างบิ๊กซี สาขาภาพสินธุ์ โดยความร่วมมือจากสำนักงานเกษตรจังหวัดกาฬสินธุ์ และเกษตรอำเภอร่องคำ ที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาบรรจุภัณฑ์ ส่วนในกระบวนการส่งเสริมทางศูนย์ประสานงานได้พัฒนาแผนการปลูกผักในระบบ โดยให้สมาชิกหมุนเวียนกันปลูก กลุ่มเครือข่ายผักปลอดภัยจากสารพิษ ได้จัดระบบทางการเงินและบัญชีขึ้นมาเพื่อให้สามารถสรุปผลประกอบการของเครือข่ายได้ จากการดำเนินงานตั้งแต่

กันยายน ๒๕๕๘ – มกราคม ๒๕๕๙ มีรายได้จากการส่งผัก ๑๕๖,๒๕๔ บาท (เฉลี่ย ๓๙,๐๐๐ บาท/เดือน)

๓. การปลูกพืชหลังนา

ทางศูนย์ประสานงานโครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเล็งเปื่อยฯ ร่วมกับส่วนราชการต่างๆ (สำนักงานเกษตรจังหวัดเป็นหลัก) ได้ดำเนินการส่งเสริมการเพาะปลูกพืชแปลงใหญ่ เช่น มะเขือเทศ เพื่อส่งโรงงานหลวง (เต่างอย) เกิดการดำเนินการแบบมีส่วนร่วมของคณะกรรมการกองทุนได้ร่วมกันรวบรวมผลผลิต ต่อมาเมื่อมีพืชอื่นๆ เพิ่มทางเลือกให้เกษตรกร ได้แก่ การส่งเสริมการปลูกพริก การปลูกถั่วลิสง การปลูกข้าวโพด การส่งเสริมการปลูกพืชหลังนาใช้กระบวนการส่งเสริมที่มีแรงจูงใจจากการประกันรายได้ขั้นต่ำ มีเกษตรกรที่สนใจเข้าร่วมจำนวนมาก โครงการส่งเสริมการปลูกพืชหลังนาได้สร้างรายได้ให้แก่เกษตรกร ขณะเดียวกันมีพืชบางชนิดสามารถฟื้นฟูสภาพดินในพื้นที่ถมดินที่เกิดจากการขุดลอกหนองเล็งเปื่อย ที่มีสภาพไม่เหมาะสมกับการทำการเกษตร เช่น ถั่วลิสง ซึ่งในการดำเนินการเพาะปลูกพืชหลังนาที่ผ่านมาพบว่าพืชแต่ละชนิดมีศักยภาพในการส่งเสริมได้ระยะยาวต่างกัน ดังนี้

๓.๑ มะเขือเทศส่งโรงงาน เกษตรกรมีบทเรียนจากการจัดการแปลงที่ล้มเหลวมาแล้ว จึงยังดำเนินการต่อแต่ก็มีข้อจำกัดเรื่องราคาที่ย่ำแย่กว่าท้องตลาด เพราะฉะนั้นแนวทางการส่งเสริมมะเขือเทศควรจะมีการส่งเสริมในช่วงนอกฤดูกาลส่งโรงงาน เพื่อที่จะสามารถขายได้ในราคาที่สูงขึ้น แต่ต้องผลิตในขนาดของแปลงที่ลดลง

๓.๒ ถั่วลิสง มีศักยภาพด้านการตลาด เนื่องจากมีโรงงานรับซื้อ และเป็นโอกาสเฉพาะที่ผ่านมารองงานไม่มีผลผลิตถั่วลิสงภายในจังหวัดกาฬสินธุ์เลย

๓.๓ พริกมีแนวโน้มที่ดี เพราะเกษตรกรที่ปลูกพืชหลังนาได้เริ่มทำการทดลองปลูกพริกในฤดูฝน ซึ่งน่าจะได้อายุ และมีการวางแผนการผลิตเป็นรายเดือน ซึ่งหากสามารถดำเนินการได้ผลก็จะสามารถจัดการด้านการตลาดได้อย่างต่อเนื่อง

การพัฒนากระบวนการบริหารจัดการ

มุ่งเน้นการพัฒนากระบวนการรวมกลุ่มชุมชน และ การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเริ่มจากการรวมกลุ่มและแบ่งปันการใช้ทรัพยากรร่วมกัน โครงสร้างพื้นฐานการผลิตระดับชุมชน สถาบันส่งเสริมและพัฒนากิจกรมปิดทองหลังพระฯ ได้เข้ามาสนับสนุนการรวมกลุ่มในลักษณะการส่งเสริมการจัดตั้งเป็นกองทุนอาชีพร่วมกับกลุ่มองค์กรอื่นๆ เช่น เกษตรอำเภอบต. ซึ่งเข้ามาร่วมให้การสนับสนุนเพื่อส่งเสริมศักยภาพให้กับกลุ่มอาชีพต่างๆ โดยมีกลุ่มอาชีพการช่วยเหลือทั้งด้านองค์ความรู้ เงินทุน อุปกรณ์ เครื่องมือในการประกอบอาชีพ รวมถึงการสร้างเครือข่าย กลุ่มอาชีพกับภายนอกพื้นที่ ทั้งนี้แนวทางการสนับสนุนของสถาบันส่งเสริมและพัฒนากิจกรมปิดทองหลังพระฯ จะให้ความสำคัญต่อความหลากหลายของลักษณะกิจกรรมของแต่ละกลุ่มอาชีพ เป็นต้นว่าการมุ่งเน้นการลดต้นทุนการผลิต การมุ่งบริโภคในครัวเรือน หรือการเพิ่มโอกาสและสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจ ดังเช่น กลุ่มจังหวัดทอง ที่เดิมมีการเลี้ยงอยู่แล้วแต่ไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากประสบปัญหาการกลายพันธุ์ของจังหวัด และขาดความรู้ในการดูแลจังหวัด ต่อมาสถาบันส่งเสริมและพัฒนากิจกรมปิดทองหลังพระฯ เข้ามาสนับสนุนทั้งให้ไข่และอุปกรณ์การเลี้ยง

การดำเนินงาน โครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเล็งเปื่อยฯ ได้พัฒนาเครื่องมือจากการเรียนรู้กับชาวบ้าน เป็นขั้นตอนการทำงานที่ง่ายต่อการเข้าใจของชาวบ้าน และเอาหลักวิชาเข้ามา

ปรับแบบฟอร์ม อำนวยความสะดวกในการรายงานเป็นเอกสารหลักฐาน เพื่อความเปิดเผย โปร่งใส ตรวจสอบได้ตั้งแต่ระบบการผลิต การแปรรูป การรวบรวมและกระจายผลผลิต การยืมเงิน การคืน ปัจจัยการผลิต ทะเบียนคุมพัสดุ ทะเบียนลูกหนี้ เป็นต้น โดยมีระบบรายงานและการตรวจสอบเพื่อความโปร่งใส นำหน่วยงานภายนอกมาเป็นผู้ตรวจประเมิน อาทิเช่น ผู้นำศาสนา สถาบันการศึกษา หน่วยงานราชการ ผู้แทนชุมชน กิจกรรมการพัฒนาที่ลงในพื้นที่โครงการหนองเล็งเปื่อยฯ จะดำเนินการในลักษณะกองทุน ที่รวมกลุ่มกันของสมาชิกที่เข้าร่วมโครงการ จะไม่มีของฟรี ให้แล้วต้องคืนตามระเบียบของกองทุนนั้น โดยมีหลักการดำเนินงาน คือ การสมทบปัจจัยการผลิตที่ชาวบ้านไม่ต้องมาเสี่ยงจากกิจกรรมที่มีงบประมาณไปให้ มีระบบการดูแลความเป็นอยู่ของสมาชิก และการติดตามสนับสนุนความรู้ในกิจกรรมที่ส่งเสริม ตั้งแต่การวางแผนจนถึงการจำหน่าย ปัจจุบันในพื้นที่โครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเล็งเปื่อยฯ มี ๙ กองทุน ประกอบด้วย กลุ่มกองทุนหมู กลุ่มกองทุนสัตว์ปีก กลุ่มกองทุนจิ้งหรีด กลุ่มกองทุนปุ๋ย กลุ่มกองทุนพืชแปลงรวม กลุ่มกองทุนวิสาหกิจที่ทำการชาวนา (กลุ่มชุดสระ) กลุ่มกองทุนประมง กลุ่มข้าวปลอดภัย กลุ่มผักปลอดภัย ซึ่งมีรูปแบบการบริหารจัดการ ดังนี้

๑. กลุ่มกองทุนหมู

มีคณะกรรมการที่ได้จากการคัดเลือกสมาชิก จำนวน ๕ คน แบ่งบทบาทหน้าที่คือ ประธาน รองประธาน เภรัญญิก เลขานุการ และกรรมการ สมาชิกมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและการตัดสินใจคัดเลือกผู้แทนสมาชิก คณะกรรมการที่มีตัวตนจริง ไม่ได้เกิดจากการแต่งตั้งให้ครบองค์ประกอบ กลุ่มมีระเบียบข้อตกลงที่สมาชิกร่วมกันกำหนดขึ้น คือ สมาชิกรับหมู ๑ ตัว ต้องคืน ๒ ตัว ถ้าหากหมูป่วยตายภายใน ๑ เดือน คณะกรรมการจะนำหมูซ่อมให้ฟรี หากหมูโดนสุนัขกัด แมงป่อง ตะขาบ กัดตาย คณะกรรมการจะไม่รับผิดชอบในการตายโดยประมาท สมาชิกจะต้องสมทบเงินเข้ากลุ่มตัวละ ๑๐๐ บาท เพื่อเป็นเงินบริหารจัดการกลุ่ม เมื่อหมูท้องแรกจะมีการดูแลให้ฟรี ท้องต่อไปสมาชิกจะต้องเสียค่าใช้จ่ายถ้าหมูเป็นหมันสมาชิกสามารถขายหมูได้และคืนเป็นเงินตัวละ ๕๐๐ บาท

๒. กลุ่มกองทุนสัตว์ปีก

๒.๑ ระเบียบ กติกาของกลุ่มในการรับไก่ไข่ สมาชิกรับไก่ไข่รายละ ๑๐ ตัว อายุประมาณ ๑๗-๑๘ สัปดาห์ สมาชิกจะต้องคืนเงินเข้ากลุ่มเดือนละ ๒๔๐ บาท เป็นเวลา ๑๐ เดือน สมาชิกผู้รับพันธุ์ไก่ไข่จะต้องสมทบเข้ากลุ่มตัวละ ๑๐ บาท เพื่อเป็นค่าขนส่งและค่าใช้จ่ายในกลุ่ม ในกรณีสัตว์ตาย ผู้เลี้ยงจะต้องชดเชยสัตว์ที่ตายเข้าส่งคืนกลุ่มตามระเบียบของกลุ่ม

๒.๒ ระเบียบ กติกากลุ่มเปิด สมาชิกจะต้องเตรียมความพร้อมสร้างคอกกันแดด กันฝน ให้มีขนาดพอเหมาะกับจำนวนเปิด ภายในต้องมีรางน้ำ และรางอาหารพร้อม ก่อนรับการสนับสนุน เมื่อเปิดฟักไข่ สมาชิกต้องแจ้งคณะกรรมการกลุ่มรับทราบ เพื่อวางแผนการจัดการในระยะต่อไป การคืนกลุ่มสัตว์ปีก รับ ๑ ตัว คืน ๑ ตัว ส่งคืนเมื่อสัตว์ปีกอายุครบ ๑๕ วัน (รุ่นแรก) ภายในระยะเวลา ๑ ปี หลังจากที่ได้รับแม่พันธุ์

๓. กลุ่มจิ้งหรีด

มีคณะกรรมการที่ได้จากการคัดเลือกของสมาชิก จำนวน ๑๓ คน โดยสมาชิกมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและการตัดสินใจคัดเลือกผู้แทนสมาชิก มีระเบียบ ข้อตกลงที่สมาชิก

ร่วมกันกำหนดขึ้น โดยจำเป็นจะต้องมีข้อตกลงหรือข้อผูกพัน ซึ่งเกิดจากการประชุมร่วมกันของสมาชิกที่มีความเป็นอิสระ ในการตัดสินใจหรือทำสัญญาใดๆ กับบุคคลภายนอกหรือหน่วยงานภายนอก เช่น การเก็บเงินสมทบเข้ากลุ่ม คอกละ ๑๐๐ บาท และเก็บค่าอุปกรณ์การเลี้ยงจิ้งหรีด ภายหลังจากสมาชิกขายผลผลิตแล้ว โดยแบ่งการเก็บเงินเป็น ๔ ครั้ง ครั้งแรกถึงครั้งที่สาม ครั้งละ ๖๐๐ บาท และครั้งสุดท้าย จะเก็บเงิน ๗๐๐ บาท จนครบ (คอกละ ๒,๖๐๐ บาท)

๔. กลุ่มปุ๋ย

คณะกรรมการและสมาชิกมีการดำเนินงานครอบคลุมพื้นที่ ๑,๗๒๐ ไร่ ส่งผลให้มีโรงปุ๋ยเกิดขึ้นในหนองเลิงเปือย ๔ โรงด้วยกัน คือ ๑) โรงปุ๋ยหนองคู มีการผลิตอัดเม็ดพร้อมจำหน่ายด้วยกัน ๓ สูตร คือ ปุ๋ยสูตรของ พต. สูตรผสมซีโก้ และสูตรผสมซีวีว ๒) โรงปุ๋ยร่องคำ ผลิตปุ๋ยอยู่ด้วยกัน ๓ สูตร คือสูตรอินทรีย์อัดเม็ด สูตรซีวีว (ผง) และสูตรอินทรีย์ผสมซีโก้ ๓) โรงปุ๋ยธนบุรี และ ๔) โรงปุ๋ยโพนชัย มีเครื่องมือและอุปกรณ์ที่พร้อม แต่ยังไม่มีการดำเนินงานในการผลิตปุ๋ย

๕. กลุ่มพืชแปลงรวม

คณะกรรมการดำเนินงานกลุ่มมีอยู่ด้วยกัน ๖ คน แบ่งเป็น ประธาน รองประธาน ฝ่ายการเงิน ฝ่ายตลาด ฝ่ายบัญชี ฝ่ายเลขานุการ และกรรมการ คณะกรรมการมีการดำเนินงานประชุมสมาชิกทุกคน เพื่อเข้าร่วมในการกำหนดนโยบายและคณะกรรมการ โดยแยกตามโซนพื้นที่ปลูก การรวมกลุ่มเพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองในการซื้อปัจจัยการผลิตในราคาที่ถูก ให้กู้ยืมต้นทุนในการซื้อปัจจัยการผลิต และคืนเงินเมื่อมีรายได้จากการขายผลผลิตโดยไม่คิดดอกเบี้ย คณะกรรมการมีการติดตามดูแล สมาชิกในเรื่องการให้ความรู้ในการปลูกพืช การติดตามให้คำแนะนำ ช่วยแก้ไขปัญหาจากภัยธรรมชาติ โรค แมลง

๖. กลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ทำการชานา (กลุ่มสระ)

มีคณะกรรมการที่ได้จากการคัดเลือกของสมาชิก จำนวน ๑๕ คน และมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจน โดยคณะกรรมการจะแบ่งหน้าที่ตามโซนการรับผิดชอบ ปัจจุบันกลุ่มอยู่ในระยะเริ่มแรกยังไม่ได้มีการดำเนินงานที่ชัดเจน เป็นเพียงการเก็บเงินสมทบกลุ่ม และสำรวจความต้องการยังไม่มีการสร้างรายได้

๗. กลุ่มประมง

คณะกรรมการได้มาจากการคัดเลือกของสมาชิก จำนวน ๖ คน ได้แก่ ประธาน รองประธาน เภรัญญิก เลขานุการ และกรรมการ มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ชัดเจน โดยคณะกรรมการกลุ่มจะมีการลงติดตามการดำเนินงานของสมาชิก เก็บเงินสมทบเข้ากองทุน กลุ่มมีระเบียบ ข้อตกลง ที่สมาชิกร่วมกันกำหนดขึ้น โดยสมาชิกยืมเงินกลุ่มพันธุ์สัตว์น้ำรายละไม่เกิน ๑,๐๐๐ บาท เมื่อทางพ่อค้ามาส่งปลาให้กับทางสมาชิก ทางคณะกรรมการหัก ๑๐๐ ละ ๕ บาท เข้ากลุ่มเพื่อเป็นการบริหารจัดการกลุ่ม และเกษตรกรจะให้ ๑๐๐ ละ ๓ บาท เพื่อเข้ากลุ่ม ดังนั้น สมาชิกจะต้องคืนเงินทุนรายละ ๑๐๐ บาท ระหว่างเดือนธันวาคมถึงเดือนเมษายน แบ่งออกเป็น ๒ งวด หากกรณีสัตว์น้ำตาย เมื่อปล่อยปลาแล้วตาย ทางคณะกรรมการกลุ่มจะลงพื้นที่ตรวจสอบว่าตายด้วยสาเหตุอะไร ถ้าตายด้วยการขนส่งและออกซิเจนหมด ทางกลุ่มจะรับผิดชอบซื้อพันธุ์ปลาปล่อยใหม่ให้กับทางสมาชิก

๘. กลุ่มข้าวปลอดภัย

ให้บริการเมล็ดพันธุ์ข้าวแก่สมาชิก ซึ่งการเข้าเป็นสมาชิกนั้น จะต้องมีแปลงปลูกข้าวอยู่ในตำบลสามัคคี อำเภอร่องคำ อายุตั้งแต่ ๑๘ ปี ขึ้นไป และจะต้องจ่ายค่าสมัครให้กับทางกลุ่ม

๑๐๐ บาท ลงหุ้นไม่ต่ำกว่า ๕ หุ้น การดำเนินให้บริการแก่สมาชิก ในเรื่องของการขอรับความช่วยเหลือการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการ ธนาคารและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พร้อมทั้งเป็นการสนับสนุนเงินทุนให้แก่สมาชิก การเชื่อมโยงสู่ตลาด และการจัดสรรกำไรให้แก่สมาชิกในกลุ่ม นอกจากนี้การผลิตข้าวของกลุ่มจะไม่มีการใช้สารเคมีในการทำนา คณะกรรมการและเจ้าหน้าที่ส่งเสริมมีการลงพื้นที่ติดตามผลและให้คำแนะนำในการจัดการแปลง

๙. กลุ่มผักปลอดภัย

มีคณะกรรมการดำเนินงาน ๕ คน แบ่งเป็น ผู้จัดการบริหารงานกลุ่มและควบคุมสมาชิกในกลุ่มให้มีการจัดการเป็นระบบ ฝ่ายจัดซื้อ จัดซื้อผลผลิตและบริหารงานผลผลิตที่เข้ามายังกลุ่ม ฝ่ายตรวจสอบผลผลิตและตรวจหาสารเคมีในพืชผัก และฝ่ายการเงิน จัดการเงินในกลุ่มในการจับจ่ายซื้อของต่างๆ รวมถึงบริการกลุ่ม สมาชิกจะต้องสุ่มตรวจผลผลิตอย่างต่อเนื่อง เพื่อควบคุมมาตรฐานและความปลอดภัยของสินค้า (สด กรอบ สะอาด เก็บนาน ปลอดภัย) ส่วนของการเพาะปลูกกลุ่มสมาชิกมีการผลิตปุ๋ยชีวภาพ น้ำหมักชีวภาพ ฮอร์โมนไข่ และสารไล่แมลง ทั้งนี้สมาชิกมีการวางแผนทำข้อตกลงร่วมกันทุกเดือน และมีการร่วมกันขายสินค้าอย่างน้อย ๑ ครั้งต่อสัปดาห์ สุดท้ายเมื่อมีการจำหน่ายผลผลิตสมาชิกจะต้องเสียค่าบำรุงกลุ่มครั้งละ ๕% จากยอดขายต่อครั้ง ยกเว้น ยอดขายต่ำกว่า ๑๐๐ บาท คณะกรรมการ สมาชิก พร้อมด้วยเจ้าหน้าที่ส่งเสริม และ อสพ. มีการติดตาม ร่วมประชุมกลุ่มสมาชิกเพื่อวางแผนในการปลูกพืชในทุกรอบการปลูก และวางแผนการผลิตเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด

ทั้งนี้ เมื่อการพัฒนาในระดับชุมชนตามที่กล่าวข้างต้นแล้ว ระดับพื้นที่ การพัฒนาเป็นวิสาหกิจชุมชน หรือ สหกรณ์การเกษตร มีแผนการผลิต การแปรรูปและการตลาด โดยเชื่อมโยงผลผลิตในระดับครัวเรือนและชุมชนในลักษณะ Supply chain

บทเรียนจากการดำเนินงานที่ผ่านมา ของโครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเล็งเป็อยฯ

๑. การพัฒนาแบบองค์รวมที่มองพื้นที่เป็นตัวตั้ง

โดยทำตามลำดับขั้น ตั้งแต่ระดับครัวเรือน ยึดโยงมาเป็นระดับชุมชนที่มาบริหารจัดการร่วมกันของคนในชุมชนโดยเริ่มต้นจากที่องค์กรพี่เลี้ยง ได้แก่ สถาบันส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมปิดทองหลังพระฯ ทำเป็นตัวอย่างในแปลง จากนั้นฝึกให้ชาวบ้านในพื้นที่ทำเองในลักษณะทำร่วมกันกับองค์กรพี่เลี้ยง และ เมื่อชาวบ้านมีความรู้สามารถดำเนินการได้แล้วจะปล่อยให้ดำเนินการเองโดยจะมีการติดตามดูความก้าวหน้าและแนะนำอย่างเป็นระยะ

๒. การบูรณาการความร่วมมือของหน่วยงานที่มีภารกิจที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาในพื้นที่

การบูรณาการความร่วมมือของหน่วยงานที่มีภารกิจที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาในพื้นที่ทั้งหน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันการศึกษา ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม โดยขับเคลื่อนผ่านกลไก ๒ ระดับ ได้แก่ ระดับจังหวัด ขับเคลื่อนรูปแบบคณะกรรมการ

อำนวยการ มีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานทำหน้าที่ในการติดตามและแก้ไขปัญหาที่ทีมทำงานระดับพื้นที่ ที่มีนายอำเภอเป็นหัวหน้าทีมทำงาน บนเงื่อนไขที่ทีมจะต้องมีหน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษา ที่ครบในการแก้ไขปัญหาให้แก่ชุมชน

๓. การมีพี่เลี้ยงให้คำปรึกษา

สถาบันส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมปิดทองหลังพระฯ ซึ่งเป็นองค์กรพี่เลี้ยงอยู่ประจำในพื้นที่ เป็นผู้ประสานความร่วมมือ เพื่อให้เกิดการถ่ายทอดองค์ความรู้ หลักการทำงาน พัฒนา สู่พื้นที่การทำงานของชาวบ้าน รวบรวมข้อมูลต่างๆ ของพื้นที่เก็บไว้ การวิเคราะห์ และรายงานผลการปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง และสามารถนำมาใช้นำเสนอเพื่อให้เกิดการแก้ไขได้อย่างทันท่วงที

๔. การพัฒนาทีมปฏิบัติงานระดับพื้นที่

การพัฒนาทีมปฏิบัติงานระดับพื้นที่ ให้มีความพร้อมที่จะเข้ามาร่วมทำงานกับชาวบ้านในลักษณะผู้สนับสนุน ตามความรู้ ความเชี่ยวชาญงานในแต่ละด้าน การทำงานแก้ไขปัญหาของชุมชนและสามารถตอบโจทย์ตัวชี้วัดขององค์กรต้นสังกัดได้

๕. การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน

การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนให้มีความรู้สึกเป็นเจ้าของกิจกรรมพัฒนาของพื้นที่ตนเอง โดยเข้ามามีส่วนร่วมคิด วิเคราะห์ วางแผน และ ตัดสินใจ ในทุกกิจกรรมการพัฒนา ได้เรียนรู้การพัฒนาด้วยตนเอง เกิดความรู้จากการปฏิบัติจริง เห็นประโยชน์กับกิจกรรมการพัฒนาเพราะมาจากความต้องการลงมือทำ เมื่อเกิดความเสียหายหรือเริ่มเห็นความผิดพลาด ก็จะริเริ่มคิดที่จะแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง

๖. การวัดผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น

การวัดผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากทำงานในทุกมิติทั้ง ปัจจัยนำเข้า (Input) วิธีการทำงาน (process) ผลผลิต (output) และ ผลกระทบ (Impact) การติดตาม และ ทาวิธิการแก้ไขอย่างเป็นระยะ แต่ที่สำคัญที่สุดจะวัดผลที่ outcome คือผลลัพธ์ ที่ประชาชน และ ชุมชน จะได้อะไรจากกิจกรรมการพัฒนา เช่น เงินลงทุนของภาครัฐ หรือ หน่วยงานที่เกิดข้อข้องจะเกิดประโยชน์ที่รายได้ของประชาชนเท่าไร เป็นต้น

สรุป

จากการศึกษารูปธรรมการดำเนินงาน โครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเลิงเปือยฯ พบว่ามีรูปแบบการพัฒนาที่มุ่งเน้นพัฒนาคุณภาพชีวิต และ ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของประชาชนในพื้นที่ โดยเริ่มต้นจากการค้นหาปัญหาและความต้องการของชุมชนตามหลักการทรงงาน เข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา และพัฒนาระบบน้ำให้เพียงพอต่อการอุปโภค บริโภค การเกษตร และแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำ บรรเทาปัญหาอุทกภัย และ ดำเนินกิจกรรมต่อเนื่องจากการพัฒนาระบบน้ำทันที อันได้แก่ การปลูกพืช การปศุสัตว์ และ การประมง แบบเกษตรทฤษฎีใหม่ ที่ผสมผสานและเปลี่ยนวิถีการผลิตแบบดั้งเดิม เป็นแบบสมัยใหม่ ที่สนับสนุนปัจจัยการผลิตในลักษณะกองทุน ที่ให้แล้วต้องคืนเงินเป็นเงินสด หรือ ปัจจัยการผลิตเข้ากองทุน หมุนเวียนให้เกษตรกรรายอื่นๆ ต่อไป สร้างระบบบริหารจัดการที่ชุมชนให้สามารถดำเนินการได้ด้วยตนเองทั้งการลงรายการ การรายงานผล และการตรวจสอบ โดยที่ทุกกิจกรรมไม่ว่าจะเป็นงานเชิงกระบวนการ เทคนิค หรือ การบริหารจัดการ

จะส่งเสริมลักษณะการสร้างกระบวนการเรียนรู้ จากการปฏิบัติงานในลักษณะทำให้อู่ ทำร่วมกัน และปล่อยให้ประชาชนเป็นผู้ทำเอง พึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน แล้วจึงค่อยถอยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการเข้าไปส่งเสริมเป็นองค์กรที่เลี้ยงให้คำปรึกษาเป็นระยะหรือตามที่ชุมชนร้องขอ

จากที่กล่าวมาข้างต้น การดำเนินงานของโครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเลิงเปื่อยฯ พบว่าองค์ประกอบที่สำคัญคือ การพัฒนาเชิงพื้นที่ (Area based) การส่งเสริมการพัฒนาในพื้นที่ (Action plan) การติดตามและประเมินผล (Assessment) การสร้างภาคีเครือข่ายหรือบูรณาการความร่วมมือทุกระดับ (Stakeholder) ปรับเปลี่ยนบทบาทการทำงานแบบสั่งการจากบนลงล่าง เป็นวางแผนพัฒนาจากล่างขึ้นบน และ เป็นผู้สนับสนุนการทำงานของประชาชนในพื้นที่ (Supporter) หรือ “โมเดลการพัฒนา 3A 2S” ซึ่งรายละเอียดขององค์ประกอบจะอธิบายในบทที่ ๔

บทที่ ๔

การบริหารจัดการแบบองค์รวมตั้งแต่เรื่องน้ำ สู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน

จากที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ ๓ จะเห็นได้ว่าก่อนเกิดรูปแบบการบริหารจัดการแบบองค์รวม ตั้งแต่เรื่องน้ำสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน จะเริ่มจากกระบวนการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ เข้าใจ เข้าถึง และ พัฒนา เพื่อให้ทราบบริบทของพื้นที่ของโครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเล็งเปื่อยฯ เรียนรู้ปัญหาและความต้องการ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และความสุขที่แท้จริงของชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย ควบคู่กับการใช้หลักการทรงงาน ๒๓ ข้อ องค์กรความรู้ ๖ มิติ เป็นเครื่องมือกระตุ้นให้เกิดแผนพัฒนาเชิงพื้นที่ (Area based) ที่บูรณาการความร่วมมือกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง และการมีส่วนร่วมของประชาชน กล่าวโดยสรุปได้ว่ามีขั้นตอนตั้งแต่การเตรียมการ การจัดทำแผนพัฒนาเชิงพื้นที่ การดำเนินงานตามแผน และติดตามประเมินผล ซึ่งในกรณีโครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเล็งเปื่อยฯ จะเริ่มต้นตั้งแต่สร้างกระบวนการพัฒนาเพื่อตอบสนองโจทย์การแก้ไขปัญหาของชุมชน คือ การพัฒนาและบริหารจัดการน้ำให้ใช้ประโยชน์ได้อย่างสูงสุด การพัฒนาคนจากการปรับทัศนคติ เปลี่ยนกระบวนการคิด จากการทำเกษตรแบบดั้งเดิมเป็นเกษตรสมัยใหม่ การส่งเสริมกิจกรรมต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาอาชีพและคุณภาพชีวิตโดยเฉพาะอาชีพด้านการเกษตร ที่เน้นการให้เกิดลักษณะการรวมกลุ่มเพื่อผลิต รวมกลุ่มเพื่อพัฒนาศักยภาพผู้ผลิตและตัวผลผลิต พัฒนาสู่วิสาหกิจชุมชน และเป้าหมายสูงขึ้นไปคือสหกรณ์การเกษตร

สำหรับบทที่ ๔ ผู้วิจัย จะเน้นการนำเสนอในรูปแบบที่สำคัญการบริหารจัดการเชิงพื้นที่ ในลักษณะแบบองค์รวม ตั้งแต่เรื่องระบบน้ำสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน โดยมีสาระสำคัญดังนี้

กระบวนการเตรียมการก่อนการพัฒนาแบบองค์รวม

ก่อนการพัฒนาแบบองค์รวม คือ การเตรียมการ เตรียมความพร้อมสู่กิจกรรมการพัฒนา ซึ่งจะต้องมีการ “**ทบทวนและจัดการความรู้**” ที่แน่นอนไม่ใช่ว่าการลองผิดลองถูกกับการทำงานในชุมชน เพราะเกษตรกร หรือประชาชนในพื้นที่จะเป็นผู้ที่ได้รับความเสี่ยงโดยตรง จากการพัฒนาที่ไม่มีทิศทางเป็นระยะเวลาต่อเนื่อง และเนื่องจากบริบทการพัฒนาแต่ละพื้นที่มีความซับซ้อน แตกต่างกันไปตามลักษณะภูมิสังคม ดังนั้น แนวคิด/ทฤษฎีที่ใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาให้กับประชาชนจึงต้องมีกระบวนการที่ต้องปรับให้เข้ากับสภาพพื้นที่ ไม่ใช่เพียงเพื่อให้หน่วยงานของภาครัฐ หรือเอกชนนำไปใช้ แต่ต้องให้ประชาชนได้นำองค์ความรู้ดังกล่าวไปปรับใช้จนสามารถเห็นผลลัพธ์ความเปลี่ยนแปลง คือการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีปัจจัยพื้นฐานที่ครัวเรือนสามารถพึ่งตนเองได้ ชุมชนสามารถพึ่งพาซึ่งกันและกัน และร่วมกันพัฒนาชุมชนไปสู่ความยั่งยืนได้

สำหรับองค์ความรู้ที่จะต้องนำมาทบทวนและจัดการ ซึ่งจะมาจากที่หลากหลาย ทั้งองค์ความรู้ตามแนวพระราชดำริ องค์ความรู้ที่เป็นสากลทั้งในและต่างประเทศ องค์ความรู้ของหน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษา และ ประชาชนชาวบ้าน ที่ทดลองจนประสบความสำเร็จแล้วเตรียมการลงมา

พัฒนาและแก้ไขปัญหาให้แก่ชุมชนตามสภาพปัญหาและความต้องการที่แท้จริง โดยที่สำคัญจะต้องมีความยืดหยุ่น สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์

การบริหารจัดการแบบองค์รวมตั้งแต่เรื่องน้ำสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน

การพัฒนาแบบองค์รวมที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นนั้น หากการดำเนินงานตามลำดับขั้นที่จะต้องเริ่มต้นการพัฒนาที่ระดับครัวเรือนให้มีความอยู่รอด จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องเริ่มต้นจากการบริหารจัดการน้ำให้สามารถใช้ประโยชน์ได้ตลอดทั้งปี และเป็นที่ยู่งานว่า “น้ำ” เป็นหนึ่งปัจจัยหลักที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนทุกระดับ กระบวนการจัดการน้ำให้มีความมีประสิทธิภาพ จึงเป็นสิ่งที่ทุกหน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชน ให้ความสำคัญซึ่งโดยทั่วไปเกี่ยวข้องกับการจัดหาและพัฒนา การใช้เพื่อวัตถุประสงค์ต่าง ๆ การอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งน้ำให้คงอยู่และมีใช้ในระยะเวลา รวมทั้งการแก้ไขปัญหาอันเกิดจากขาดความเข้าใจในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ

“มิติน้ำ” เป็นตัวแปรสำคัญในการเชื่อมโยงไปสู่การพัฒนาด้านอื่นๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ที่จะนำไปสู่ความยั่งยืน “.....เรื่องน้ำนี้ ก็เป็นปัจจัยหลักของมวลมนุษยชาติ ไม่ใช่ชุมชนเท่านั้น แม้สิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ทั้งพืชสัตว์ ถ้าไม่มีน้ำก็อยู่ไม่ได้ เพราะน้ำเป็นสื่อ หรือเป็นปัจจัยสำคัญของสิ่งมีชีวิต แม้สิ่งไม่มีชีวิตก็ต้องการน้ำเหมือนกัน มิฉะนั้นก็จะกลายเป็นอะไรไม่ทราบ เช่น ในวัตถุต่างๆ ในรูปผลึกก็ต้องมีน้ำในนั้นด้วย ถ้าไม่มีน้ำก็ไม่เป็นผลึก

ฉะนั้น น้ำก็เป็นสิ่งสำคัญ ที่กล่าวถึงข้อนี้ก็จะให้ได้ทราบถึงว่าทำไมการพัฒนาขั้นแรกหรือสิ่งแรกที่นึกถึง ก็คือ โครงการชลประทาน แล้วก็โครงการสิ่งแวดล้อมทำให้น้ำดี สองอย่างนี้อื่นๆ ก็จะเป็นไปได้ ถ้าหากว่าปัญหาของน้ำนี้เราไม่สามารถที่จะแก้ไข หรืออย่างน้อยที่สุดทำให้เรามีน้ำใช้อย่างเพียงพอ ฉะนั้นการพัฒนานั้นสิ่งสำคัญก็อยู่ตรงนี้ นอกจากนั้นก็เป็นที่ต่อเนื่อง เช่น วิชาการในการเพาะปลูก เป็นต้น ตลอดจนการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรม หรือการค้า หรือการคลัง อะไรพวกนี้ก็ต่อเนื่องต่อไป.....”

พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ ๙
เมื่อวันที่ ๒๙ ธันวาคม ๒๕๓๒ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน

กรณี โครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเล็งเปื่อยฯ ซึ่งเป็นหนองน้ำธรรมชาติ ในลุ่มน้ำป่าวตอนล่างทำหน้าที่รองรับน้ำปริมาณที่ไหลมาไม่ให้เข้าท่วมพื้นที่เกษตรและบ้านเรือนของประชาชนในลักษณะแก้มลิงตามธรรมชาติอยู่แล้ว และต่อมาเกิดตะกอนธรรมชาติสะสมมากขึ้นทำให้สามารถจุนน้ำได้เพียง ๑ ใน ๓ ของความจุทั้งหมด ประกอบกับประตูน้ำชำรุด เกิดปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากในฤดูฝนสร้างความเสียหายแก่พื้นที่ทำการเกษตร และแห้งขอดในช่วงฤดูแล้ง ทำให้มีน้ำไม่เพียงพอต่อการเกษตรกรรมและการอุปโภคบริโภค ซึ่งส่งผลกระทบต่อภาพรวมการดำรงชีวิตของชาวบ้านในพื้นที่ตลอดทั้งปี เป็นที่มาของปัญหาต่าง ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงด้านอาชีพ การเกษตร เชื่อมโยงให้เกิดปัญหาด้านต่างๆ เช่น ความยากจน ปัญหาสุขภาพ เป็นที่มาของการยื่นฎีกาขอพระราชทานความช่วยเหลือจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ และทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ รับโครงการขุดลอกหนองเล็งเปื่อย และซ่อมแซมฝายเป็นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๔ ซึ่งการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานได้เริ่มจากการ

ซ่อมแซมฝาย เชื่อว่าฝายสันมน และ ต่อมาเมื่อปี ๒๕๕๗ สถาบันส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมปิดทองหลังพระสืบสานแนวพระราชดำริ ได้ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี กระทรวงมหาดไทย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และ กองทัพบก ดำเนินโครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเลิงเปือยอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เพื่อเพิ่มปริมาณกักเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง วางแผนการบริหารจัดการน้ำโดยการพร่องน้ำเข้า น้ำออก ในลักษณะแก้มลิงตลอดจนกิจกรรมต่อเนื่องจากการพัฒนาระบบน้ำ ทั้งด้านการพัฒนาอาชีพและการรวมกลุ่มกันเพื่อบริหารจัดการกันเองในลักษณะสหกรณ์การเกษตร

การพัฒนาที่เริ่มต้นจากจุดเล็กโดยการขุดลอกหนองเลิงเปือย

การขุดลอกหนองเลิงเปือย เริ่มต้นอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมเมื่อผู้ว่าราชการจังหวัดกาฬสินธุ์ มีคำสั่งแต่งตั้งคณะอำนวยการและคณะทำงานดำเนินการโครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเลิงเปือย เมื่อวันที่ ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๖ ประกอบด้วย

๑ คณะอำนวยการระดับจังหวัด มี ผอ.กอ.รมน.จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นประธานกรรมการ และหัวหน้าส่วนราชการระดับจังหวัดที่เกี่ยวข้องทั้งหมดเป็นกรรมการ

๒ คณะทำงานระดับพื้นที่ มี ๒ คณะ คือ คณะกรรมการด้านน้ำ ประกอบด้วยผู้แทนจากสำนักงานโครงการชลประทานที่ ๖ และสำนักกิจกรรมพิเศษ กรมชลประทาน สำนักงานทรัพยากรน้ำ ภาคที่ ๔ สำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ (องค์การมหาชน) (GISTDA) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มหาวิทยาลัยขอนแก่น และสถาบันส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ คณะทำงานด้านงานมวลชน มีนายอำเภอร่องคำและนายอำเภอกมลาไสย เป็นประธานร่วม โดยคณะทำงานประกอบด้วย ปลัดอำเภอ พัฒนาการอำเภอ เกษตรอำเภอ ปศุสัตว์อำเภอ ประมงจังหวัด องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มหาวิทยาลัยขอนแก่น และสถาบันส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ โดยได้มีการ แบ่งบทบาทหน้าที่ ภารกิจระหว่างขุดลอกหนองเลิงเปือย ประกอบด้วย

๑ กองทัพบก มีภารกิจขุดลอก โดยบูรณาการกำลังทหารช่างจากกองทัพบกภาคที่ ๒ และกรมทหารช่าง จำนวน ๘ กองพัน เครื่องจักร ๕๑๒ รายการ กำลังพลกว่า ๗๐๐ นาย เข้าดำเนินการขุดลอก

๒ กระทรวงมหาดไทย รับผิดชอบงานมวลชน ขับเคลื่อนระดับจังหวัดและอำเภอ

๓ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้แก่ กรมชลประทาน ดำเนินการออกแบบการขุดลอก และ กรมส่งเสริมการเกษตร กรมประมง กรมปศุสัตว์ จัดทำแผนกิจกรรมต่อเนื่องภายหลังจากมีระบบน้ำ จนถึง การรวมกลุ่มเกษตรกร โดยกรมส่งเสริมสหกรณ์ และ กรมตรวจบัญชีสหกรณ์

๔ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รับผิดชอบ ดูแลระบบนิเวศ ภายหลังจากขุดหนอง ตลอดจนคุณภาพของน้ำ และ ดิน

๕ GISTDA จัดทำแผนที่ภาพถ่ายดาวเทียมเพื่อประกอบการวางแผนการขุดลอก และใช้เป็นข้อมูลการวางแผนพัฒนาหลังจากการขุดลอกแล้วเสร็จ

ทั้งนี้ ประเด็นสำคัญที่หลีกเลี่ยงไม่ได้จากการดำเนินงานโครงการ คือ การมีส่วนร่วมของประชาชน เริ่มต้นตั้งแต่การเสนอปัญหาของตนเพื่อขอความช่วยเหลือ การเตรียมการและวางแผนการปฏิบัติงาน โดยเฉพาะการสนับสนุนพื้นที่ที่อยู่รอบหนองเลิงเปือย ที่ได้เสียสละพื้นที่ สำหรับที่ดินขุดขึ้นมารวมพื้นที่ ๒,๐๓๒ ไร่ ปริมาณดิน ๖ ล้านคิวดิน ทำให้ภาครัฐไม่ต้องเสียค่าขนดินไปทิ้งนอกพื้นที่ ประหยัดงบประมาณภาครัฐอีกหลายร้อยล้านบาท แม้รู้ว่าเป็นดินที่ด้อยคุณภาพ แต่ยังเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม และร่วมวางแผนการปรับปรุงดินในระยะยาว

สำหรับรูปธรรมในการดำเนินงาน คณะทำงานด้านระบบน้ำ ได้สำรวจข้อมูลทางกายภาพพื้นที่ลุ่มน้ำหนองเลิงเปือยและแหล่งน้ำขนาดเล็กที่อยู่ในพื้นที่โดยรอบ เช่น อ่างเก็บน้ำ หนองน้ำ ลำห้วย ที่มีศักยภาพในการขุดลอกสระเก็บน้ำ แก้มลิงเพิ่มเติม ซึ่งในเบื้องต้น ชาวบ้านเสนอไว้ ๖ แห่ง โดยข้อมูลที่สำรวจ ได้แก่ ความลึก ตะกอน ระดับความตื้นเขิน ระดับความสูงของพื้นที่ ปริมาณน้ำที่กักเก็บทุกแหล่งน้ำที่มีอยู่ สภาพการบุกรุก ลักษณะการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ แหล่งน้ำต้นทุน ปริมาณน้ำ รวมทั้งแผนพัฒนาลุ่มน้ำในพื้นที่ของหน่วยงานที่มีอยู่แล้ว เพื่อวางแผนการพัฒนาแก้มลิงหนองเลิงเปือยทั้งลุ่มน้ำ แต่ได้เริ่มจากการขุดลอกแก้มลิงหนองเลิงเปือย โครงการชลประทานจังหวัดกาฬสินธุ์ ได้เสนอรูปแบบการขุดลอกหนองเลิงเปือย ให้สามารถเพิ่มปริมาณกักเก็บน้ำได้เพิ่มขึ้น ด้วยการขุดลอกเป็น ๒ ระดับ คือ ขุดรอบขอบหนองลึก ๒ เมตร ทำขานพัก ๔ เมตร เพื่อให้ปลาที่วางไข่ และขุดลึกต่อไปในระดับดินเดิมก้นหนองเลิงเปือย ๖ เมตร ซึ่งจะสามารถเพิ่มปริมาณกักเก็บน้ำจาก ๓.๕ ลูกบาศก์เมตร เป็น ๖.๕ ลูกบาศก์เมตร (เดิมเก็บน้ำได้เพียง ๑ ล้าน ลบ.ม. เพราะการตื้นเขิน)

แผนภาพที่ ๔-๑ ภาพการขุดลอกแก้มลิงหนองเลิงเปือย

หลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ

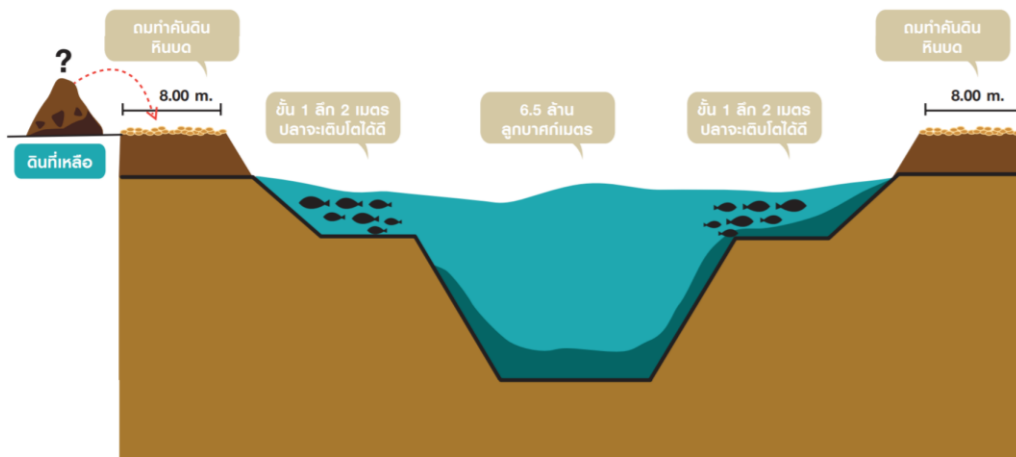
เนื่องจากการดำเนินงานขุดลอกระยะที่ ๑ นั้น พบปัญหาการกัดเซาะและการพังทลายของขอบหนอง อีกทั้ง เกิดปัญหาการปรับระดับพื้นที่ดินถมบางพื้นที่ยังไม่ราบเรียบ ระดับถมดินขอบหนองปิดทางระบายน้ำเดิม ปัญหาน้ำขังในแปลงเกษตรกรและทางสัญจรบางตำแหน่ง ปัญหา

ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ และเห็นควรขยายคลองเหมือนเดิมบางสายเพื่อช่วยในการระบายน้ำลงสู่หนอง ซึ่งจะบรรเทาผลกระทบจากการขุดลอกในระยะที่ ๑ ผลจากมติประชาคมชุมชน เห็นสมควรให้ดำเนินการทั้งในระยะเร่งด่วน และระยะยาว ดังนี้

๑ การแก้ไขปัญหาเร่งด่วน ผู้นำชุมชน และเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบ ได้นำหลักการทางปฐพีกลศาสตร์ มาประยุกต์กับเทคนิคของชุมชน ได้แก่ การใช้กระสอบทรายไม้ท่อนดิน และท่อ เพื่อเสริมกำลังดิน บังคับน้ำผิวดินและน้ำใต้ดินให้ไหลลงหนองตามจุดที่ออกแบบไว้

๒ การแก้ไขปัญหาระยะยาว คือ การขุดลอกในระยะที่ ๒ โดยนำดินที่ขุดมาปรับปรุงแปลงนาที่ไม่เรียบ แก้ปัญหาพื้นที่ถมทับทางน้ำที่ระบายลงหนอง ปรับผิวทางจราจร และก่อสร้างระบบระบายน้ำรอบหนอง (ขุดคูน้ำและก่อสร้างจุดระบายน้ำลงหนอง)

แผนภาพที่ ๔-๒ รูปแบบการขุดลอกแก้มลิงหนองเลิงเปือย

ที่มา : สถาบันส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ

กระบวนการขุดลอกหนองเลิงเปือย แม้เป็นโครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดใหญ่ที่ต้องใช้ทั้งเครื่องจักรและผู้เชี่ยวชาญหลากหลายสาขาเข้ามาดำเนินการ แต่ก็ดำเนินการโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนรอบพื้นที่ การประชุมวางแผนตลอดกระบวนการ มีตัวแทนชุมชนเข้าร่วมเพื่อรับฟัง วางแผน เสนอความคิดเห็น และมีส่วนร่วมในการลงมติเห็นชอบแผนการดำเนินงานต่างๆ ในฐานะคณะกรรมการระดับพื้นที่ ทำให้การดำเนินงานทั้งกระบวนการ ถือได้ว่ามาจากการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่อย่างแท้จริง

สรุปผลการดำเนินงานขุดลอกหนองเลิงเปือย จากเดิมกักเก็บน้ำได้ ๓.๕ ล้านลูกบาศก์เมตร พื้นที่รับประโยชน์ ๕,๙๓๘ ไร่ หลังจากการขุดลอกแล้วเสร็จ สามารถเพิ่มการกักเก็บน้ำเป็น ๖.๔๘ ล้านลูกบาศก์เมตร และสร้างสถานีสูบน้ำจากเดิม ๒ สถานี เพิ่มเป็น ๕ สถานี สามารถเพิ่มพื้นที่รับประโยชน์เป็น ๗,๓๒๕.๕ ไร่

มุ่งสู่ความยั่งยืน

หลังจากการพัฒนาเชิงโครงสร้างพื้นที่ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น การดำเนินงานขั้นต่อมาจะเน้นหลักจัดการน้ำให้มีความยั่งยืน ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญในการที่จะนำไปสู่ความ

ยั่งยืน โดยต้องเริ่มจากพื้นฐานที่เป็นต้นเหตุของปัญหาและการแก้ไขปัญหาด้วยตนเองก็เป็นจุดเริ่มต้น เกิดการสร้างข้อตกลงร่วมกันใช้ว่าจะสละแรงกายและระดมความคิด ทำความเข้าใจปัญหาและวิเคราะห์สถานการณ์เรื่องน้ำของชุมชน วางแผนและออกแบบวิธีการจัดสรรน้ำ การใช้น้ำร่วมกัน อย่างความเท่าเทียมและยุติธรรม ตามต้นทุนน้ำที่มีอยู่ในพื้นที่ รวมถึงการที่ชุมชนสามารถวางแผนป้องกันและแก้ไขปัญหาร่วมกันได้อย่างเป็นระบบ ไม่จำกัดว่าจะประสานขอความช่วยเหลือจากบุคคลภายนอกหรือไม่ก็ตาม แต่ทั้งนี้ชุมชนเองก็ไม่ได้มีความพร้อมหรือมีต้นทุนเพียงพอที่จะเป็นผู้นำดำเนินการแก้ปัญหาเองเสียทั้งหมด แต่มีบทบาทเป็นหลัก หรือเป็นเจ้าของเรื่องที่พร้อมจะพึ่งตนเอง ก่อนพึ่งหน่วยงานภายนอก ดำเนินการในส่วนที่ทำได้ก่อนโดยอาศัยความรู้ท้องถิ่นที่มีอยู่ ผนวกกับความรู้ทางวิชาการที่จำเป็นต้องใช้เพื่อแก้ไขปัญหายากและซับซ้อนขึ้น เมื่อถึงขั้นนี้จึงจะขอสนับสนุนความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก ทั้งภาครัฐ เอกชน หรือองค์กรภาคประชาสังคมอื่นๆ

นอกจากนี้ จะต้องกำหนดกรอบการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาร่วมกันเพื่อให้เกิดการพัฒนาแบบองค์รวมในเรื่องการบริหารจัดการน้ำ เพราะหากทำแค่การขุดลอก หรือส่งเสริมอาชีพเฉพาะผู้รับประโยชน์จากหนองเลิงเปือยๆ จะแก้ไขปัญหาน้ำได้ไม่จบสิ้นเพราะหนองเลิงเปือยเป็นเพียงจุดเดียวอยู่ท้ายน้ำ หากไม่มองตั้งแต่ต้นน้ำก็อาจจะเกิดปัญหาอีกมากมายที่อาจจะตามมา เช่น พื้นที่ป่าต้นน้ำถูกทำลาย ส่งผลต่อปริมาณตะกอนที่พัดพามากับน้ำป่า หรือเป็นข้อจำกัดในเรื่องปริมาณน้ำที่ไหลลงหนองเลิงเปือย หรือพื้นที่กลางน้ำมีจุดฝายที่หน่วยงานราชการก่อสร้างไว้มีการชำรุดเสียหาย รวมทั้งการทำการเกษตรที่เน้นผลิตเชิงพาณิชย์ มีการใช้สารเคมีอย่างรุนแรง จนเกิดสารพิษปนเปื้อนในแหล่งน้ำ ล้วนส่งผลให้หนองเลิงเปือยก็จะได้รับผลกระทบทั้งสิ้น จึงได้มีการกำหนดกรอบการทำงานของหนองเลิงเปือย ซึ่งแบ่งวงพัฒนาเป็น ๓ ส่วน เริ่มจากพื้นที่โดยรอบแก้มลิงหนองเลิงเปือย

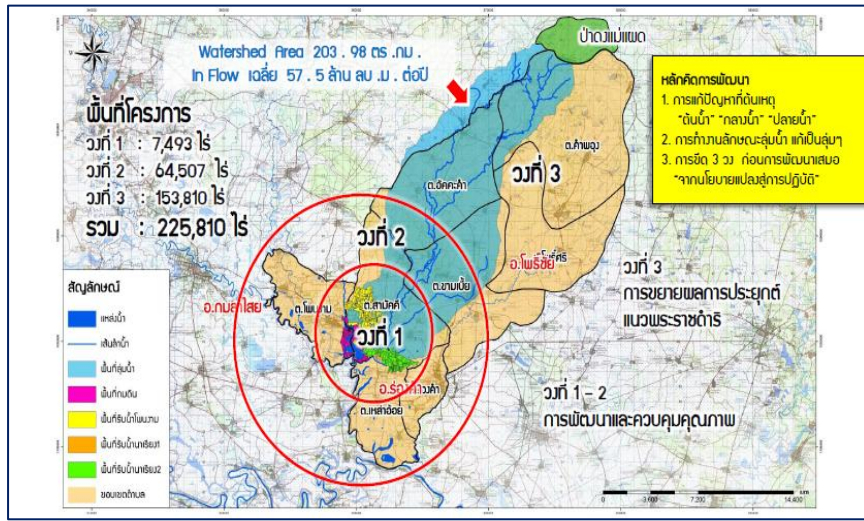
ระยะที่ ๑ คือพื้นที่โดยหนองเลิงเปือย พื้นที่รับน้ำโดยตรงประมาณ ๗,๗๗๗ ไร่

ระยะที่ ๒ พื้นที่ขอบเขต ๔ ตำบล ๒ อำเภอ คือ อ.ร่องคำ อ.กมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์

ระยะที่ ๓ พื้นที่ต้นน้ำหนองเลิงเปือยเขตอำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด

จะเห็นได้ว่า เป็นการมองภาพรวมของปัญหา เริ่มจากวงเล็ก (ระยะที่ ๑) เพื่อให้เกิดความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม สามารถแก้ไขปัญหของคนที่เดือดร้อนในระยะเร่งด่วน ก่อนขยายไปสู่การแก้ไขปัญหาน้ำในภาพรวมที่ใหญ่มากขึ้น เพราะรากของปัญหามีความเชื่อมโยงกัน การแก้ไขปัญหาน้ำจุดเล็ก เฉพาะหน้า สามารถส่งผลให้การแก้ปัญหาน้ำในภาพรวมดำเนินไปได้ราบรื่นมากยิ่งขึ้น เพราะหากแก้ไขทั้งระบบพร้อมกัน จะไม่มีรูปแบบการดำเนินงานที่เหมาะสมกับพื้นที่เป็นต้นแบบในการแก้ปัญหาน้ำ ทำให้รูปธรรมความสำเร็จอาจเกิดช้าลง

แผนภาพที่ ๔-๓ ขอบเขตการดำเนินงานโครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเล็งเป็อย

ที่มา : สถาบันส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ

จากแนวทางการพัฒนาข้างต้น ทั้งหลักการที่สำคัญในการพัฒนาระบบน้ำ การเตรียมการ เตรียมความพร้อมก่อนลงมือส่งเสริมการพัฒนา การบูรณาการความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมของประชาชนแล้ว การวัดผลจากการดำเนินงานจะต้องตอบโจทย์การพัฒนาด้วย โดยวัดผลที่ “ชาวบ้านได้อะไร” กรณี โครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเล็งเป็อยฯ ได้ทำการวัดผลทั้งในเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ ว่าดีขึ้นอย่างไรเมื่อเปรียบเทียบกับก่อนพัฒนา เพราะตัวชี้วัดความสำเร็จ ไม่ใช่การวัดจากความยาวแนวท่อส่งน้ำ หรือความจุหนองน้ำที่มีความจุเพิ่มมากขึ้น แต่ต้องวัดกับผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นเทียบกับสถานการณ์ก่อนหน้าที่จะมีการพัฒนาพื้นที่ที่มีรูปธรรมประกอบด้วย

แผนภาพที่ ๔-๔ : ขอบเขตการประเมินผลการพัฒนา

ที่มา : โครงการติดตามและประเมินผลโครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเล็งเปื่อยฯ
ระยะที่ ๒ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

มีผลการเปลี่ยนแปลงเชิงเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และ ความสุข จากการติดตาม ประเมินผลโครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเล็งเปื่อยอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ระยะที่ ๒ จังหวัด กาฬสินธุ์ โดยศูนย์วิจัยธุรกิจและเศรษฐกิจอีสาน มหาวิทยาลัยขอนแก่น ที่เปรียบเทียบผลการ เปลี่ยนแปลงในปี ๒๕๕๘ และ ปี ๒๕๕๙ พบว่า รายได้เฉลี่ยต่อเดือนครัวเรือนอยู่ที่ ๑๐,๐๐๐ – ๑๓,๐๐๐ บาท พบรายได้ครัวเรือนมากที่สุดไตรมาสที่ ๔ และไตรมาสที่ ๑-๓ มีรายได้ของครัวเรือนมี แนวโน้มลดลง เนื่องจากเป็นช่วงรอผลผลิตทางการเกษตร ครัวเรือนมีค่าใช้จ่ายมากที่สุดในไตรมาสที่ ๑ ซึ่งรายจ่ายในครัวเรือนมีรูปแบบคงที่เฉลี่ย ๑๒,๐๐๐ – ๑๓,๐๐๐ บาท รายจ่ายประจำของครัวเรือน คือ ๖,๐๐๐ บาท ต่อเดือน ส่วนเงินออมเฉลี่ย ๓๐,๐๐๐ บาท ต่อเดือน ช่วงไตรมาสที่ ๔ เป็นช่วง เทศกาลและชำระหนี้ท้ายปีเงินออมลดลง ส่วนหนี้สินครัวเรือนจะก่อหนี้ในช่วงไตรมาสที่ ๑ และ ๒ เป็นส่วนใหญ่ ไตรมาสที่ ๓-๔ จำนวนครัวเรือนกู้หนี้ยืมสินน้อยลง และ จะกู้หนี้ปีละ ๑ ครั้ง แล้วแต่ช่วงของ ครัวเรือน สาเหตุของการกู้ยืมของครัวเรือน คือ เพื่อลงทุนในการเกษตร เช่น ซื้อปุ๋ย ยา อุปกรณ์ทาง การเกษตร เป็นต้น ซึ่งจากข้อมูลดังกล่าวจะนำไปสู่การวัดผล โดยมองที่ความคุ้มค่าหากมีการวัดเป็น ตัวเงิน กล่าวคือ เมื่อลงทุนงบประมาณของราชการไปแล้ว จะคุ้มค่าที่ประชาชนได้รับหรือไม่ และจะ คืบทุนได้ในปีที่เท่าไร รวมทั้งต้องวัดผลจากความคุ้มค่าในอนาคตที่จะส่งผลให้เกิดสิ่งเหล่านี้ขึ้น อัน ได้แก่ ความดีงาม ความรู้สึก ความพึงพอใจ และผลกระทบในทางบวกที่มาจากการได้รับประโยชน์จาก ความยั่งยืน หรือเกิดความยั่งยืนขึ้นในการพัฒนา

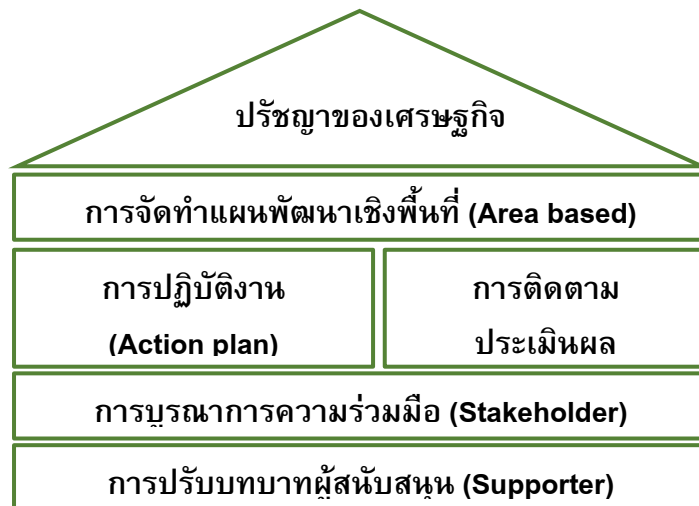
การบริหารจัดการน้ำสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน

โครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเล็งเปื่อยฯ พบว่ามืองค์ประกอบที่สำคัญ คือการนำ กระบวนการมีส่วนร่วมทุกภาคส่วนเข้ามาดำเนินงาน ร่วมกันพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของ ประชาชนในพื้นที่ มีเงื่อนไขทางกายภาพที่ส่งผลต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีเรื่องของการพัฒนาแหล่งน้ำ เพื่อการเกษตรให้เพียงพอต่อความต้องการใช้ประโยชน์ บรรเทาปัญหาการขาดแคลนน้ำและปัญหา อุทกภัย โดยเริ่มจากการขุดลอกหนองเล็งเปื่อย พัฒนากิจกรรมต่อเนื่องจากการพัฒนาระบบน้ำ โดย ส่งเสริมอาชีพเพื่อสร้างรายได้ ขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนเพื่อปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตแบบเดิม คือ การทำ เกษตรแบบดั้งเดิมที่เน้นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวก่อให้เกิดต้นทุนสูง เนื่องจากมีการใช้สารเคมีเพื่อให้ได้ผล ผลิตเพียงอย่างเดียวส่งผลกระทบต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม การปรับเปลี่ยนมาเป็นการทำการเกษตร แบบผสมผสานที่มีพืชเศรษฐกิจหลากหลาย เน้นการผลิตที่ดูแลสิ่งแวดล้อมในระดับพื้นที่ ชุมชน มีการ ส่งเสริมอาชีพที่อยู่ภายใต้แนวคิดการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้ยุทธศาสตร์ พระราชทาน “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” ใช้หลักการทรงงาน ๒๓ ข้อ เป็นแนวทางดำเนินงาน ผสานองค์ ความรู้ ๖ มิติ ได้แก่ น้ำ ดิน เกษตร สิ่งแวดล้อม พลังงานทดแทน ป่า เป็นพื้นฐานการทำงาน

ทั้งนี้ การบริหารจัดการแบบองค์รวมตั้งแต่เรื่องน้ำสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่าง ยั่งยืน โครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเล็งเปื่อยฯ พบรูปแบบการพัฒนาที่ผลักดันให้การดำเนินงาน ดังกล่าวบรรลุผลทั้งในเชิงกระบวนการพัฒนา การเชื่อมโยงส่งเสริมการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เป็นการบริหารจัดการโดยชุมชนให้มีความยั่งยืนตามแนว พระราชดำริ ซึ่งสามารถประมวลผลเป็นโมเดลการพัฒนา หรือ เรียกว่า โมเดล ๓A ๒S ประกอบด้วย

การพัฒนาเชิงพื้นที่ (Area based) การส่งเสริมการพัฒนาในพื้นที่ (Action plan) การติดตามและประเมินผล (Assessment) การสร้างภาคีเครือข่ายบูรณาการความร่วมมือทุกระดับ (Stakeholder) ปรับเปลี่ยนบทบาทการทำงานแบบสั่งการจากบนลงล่าง เป็น การวางแผนพัฒนาจากล่างขึ้นบน และ เป็นผู้สนับสนุนการทำงานของประชาชนในพื้นที่ (Supporter) โดยมีรายละเอียด ดังนี้

แผนภาพที่ ๔-๕ : โมเดล mA ๒S

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกัน ตลอดจนใช้ความรู้ความรอบคอบ และ คุณธรรม ซึ่งในสังคมไทยจะให้ความสำคัญกับการสร้างภูมิคุ้มกัน ให้พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม นำไปสู่ความสมดุลในชีวิต ครอบครัว ชุมชน และ ประเทศ

๑. การจัดทำแผนพัฒนาเชิงพื้นที่ (Area based)

ตามคู่มือการขับเคลื่อนการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงภาค การเกษตรและชนบท ได้ระบุว่า เป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้และสร้างความเข้าใจในสาเหตุของ ปัญหา และ หาแนวทางแก้ไขปัญหาด้วยตนเองก่อนของทุกหน่วยงานและชุมชนร่วมกัน โดยให้ “ระเปิดจากข้างใน” เป็นการทำการกระบวนการในพื้นที่เป้าหมายเน้นการมีส่วนร่วมทุกภาคส่วน ทั้งภาค ประชาชน ภาครัฐ ภาควิชาการ และองค์กรพัฒนาเอกชน ให้มาร่วมแก้ไขปัญหามาร่วมกันในเรื่องใหญ่ที่ทุกคน ในพื้นที่เห็นว่าต้องแก้ไข และจะสำเร็จได้ด้วยความร่วมมือของคนในพื้นที่ ในลักษณะทำไป ปรับไป เรียนรู้ไป เพื่อพัฒนารูปแบบและกลไกการทำงานที่เอื้อต่อการแก้ปัญหาที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ และ จากกรณีศึกษาของมหาวิทยาลัยพระจอมเกล้าธนบุรี ได้สกัดความรู้เป็นแนวปฏิบัติการพัฒนา ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๙ เป็นรูปแบบโมเดลการปฏิบัติ Practical Framework การพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนตามปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียง และหลักทฤษฎีใหม่ ดังนี้

“...ทฤษฎีใหม่... วิธีนี้ได้ทดลองปฏิบัติขั้นแรกมานานพอสมควร และได้ผลดีที่น่าพอใจ ระดับหนึ่ง ในขั้นที่สองก็ต้องรวมกันในกลุ่มหรือสหกรณ์ ด้วยความร่วมมือของหน่วยงานราชการ มูลนิธิ และ เอกชน เพื่อช่วยเหลือในด้านการผลิต การตลาด และ ในขั้นที่สาม จะต้องร่วมมือกับ

สถาบันการเงินและพลังงานเพื่อช่วยเหลือด้านการจัดตั้งและบริหารโรงสีร้านสหกรณ์ รวมทั้งสนับสนุนการลงทุน...”

พระบรมราชาโชวาทพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ครั้งที่ ๑๗ ณ สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้
วันพฤหัสบดีที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๓๘

๑.๑ ระดับครัวเรือน ที่เริ่มจากการขุดลอกแก้มลิงหนองเลิงเปือยเพิ่มปริมาณกักเก็บน้ำจาก ๑ ล้านลูกบาศก์เมตร เป็น ๖.๕ ล้านลูกบาศก์เมตร เพิ่มพื้นที่รับประโยชน์ถึงปัจจุบัน (๒๕๖๑) ๘,๒๕๙ ไร่ มีครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการ ๑,๒๔๑ ครัวเรือนที่มาขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คิดเป็นร้อยละ ๒๖ ของครัวเรือนทั้งหมดในระยะเวลา ๒ ปี ก้าวสู่ปีที่ ๓ และสามารถสร้างรายได้ภาคการเกษตรจากการส่งเสริมการปลูกพืชหลังนาและพืชเศรษฐกิจที่มีตลาดรองรับมีรายได้ประมาณ ๒ ล้านบาท นำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเป็นการปลูกพืชตลอดทั้งปี ลดพื้นที่การปลูกข้าวนาปรังที่ใช้น้ำมาก หรือปรับพื้นที่ที่ไม่เหมาะสมกับการปลูกข้าว (สอดคล้องกับนโยบายการจัดพื้นที่เพื่อทำการเกษตรที่เหมาะสม Zoning) ประเด็นสำคัญการพัฒนาตามลำดับขั้นนี้ คือการพัฒนาที่ให้ครัวเรือน อยุ่รอดสามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยเริ่มต้นจากการบริหารจัดการน้ำให้สามารถใช้ประโยชน์ได้ตลอดทั้งปี การทำกิจกรรมการเกษตรแบบพออยู่พอกินเพื่อเป็นพื้นฐานในการก้าวสู่ลำดับถัดไป การส่งเสริมการเกษตรทฤษฎีใหม่ด้วยการบริหารจัดการที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยเน้นการส่งเสริมอาชีพที่ก่อให้เกิดศักยภาพในอาชีพนั้นๆ เช่นในการเกษตร เน้นให้ผลิตได้ปริมาณและคุณภาพที่สม่ำเสมอ เกิดองค์ความรู้ที่เกษตรกรสามารถแก้ไขปัญหาได้ มีการเปลี่ยนแปลงระดับครัวเรือนคือการลดรายจ่ายค่าอาหาร การทำกิจกรรมร่วมกันในครัวเรือนก่อให้เกิดรายได้เสริมและก่อให้เกิดอาชีพที่ทำร่วมกันได้ในครัวเรือน

๑.๒ ระดับชุมชน เมื่อคนในชุมชนมีความมั่นคงทางอาหารแล้วจึงคิดต่อยอดสร้างรายได้ ให้เป็นความมั่นคงในชีวิตด้านอื่นๆ เกิดรวมกลุ่มและแบ่งปันการใช้ทรัพยากรร่วมกัน ทั้งด้านโครงสร้างที่เป็นพื้นฐานในผลิตรายกระดับชุมชน โดยเริ่มจากกิจกรรมที่ชาวบ้านมีความถนัดเป็นทุนเดิมก่อน กรณีโครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเลิงเปือยฯ มีการรวมกลุ่มกันผลิตในด้านต่างๆ ได้แก่ กลุ่มผลิตผักปลอดภัย กลุ่มเลี้ยงจิ้งหรีด กลุ่มไก่ไข่ กลุ่มพืชแปลงรวม กลุ่มผลิตปัจจัยทางการเกษตร เช่น ปุ๋ย ซึ่งในระดับชุมชนที่มุ่งเน้นเรื่องการใช้ทรัพยากรร่วมกันนั้นหมายถึง การนำเอาผลผลิตจากกลุ่มต่างๆ มาสนับสนุนกิจกรรมในกลุ่มของตนเอง เช่น ผลผลิตจากกลุ่มปุ๋ย ใช้ในกิจกรรมของกลุ่มผัก ผลผลิตจากกิจกรรมของกลุ่มไก่ไข่ ใช้ในกิจกรรมการผลิตของกลุ่มปุ๋ย เป็นต้น และรูปแบบการผลิตก็เชื่อมโยงองค์ความรู้ ทุนสนับสนุน กับหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีความเชี่ยวชาญแต่ละด้าน ได้แก่ เกษตรจังหวัด เกษตรอำเภอ พัฒนาที่ดิน สาธารณสุข ปศุสัตว์ และประมง มหาวิทยาลัย เข้ามาให้ความรู้ จัดอบรมถ่ายทอดเทคโนโลยี จัดเวทีแลกเปลี่ยนให้เกิดการปฏิบัติที่ถูกต้องเป็นมาตรฐานแต่ละเรื่อง ส่วนชาวบ้านมีหน้าที่การกำหนดเป้าหมายของกลุ่มและทำตามเป้าหมายนั้น ปัจจุบันมี ๙ กลุ่ม เงินทุนหมุนเวียน ๓.๖ ล้านบาท ซึ่งประเด็นสำคัญของการเข้าสู่ระดับพอเพียงคือ การพัฒนาแบบองค์รวมมองทั้งระบบแต่การปฏิบัติให้เป็นลำดับขั้น มีกิจกรรมอะไรที่ชาวบ้านจะสามารถทำร่วมกันได้ ก็มารวมกลุ่มกันทำ แล้วให้ระบบกลุ่มหรือคนในกลุ่มนั้นพึ่งพากัน ช่วยเหลือกัน กิจกรรมที่กลุ่มทำต้องสามารถสร้างผลลัพธ์ที่ดูแลความเป็นอยู่ของสมาชิกได้ ลดช่องว่างความขัดแย้ง ปกป้องผลประโยชน์ให้คนที่อ่อนแอกว่าได้ แบ่งปันใช้และดูแลทรัพยากรร่วมกัน ร่วมกันพัฒนาการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด ตลอดจนการสร้างระบบติดตามและแก้ไขปัญหาให้แก่สมาชิกที่เข้าร่วมได้

๑.๓ ระดับพื้นที่และภูมิภาค ปัจจุบัน (พฤษภาคม ๒๕๖๑) โครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเลิงเปือยฯ ได้อยู่เริ่มมาจากการพัฒนาระบบการรวมกลุ่ม เป็นการพัฒนาในรูปแบบวิสาหกิจชุมชน และปัจจุบันได้มีการจดทะเบียนจัดตั้งเป็นสหกรณ์การเกษตรแก้มลิงหนองเลิงเปือยจำกัด ที่คนในชุมชนร่วมเป็นเจ้าของได้จากการถือหุ้นและการบริหารงานร่วมกัน โดยบทบาทหน้าที่ของสหกรณ์นั้น เพื่อให้มีแหล่งขายสินค้าเกษตรจากชุมชน เชื่อมโยงตลาดภายนอกให้ชุมชน เป็นช่องทางหนึ่งในการสร้างการรับรู้ให้เกิดขึ้นในวงกว้าง สร้างอาชีพและรายได้ขั้นที่เคลื่อนเศรษฐกิจให้กับชุมชน และเป็นแหล่งเงินทุนให้ชุมชน มีบทบาทในการเพิ่มอำนาจต่อรองในการซื้อขายผลผลิตรวมกลุ่มซื้อปัจจัยการผลิต และปันผลกำไรคืนให้สมาชิก เพื่อให้เกิดการผลิตที่เป็นระบบ ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพ ต่อยอดไปสู่การแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่าและทำการตลาด มีการบริการจัดการครอบคลุมไปจนถึงเรื่องระบบการขนส่ง เพื่อให้องค์ประกอบเหล่านี้ครอบคลุมสนับสนุนระบบการผลิตระดับครัวเรือนและชุมชน (Supply Chain) ชุมชนสามารถเชื่อมโยงสู่ภายนอกทั้งในเรื่องของตลาดที่มั่นคง แหล่งเงินลงทุนที่กว้างขึ้น สามารถเชื่อมโยงแหล่งความรู้ เทคโนโลยี และนวัตกรรมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการสร้างมูลค่าเพิ่มและสร้างตราสินค้าเองได้ ซึ่งความสำคัญของการดำเนินงานตามลำดับขั้นนี้ ชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของสิ่งที่เกิดขึ้น นำไปสู่การเรียนรู้ การคิดเพื่อแก้ปัญหา ร่วมกัน การปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของโลก จนกระทั่งสร้างฐานเป็นภูมิคุ้มกันให้เติบโตขึ้นอย่างมั่นคงในกระแสหลัก อันจะนำมาซึ่งผลลัพธ์ระยะยาวคือเรื่องของความยั่งยืนในทุกมิติ

๒. การปฏิบัติงานส่งเสริมพัฒนาในพื้นที่ (Action plan)

จากการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน เรียกได้ว่าเป็นการบูรณาการแก้ไขปัญหามาจากความต้องการของชุมชน (Demand Side) ให้ได้รับการตอบสนองจากแผนงาน/โครงการ (Supply Side) แผนงาน/โครงการที่ลงไปปฏิบัติต้องสอดคล้องกับองค์ความรู้ ๖ มิติ / ภูมิปัญญา / ความเป็นสากล / มีความเชื่อมโยงกับวิสัยทัศน์ ประเด็นยุทธศาสตร์ของโครงการ มีความสัมพันธ์ระหว่างแผนการดำเนินงาน แผนการเงิน และแผนการบริหารจัดการคนและทรัพยากร

โครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเลิงเปือยฯ ได้จัดทำแผนปฏิบัติการจากการทำความเข้าใจ รับรู้ รับทราบบทบาทหน้าที่และแผนการทำงานของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องทั้งของผู้เชี่ยวชาญ และในการปฏิบัติงาน ได้นำแผนหรือข้อมูลจากทุกภาคส่วนมาผนวกเข้ากับแผนปฏิบัติงานในรูปแบบของปิดทองหลังพระฯ มีการสร้างระบบสนับสนุนขึ้นมา โดยประกอบไปด้วย ๑) ผู้เชี่ยวชาญ (Expert) ในแต่ละเรื่อง เช่น นักวิชาการ อาจารย์มหาวิทยาลัย นักการตลาด เจ้าหน้าที่ระดับชำนาญการจากส่วนราชการ ๒) นักส่งเสริมการพัฒนาระดับพื้นที่ (Field Expert) ๓) ทีมปฏิบัติการภาคสนาม (Field Team) หรืออาสาสมัครพัฒนาหมู่บ้าน โดยประยุกต์องค์ความรู้จากศาสตร์ต่าง ๆ ที่ปรับให้สอดคล้องกับลักษณะภูมิสังคมอีสานที่มีลักษณะเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท พัฒนาเป็นคู่มือส่งเสริมและพัฒนา อาทิเช่น **ด้านน้ำ** คู่มือการซ่อมแซม ปรับปรุง และ เสริมประสิทธิภาพฝายชะลอน้ำ ตามแนวพระราชดำริที่พัฒนาเป็นวิธีปฏิบัติงานร่วมกับกรมชลประทาน ตั้งแต่การสำรวจ การเสนอปัญหา การถ่วงกรองโครงการ การดำเนินงานตามแผน และ ติดตามประเมินผล

แผนภาพที่ ๔-๖ : ๘ ขั้นตอนการสร้าง ซ่อมบำรุง บำรุงรักษา และเพิ่มประสิทธิภาพฝายชะลอน้ำพอเพียงตามแนวพระราชดำริ

ที่มา : คู่มือ การกำหนดรูปแบบ ก่อสร้าง ซ่อมปรับปรุง บำรุงรักษา และเพิ่มประสิทธิภาพ
ฝายชะลอน้ำพอเพียงตามแนวพระราชดำริ

สำหรับด้านส่งเสริมอาชีพภาคการเกษตร ตั้งแต่ ปรับปรุงดินให้เหมาะสมกับการเพาะปลูก การส่งเสริมการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ และ ประมง ได้มีคู่มือการปลูกข้าวโพดหวาน การปลูกพริก การปลูกผักสวนครัว การปลูกถั่วลิสง มีการจัดทำรวมสมุดตรวจแปลงเพื่อเป็นเครื่องมือติดตามสนับสนุนการทำงาน และแก้ไขปัญหาให้แก่เกษตรกรได้อย่างทันที่

๓. การติดตามและประเมินผล (Assessment)

เพื่อให้ผลลัพธ์ ตอบโจทย์ความต้องการชาวบ้านอย่างตรงจุด เป็นกระบวนการค้นหาแนวทางต่อยอด ปรับปรุง แก้ไขการพัฒนาเชิงพื้นที่ ดำเนินอย่างมีประสิทธิภาพสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง กรณีโครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเล็งเปือยฯ ได้ใช้วิธีการติดตามผ่านระบบ “พีทีเล็ง” มุ่งเน้นให้กลุ่มเกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็น และกำหนดประเด็นการพัฒนา ซึ่งเป็นวิธีพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกัน สามารถพัฒนาให้กลายเป็นกลุ่มแห่งการเรียนรู้ เมื่อกลุ่มเกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริงแล้ว สิ่งที่จะได้รับนั้น ไม่เพียงแต่จะเป็นผลของการทำงานที่ดี แต่สมาชิกของกลุ่มยังจะเกิดการพัฒนาในระดับบุคคลจากการเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกกลุ่มและพีทีเล็งไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งการติดตามวิธีนี้มีส่วนช่วยให้กลุ่มกำหนดประเด็นในการประชุมพบปะกัน กระตุ้นการแสดงความคิดเห็น การให้คำปรึกษาเมื่อกลุ่มต้องการ หรือตั้งคำถามเพื่อเปิดประเด็นให้กลุ่มเกิดการเรียนรู้เพิ่มเติม การให้ข้อมูลย้อนกลับแก่กลุ่มด้วยมุมมองคนภายนอกโดยตรงไปตรงมา การเชื่อมโยงหน่วยงานหรือกลุ่มภายนอกเข้ามาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่ม

สิ่งสำคัญในการติดตามด้วยวิธีนี้ จะต้องคำนึงถึงการหนุนเสริมความเข้มแข็ง คือ การติดตามกิจกรรมที่จัดขึ้นอย่างต่อเนื่อง และจัดจังหวะในการปรับระดับประคองอย่างเหมาะสม กระบวนการหนุนเสริมจึงจะเกิดประสิทธิภาพสูงสุด โดยผู้ที่ทำหน้าที่เป็นพีทีเล็งจำเป็นต้องพัฒนาตนเองอยู่เสมอ และต้องมองเห็นภาพรวมของการทำงานอย่างชัดเจน เป็นลักษณะวิทยากรกระบวนการชุมชน ซึ่งจะต้องทำตัวเป็นกลาง ไม่นำอารมณ์ความรู้สึกส่วนตัวเข้าไปตัดสิน ชี้นำจนส่งผลให้กระบวนการตัดสินใจของกลุ่มเกิดความเอนเอียง โดยในการทำงานของโครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเล็งเปือยฯ ได้มีระบบการติดตามที่ช่วยให้ชาวบ้านลดความเสี่ยงจากกิจกรรมที่เข้าไปส่งเสริมการพัฒนา ๓ ระดับ เพื่อติดตามและสนับสนุนการทำงาน ได้แก่

๓.๑ ผู้เชี่ยวชาญ (Expert) ได้แก่ บุคคลที่มีความรู้ในงานส่งเสริมพัฒนา เป็นผู้เชี่ยวชาญในแต่ละเรื่องที่ทำกรส่งเสริม ทั้งทางเทคนิคและกระบวนการ เช่น อาจารย์จากมหาวิทยาลัย เจ้าหน้าที่จากกรมวิชาการเกษตร นักวิชาการปฏิบัติการจากหน่วยงานราชการต่างๆ

รวมทั้งเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรจากหน่วยงานภาคเอกชน โดยผู้เชี่ยวชาญจะมีหน้าที่วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาจากนักส่งเสริมการพัฒนาระดับพื้นที่ หรือจากทีมปฏิบัติการภาคสนาม มีหน้าที่ในการให้คำแนะนำ แนะนำวิธีการในการแก้ไขปัญหาที่เกินกว่า Field Expert จะแก้ไขได้

๓.๒ นักส่งเสริมการพัฒนาระดับพื้นที่ (Field Expert) ได้แก่ เจ้าหน้าที่ในพื้นที่ที่มาจากการจัดสรรบุคลากรที่มีความรู้ในด้านต่างๆ ตามความต้องการของพื้นที่ มีประสบการณ์ในการทำงานที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมส่งเสริม เจ้าหน้าที่จะช่วยในการติดตาม วิเคราะห์ การรายงานผลจากทีมปฏิบัติการภาคสนาม นำข้อมูลมาประมวลผล และสรุปเบื้องต้น แนะนำแก้ไขปัญหาเบื้องต้นที่ทำได้ ลงไปแก้ไขปัญหาทั้งในพื้นที่จริงและประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ให้เข้ามาแก้ไขปัญหาแบบบูรณาการ

๓.๓ ทีมปฏิบัติการภาคสนาม หรือ อาสาสมัครพัฒนาหมู่บ้าน (Field Team) หรือที่เรียกว่า อสพ. คือบุคคลที่สมัครเข้ามาทำงานพัฒนาหมู่บ้าน เป็นคนรุ่นใหม่ในชุมชน จะมีความรู้ความเข้าใจในบริบทพื้นที่ มีหน้าที่ในการติดตามผล รายงานผลระดับภาคสนาม แต่ต้องสามารถวิเคราะห์ ปัญหาเบื้องต้นได้ หน้าที่สำคัญอีกอย่างคือ การนำสารการพัฒนาไปสื่อสารหรือถ่ายทอดให้ชาวบ้านรับรู้รับทราบ เกิดความเข้าใจ และนำผลลัพธ์จากการสื่อสารจากชาวบ้านมาถ่ายทอดให้แก่เจ้าหน้าที่ได้อย่างถูกต้อง ตามข้อเท็จจริง และเป็นบุคคลที่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงในระดับพื้นที่ได้หากมีเข้าใจเป้าหมายและกระบวนการในการส่งเสริมพัฒนา

๔. การประสานเพื่อให้เกิดการบูรณาการความร่วมมือจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder)

เพื่อให้เกิดการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการและภาคส่วนอื่น ๆ ที่ให้มาร่วมคิดร่วมวางแผน ร่วมลงมือปฏิบัติ โดยการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนมาร่วมแก้ไขปัญหา ซึ่งความสำเร็จจะเกิดขึ้นได้ด้วยความร่วมมือของคนในพื้นที่ ในลักษณะทำไป เรียนรู้ไป พัฒนาจนเกิดรูปแบบและกลไกการทำงานที่เอื้อต่อการแก้ไขปัญหา สิ่งที่เป็นในการพัฒนาเรื่องใดเรื่องหนึ่งในพื้นที่หนึ่งๆ ซึ่งมักเชื่อมโยงกับอีกหลายๆ เรื่องอยู่เสมอ โดยเฉพาะการจัดการน้ำที่เกี่ยวข้องกับงานเกษตร งานที่ดิน งานป่าไม้ งานสังคม เป็นต้น จึงต้องนำเอาความเชี่ยวชาญของหน่วยงานต่างๆ มาใช้ร่วมกัน กรณีโครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเลิงเปือยฯ เริ่มต้นอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม เมื่อผู้ว่าราชการจังหวัดกาฬสินธุ์ มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการและคณะทำงานดำเนินงานโครงการแก้มลิงหนองเลิงเปือย เมื่อวันที่ ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๖ และมีการประชุมหารือแนวทางการดำเนินงานเป็นครั้งแรก ในวันที่ ๕ เมษายน ๒๕๕๖ คณะกรรมการอำนวยการระดับจังหวัดมี ผอ.กอ รมน.จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นประธานกรรมการและหัวหน้าส่วนราชการระดับจังหวัดที่เกี่ยวข้องทั้งหมดเป็นกรรมการ คณะทำงานในพื้นที่มีสองคณะ คือ คณะทำงานด้านระบบน้ำ ประกอบด้วย ผู้แทนจากสำนักงานโครงการชลประทานที่ ๖ และสำนักกิจกรรมพิเศษ กรมชลประทาน สำนักงานทรัพยากรน้ำ ภาคที่ ๔ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ (GISTDA) มหาวิทยาลัยขอนแก่น และสถาบันส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ คณะทำงานด้านงานมวลชน มีนายอำเภอร่องคำและนายอำเภอกมลาไสย เป็นประธานร่วมโดยคณะทำงานประกอบด้วย ปลัดอำเภอ พัฒนาการอำเภอ เกษตรอำเภอ ปศุสัตว์อำเภอ พัฒนาที่ดิน ประมงจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และสถาบันส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ

ทั้งนี้ คณะทำงานระดับต่างๆ บูรณาการความรู้และความร่วมมือของชาวบ้านหลากหลายสาขาอาชีพ เพื่อให้เกิดการบริหารจัดการน้ำมีความรอบด้านมากขึ้น ซึ่งนำไปสู่การวางแผนการผลิตทั้งภาคการเกษตร ปศุสัตว์ ในพื้นที่อย่างเหมาะสม

ประเด็นสำคัญที่ทำให้การพัฒนาในระยะที่ผ่านมาล้มเหลว คือ การที่ไม่ให้ความสำคัญหรือให้ไม่มากพอที่จะให้ชุมชนมีความเป็นเจ้าของ ซึ่งจะต้องใช้ระยะเวลาในการบ่มเพาะไม่เหมาะสมกับบริบทการทำงานในประเทศไทย ประเด็นที่ตามมาคือ สิทธิของชุมชนอาจถูกกลดทอนลงไป หรือจากการที่มีบุคคลภายนอกเข้ามาบีบบังคับอย่างมากในการร่วมจัดการแก้ไขปัญหาให้ เมื่อปัญหาเกิดขึ้นจริงก็ต้องรอให้เจ้าหน้าที่เข้ามาซ่อมแซม ดังนั้น การให้ความสำคัญใน “ความเป็นเจ้าของ” ของชุมชนจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องทำให้เกิดขึ้นอย่างแท้จริง ตั้งแต่ร่วมออกความคิดเห็น ออกแบบระบบ ร่วมลงทุนลงแรงด้วยตนเอง ดังกรณี โครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเลิงเปือยฯ แม้เป็นโครงการขนาดใหญ่ที่ได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานหลายภาคส่วน แต่การดำเนินการให้สำเร็จจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย ถ้าขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน ตั้งแต่การเสนอปัญหาที่ได้รับความเดือดร้อนจริง การร่วมสำรวจข้อมูล ตั้งแต่ก่อนการขุดลอก แบบแปลนการซ่อมแซมทางโครงสร้างหรือรูปแบบรายการต่างๆ จะต้องมาจากชุมชนมีสิทธิในการร่วมคิดร่วมวางแผน สามารถปรับเปลี่ยนได้ เพราะชุมชนเป็นผู้ที่จะรู้ดีที่สุดในพื้นที่นั้นๆ เพราะชุมชนสามารถประเมินได้เบื้องต้นถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้น จากปัญหาในอดีตที่ผ่านมา เพื่อเสนอแนวทาง หรือทางเลือกที่จะไม่ก่อให้เกิดปัญหาซ้ำอีก รวมถึงเสนอทางแนวทางการบริหารจัดการเมื่อขุดลอกเสร็จเพราะสุดท้ายแล้วชุมชนจะต้องรับผลจากการพัฒนานั้นจึงต้องเลือกในสิ่งที่ชุมชนสามารถเห็นทิศทางที่ดีและยอมรับได้ จากเดิมที่หนองเลิงเปือยฯ เป็นแค่แหล่งน้ำตามธรรมชาติที่ชาวบ้านต่างคนต่างใช้ประโยชน์ถ่ายเดียวโดยไม่มองถึงการบำรุงรักษาร่วมกัน จนเมื่อเกิดปัญหาที่ตัวชาวบ้าน และชุมชนได้รับความเดือดร้อน จึงเกิดการเรียนรู้ที่นำไปสู่การเสนอปัญหานั้นเพื่อรับการแก้ไข ปัจจุบันการจัดการทรัพยากรน้ำที่มีเป้าหมายเรื่องความยั่งยืนนั้น ในระดับพื้นที่จะต้องสร้างให้คนที่ใช้น้ำ ดูแลรักษาแหล่งน้ำนั้น ซึ่งรูปแบบที่เป็นเรื่องของการมีส่วนร่วมได้ส่วนเสียที่ถูกนำมาใช้เป็นรูปธรรมคือ มีการจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำ ที่ดำเนินการอย่างมีรูปแบบมีคณะกรรมการบริหาร มีกฎระเบียบ กติกาในการใช้น้ำ เช่น สมาชิกจะต้องเสียค่าน้ำคิดเป็นชั่วโมง เงินที่ได้จากการเก็บจากสมาชิก ส่วนหนึ่งใช้จ่ายค่าไฟในการสูบน้ำ อีกส่วนหนึ่งนำมาใช้ในการบำรุงรักษาสถานีสูบน้ำเมื่อเกิดการชำรุด

๕. ผู้สนับสนุน (Supporter)

จะเป็นการดำเนินงานที่ต่อเนื่องจากการประสานให้เกิดการสนับสนุนของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้เสีย เน้นที่การทำงานเป็นทีมไม่ยึดภารกิจหน่วยงานที่เข้ามาทำงาน หรือตำแหน่ง แต่สามารถบูรณาการและทำงานแทนกันได้ มีข้อตกลงการปฏิบัติงานที่จะดำเนินการอย่างต่อเนื่องในหมู่บ้าน ทีมผู้เข้าไปทำงานกับชาวบ้าน ต้องเข้าไปเรียนรู้ รับฟังปัญหา ความต้องการของชาวบ้านที่แท้จริง ไม่ใช่การขึ้นิวสั่ง แต่ให้ทำงานลักษณะผู้สนับสนุนต้องมีความพร้อม พร้อมในการรับฟังทั้งผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและชาวบ้าน หากไม่พร้อมก็จะไม่ทำ เพราะจะประสบความสำเร็จได้ยาก

กรณี โครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเลิงเปือยฯ มีรูปแบบการทำงานในลักษณะแนวนราบ (Horizontal) บูรณาการการทำงานระหว่างหน่วยงานภาครัฐและภาคประชาชน โดยภาครัฐจะเข้ามาทำหน้าที่สนับสนุน ๓ ระดับคือ “ทำให้ดู” ในงานที่ไม่คุ้นเคย ซึ่งควรเลือกงานที่ไม่มีผลกระทบต่อกระบวนการทำงานโดยภาพรวมมากนัก เช่น ในการจัดอบรม การเก็บข้อมูล การทำกระบวนการเพื่อให้ได้รูปแบบการพัฒนาของพื้นที่ และลงมือปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเคยชิน และถ่ายทอดความรู้

ให้แก่ชาวบ้านได้อย่างมีความรู้และแก้ไขปัญหาให้แก่ชาวบ้านได้ “พาให้ทำ” หรือการทำงานร่วมกัน เพื่อเรียนรู้รูปแบบการทำงานร่วมกัน การมีพี่เลี้ยงในการทำงานจะช่วยเสริมความมั่นใจ และสร้างความอุ่นใจให้กับชุมชนที่จะไม่รู้สึกลำบากแต่ต้องระวังมิให้เกิดการติดพี่เลี้ยงจนไม่สามารถดำเนินงานด้วยตนเองได้ ดังนั้นผู้ที่ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงต้องมีระบบการติดตามที่เว้นระยะอย่างเหมาะสม ไม่มากหรือน้อยเกินไปในการเข้าไปช่วยนำพาให้เกิดการเรียนรู้ในการทำงาน เช่น ในการดำเนินการโครงการฝึก มีพี่เลี้ยงที่เป็น อสพ. ในการลงไปให้คำแนะนำ สอนการตัดเก็บผลผลิต สอนเชิงเทคนิคในการปลูก สอนเรื่องการลงบัญชีรายรับ รายจ่าย การขาย หรือส่วนราชการอื่นๆ ก็มาพาทำเรื่องของการสร้างปัจจัยการผลิตด้วยตนเอง การสอนเทคนิควิธีการต่างๆ ที่จำเป็นในการประกอบอาชีพ การแนะนำเชื่อมประสานชาวบ้านเข้าหาหน่วยงานตามลำดับเป็นต้น **“ให้ทำเองและเราเป็นพี่เลี้ยงแนะนำเมื่อเขาต้องการ”** คือการเปิดพื้นที่ให้ชุมชนได้ดำเนินกิจกรรมหรือแผนงานต่างๆ ด้วยตนเองตั้งแต่การออกแบบ วางแผน ดำเนินการและสรุปบทเรียนเพื่อให้ได้เรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรงจากการลงมือทำด้วยตนเอง โดยจะเลือกใช้วิธี “ทำเอง” ในกิจกรรมหรือแผนงานที่ชุมชนมีประสบการณ์ในการจัดกิจกรรมหรือแผนงานที่มีความคล้ายคลึงกันมาก่อน โดยจะมีข้อพิจารณาเพิ่มเติมว่าแผนงานที่จะให้คณะทำงานโครงการฯ หรือวิทยากรกระบวนการชุมชน “ทำเอง” นั้นจะต้องประเมินแล้วว่าหากปล่อยให้ทำเองจะไม่ล้มเหลวจนชุมชนเสียความมั่นใจ

สรุป

การบริหารจัดการแบบองค์รวมตั้งแต่เรื่องน้ำสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน ที่เริ่มต้นจากกระบวนการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ เข้าใจ เข้าถึง และ พัฒนา ควบคู่กับการใช้หลักการทรงงาน ๒๓ ข้อ องค์ความรู้ ๖ มิติ เป็นเครื่องมือกระตุ้นให้เกิดแผนพัฒนาเชิงพื้นที่ (Area based) มีหลักการสำคัญที่เน้นการบูรณาการความร่วมมือ และการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ มีเป้าหมายคือการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพระราชดำริที่ “คน” ปรับเปลี่ยนแนวคิดทัศนคติการดำเนินงานตามแนวพระราชดำริ เศรษฐกิจพอเพียงบนเงื่อนไขความรู้ สำหรับการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ อย่างมีคุณธรรม จริยธรรม

แผนภาพที่ ๔-๗ ๖ มิติการพัฒนา ๒๓ หลักการทรงงานที่มีคนเป็นศูนย์กลาง

๖ มิติการพัฒนา ๒๓ หลักการทรงงาน ที่มีคนเป็นศูนย์กลาง

ที่มา : สถาบันส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมปิดทองหลัง สืบสานแนวพระราชดำริ

กิจกรรมดำเนินงาน โครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเล็งเปื่อยฯ เริ่มต้นจากการขุดลอกแก้มลิง การพัฒนาระบบน้ำ การพัฒนาคุณภาพดิน การส่งเสริมอาชีพประยุกต์ทฤษฎีใหม่โดยการบริหารจัดการที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด ประกอบกิจกรรมการเกษตรแบบพออยู่พอกินที่มุ่งเน้นให้ครัวเรือนพึ่งพาตนเองได้ มีการวางแผนเพาะปลูกพืชที่หลากหลายตลอดทั้งปี ลดรายจ่ายในครัวเรือน แบ่งปันและเพิ่มรายได้ในชุมชน ก่อนขยับไปสู่การรวมกลุ่มชุมชนให้สามารถพึ่งพาตนเองรวมกลุ่มเพื่อจัดสรรและใช้ทรัพยากรร่วมกัน ลดความขัดแย้งในชุมชน โดยที่การรวมกลุ่มนั้นต้องมาจากความพร้อมของกลุ่ม (ผู้นำ คนในชุมชน) มีความคิดเห็นที่จะพัฒนากลุ่มไปในทิศทางเดียวกันที่สมาชิกต้องการ โดยทำให้ระบบรวมกลุ่มสามารถเอื้อประโยชน์ และดูแลความเป็นอยู่ของสมาชิก การดำเนินธุรกิจของกลุ่มมุ่งพัฒนาการผลิตที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด และส่งเสริมการเกษตรให้กับสมาชิกแบบอิงกับระบบสวัสดิการในชุมชน นำผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเชื่อมโยงออกสู่ภายนอก สร้างมูลค่าเพิ่มของสินค้าและสร้างการรับรู้ของตัวสินค้าหรือผลิตภัณฑ์จนเป็นที่รู้จัก ซึ่งในส่วนของพัฒนาต่อยอดจากนั้น ชุมชนจะต้องเชื่อมโยงหน่วยงานเทคโนโลยี องค์ความรู้และเงินทุนจากแหล่งสนับสนุนภายนอกได้ ซึ่งปัจจุบันโครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเล็งเปื่อยฯ ดำเนินการมาจนสามารถจดทะเบียนจัดตั้งเป็นสหกรณ์การเกษตรแก้มลิงหนองเล็งเปื่อย จำกัดแล้ว

ข้อค้นพบที่สำคัญของการทำงานโครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเล็งเปื่อยฯ คือ การเชื่อมโยงส่งเสริมการพัฒนาตามแนวพระราชดำริตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ประมวลเป็นโมเดลการพัฒนา ที่เริ่มหลักคิดการพัฒนาทางสายกลาง ที่คำนึงถึงการใช้ความรู้ภายใต้เงื่อนไขคุณธรรม และจริยธรรม ดำเนินงานกับชุมชนซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญ เกิดการจัดทำแผนพัฒนาเชิงพื้นที่ (Area based) ที่มาจากปัญหาและความต้องการของชุมชน มีการพัฒนาตามลำดับขั้น ระดับครัวเรือน ระดับชุมชน และ ระดับพื้นที่ภูมิภาค มีแผนปฏิบัติการที่เป็น Action plan ที่มาจากการประยุกต์ความรู้จากศาสตร์ต่างๆ ได้แก่ องค์ความรู้ตามแนวพระราชดำริ องค์ความรู้ที่เป็นสากลของหน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษา และ ประชาชนชาวบ้าน ซึ่งได้พัฒนาเป็นคู่มือประกอบการปฏิบัติงานทั้งด้านน้ำ และ กิจกรรมต่อเนื่องโดยเฉพาะด้านการเกษตร มีระบบการติดตามประเมินผล (Assessment)

โดยประสานความร่วมมือเพื่อให้เกิดการบูรณาการความร่วมมือจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) ในทุกระดับตั้งแต่หน่วยงานระดับส่วนกลาง (Agenda) หน่วยงานตามภารกิจ (Function) และหน่วยงานระดับพื้นที่ (Area) ในรูปแบบคณะกรรมการต่าง ๆ เพื่อหนุนเสริมการปฏิบัติงานระหว่างกัน รวมทั้ง การปรับบทบาทการทำงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมารับฟังปัญหาชาวบ้านทำหน้าที่ในการสนับสนุนการดำเนินงาน (Supporter) หรือ ที่เรียกว่า โมเดล 3A 2S

บทที่ ๕

สรุปและข้อเสนอแนะ

สรุป

จากการศึกษา โครงการพัฒนาแก้้มลิงหนองเล็งเปื่อยอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ที่เป็นต้นแบบการพัฒนาในรูปแบบบริหารจัดการน้ำสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำริ ได้นำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (SEP : Sufficiency Economy Philosophy) มาใช้เป็นเข็มทิศในการพัฒนา ที่เริ่มจากความต้องการของคนในพื้นที่ ให้มีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายและวางแผน รวมทั้งเป็นหลักในการปฏิบัติงาน จนนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ชุมชนต้องการ คือการที่ครัวเรือน ชุมชน สามารถอยู่รอดได้ แก้ปัญหาปากท้องหรือปัญหาหนี้สินให้บรรเทา ลง มีอาชีพ มีรายได้ มีความรู้พอสมควรเท่าทันโลก รับมือกับการเปลี่ยนแปลงได้ อันเป็นผลมาจากการพัฒนาในทุกๆ มิติ ไปพร้อมกันทั้งคน น้ำ ดิน ป่า เกษตร พลังงาน และสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดการมองทุกอย่างเป็นระบบ เพราะการพัฒนาจะเน้นการแก้ปัญหาแบบองค์รวม ซึ่งในความหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืน SDGs (Sustainable Development Goals) ตามกรอบของ UN ได้ให้ความหมายไว้ว่าการพัฒนาที่บรรลุเป้าหมายสู่ความยั่งยืนได้นั้นจำเป็นต้อง "สร้างความสมดุล" ให้เกิดขึ้นทั้งมิติเศรษฐกิจ (Economic Dimension), มิติทางสังคม (Social Dimension) และ มิติด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งการไปสู่ความยั่งยืนนั้นจะพัฒนาจากสิ่งที่กำหนดความเป็นอยู่ของมนุษย์ ได้แก่ ปัจจัยต่างๆ ใน ๖ มิติ ให้มีการใช้ การดูแลรักษาทรัพยากรให้มีใช้อยู่ไม่ขาดแคลน เพื่อไปขับเคลื่อนมิติด้านเศรษฐกิจให้ประชาชนมีรายได้ มีเงินจับจ่ายใช้สอยเพื่อกระตุ้นให้เศรษฐกิจเติบโต และมีผลประกอบการที่คืนกำไรสู่สังคม ผู้ประกอบการมีส่วนร่วมในการดูแลทรัพยากร ร่วมรับผิดชอบสังคม ส่วนมิติด้านสังคมนั้นจะนำไปสู่ความยั่งยืนในเรื่องของการมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีสิทธิเสรีภาพ มีบทบาทในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหา ซึ่งทั้งหมดนี้คือการพัฒนาไปอย่างสมดุล บนพื้นฐานแห่งความพอเพียง ขับเคลื่อนร่วมกันทุกภาคส่วนตามยุทธศาสตร์ชาติระยะ ๒๐ ปี, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒, และนโยบาย Thailand ๔.๐ เป็นแนวทางในการพัฒนาเชิงพื้นที่ (Area based) ของโครงการพัฒนาแก้้มลิงหนองเล็งเปื่อยอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

การบริหารจัดการน้ำสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำริจากกรณีศึกษา พบว่า เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพระราชดำรินำมาซึ่งการพัฒนาที่ “คน” ก่อน เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในสิ่งที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ในการทำกิจกรรมต่างๆ ให้ความสำคัญกับกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ ต้องสร้างความเข้าใจและกำหนดเป้าหมายร่วมกันเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่เกื้อหนุนกันทุกภาคส่วน ใช้หลักความรู้และหลักวิชาการในการดำเนินงานควบคู่กับการบูรณาการกับทุกหน่วยงานเช่นการประยุกต์แนวพระราชดำริ “ทฤษฎีใหม่” มีผลลัพธ์เกิดขึ้นจากการดำเนินงานเป็นระยะ ดังนี้

๑. ครัวเรือนให้พึ่งพาตนเองได้

เริ่มจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านการผลิต ด้วยการพัฒนาระบบกระจายน้ำให้ทั่วถึง การปรับปรุงดินให้เหมาะสมกับการเพาะปลูก มีการจัดสรรทรัพยากรเหล่านี้ให้สามารถใช้ประโยชน์ได้สูงสุด จัดสรรผลประโยชน์ที่เป็นธรรมให้แก่ผู้ได้รับประโยชน์และต่อยอดมาเป็นการทำ

กิจกรรมทางการเกษตรแบบพออยู่พอกิน ลดรายจ่ายสร้างรายได้ในครัวเรือน แบ่งปันและพึ่งพาตนเองในครัวเรือน ชุมชน

๒. ชุมชนรวมกลุ่มพึ่งตนเองได้

ทั้งการรวมกลุ่มการผลิต เพื่อสร้างระบบบริหารจัดการปัจจัยการผลิต ที่มาจากการร่วมคิดร่วมทำ ซึ่งปัจจัยที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่มขึ้นมาได้นั้นเกิดจากการที่สมาชิกแต่ละราย พบปัญหาในการผลิต ต้องแบกรับความเสี่ยงและต้นทุนที่สูง ขึ้นไม่มีอำนาจในการต่อรองราคา จึงมองว่าการรวมกันเป็นวิสาหกิจชุมชนนั้น เพื่อให้สามารถซื้อปัจจัยการผลิตที่ถูกลงเมื่อรวมกันซื้อ และการขายผลผลิตที่มีคุณภาพเหมือนกัน ทำให้มีอำนาจในการต่อรอง หลังจากนั้นเมื่อวิสาหกิจชุมชนเริ่มขยับได้ มีการทำธุรกิจเชื่อมโยงกับภายนอกมากขึ้น การรวมกลุ่มกันจึงไม่ใช่แค่การซื้อปัจจัยการผลิต แต่เป็นการรวมกันเพื่อจัดตั้งเป็นสหกรณ์การเกษตร โดยวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือ สามารถให้ระบบสหกรณ์นี้ดูแลความเป็นอยู่ของสมาชิก มีระบบการผลิตที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด มีองค์ความรู้หรือเทคโนโลยีของกลุ่ม สร้างระบบสวัสดิการให้แก่สมาชิกและปันผลกำไรคืนแก่สมาชิกและชุมชน

๓. การเชื่อมโยงสู่ภายนอก

เป็นขั้นของการพัฒนาสู่ความยั่งยืน เมื่อธุรกิจของชุมชนหรือสหกรณ์นั้นสามารถดำเนินการเอง เชื่อมโยงไปสู่ภายนอกในระดับพื้นที่ หรือระดับที่ใหญ่ขึ้น ทั้งเรื่องของการตลาด การนำเข้านวัตกรรมเพื่อให้เกิดระบบการผลิตที่มีประสิทธิภาพสูง สร้างการรับรู้ให้เกิดขึ้น อันจะนำมาซึ่งแหล่งเงินทุนสนับสนุน ความร่วมมือให้เกิดองค์ความรู้กว้างขวางและเป็นสากล เรียกได้ว่าเมื่อธุรกิจของสหกรณ์แข็งแรง มีแผนรองรับความเสี่ยง มีความสามารถในการแข่งขันแล้ว พร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของกระแสทุนนิยม ย่อมสามารถดำเนินธุรกิจต่อไปได้อย่างยั่งยืน

การดำเนินการยึดตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง พัฒนาโดยยึดพื้นที่เป็นหลัก (Area based) มีการกำหนดเป้าหมาย และจัดทำแผนปฏิบัติการ (Action plan) เพื่อให้บรรลุในเป้าหมายนั้น คือนำไปสู่ความยั่งยืน เมื่อมีแผนปฏิบัติการแล้ว จึงดำเนินการตามแผนวางไว้ โดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stake holder) แต่ละฝ่ายต้องบูรณาการการทำงานร่วมกัน เพื่อรับผลจากการพัฒนาที่จะเกิดขึ้น ซึ่งในการบูรณาการกับหน่วยงานนั้นมีทั้งในส่วนราชการ เอกชน และภาคประชาชน วิธีการ รูปแบบการทำงานจึงมีความแตกต่างกันได้ จากเดิมรูปแบบการทำงานจะยึดที่หน่วยงานมีอำนาจเป็นผู้สั่งการจากบนลงล่าง ต้องปรับเปลี่ยนบทบาทการทำงานแบบโดยเริ่มขยับจากล่างขึ้นบนสนับสนุน (Supporter) และให้สิทธิ์แก่ประชาชนในการเป็นเจ้าของการพัฒนาอย่างแท้จริง ซึ่งการปฏิบัติการในรูปแบบนี้เรียกว่า โมเดลการพัฒนา “ ๓A ๒S ”

ข้อเสนอแนะ

จากรูปแบบการพัฒนาข้างต้น สามารถประมวลเป็นแนวทางและข้อเสนอแนะที่สำคัญ เพื่อการพัฒนาบรรลุเป้าหมายได้ ดังนี้

๑. กระบวนการดำเนินงาน

การดำเนินงานส่งเสริมการพัฒนาเชิงพื้นที่ให้บรรลุผลนั้นจะเป็นไปตามลำดับขั้น คือพัฒนาให้คนอยู่รอดก่อน หลังจากนั้นเมื่อประชาชนไม่ขาดแคลนในปัจจัยพื้นฐานแล้ว จึงขยับเข้าสู่การดำรงชีวิต การประกอบสัมมาชีพโดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อคนรู้สึกพอเพียง

พอใจในสิ่งที่ตนมีจึงจะมองถึงการคิดช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ในสังคม การที่คนในชุมชน ในสังคม สามารถช่วยเหลือ แบ่งปัน ร่วมสร้างประโยชน์และมีจิตสำนึกร่วมกันในสังคมแล้ว ถือเป็นแนวคิดขั้นพื้นฐานที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนได้

การพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมุ่งเน้นให้ครัวเรือนและชุมชนพึ่งพาตนเองได้ อย่างไรก็ตามถึงแม้จะให้ครัวเรือนและชุมชนเป็นหลักในการพัฒนาตนเอง แต่จำเป็นอย่างไรก็ต้องได้รับการสนับสนุน ส่งเสริมจากภาคส่วนต่างๆ ทั้งส่วนราชการ ท้องถิ่นท้องที่ ภาคเอกชน องค์กรไม่แสวงหาผลกำไร และสถาบันการศึกษา เพื่อให้มีองค์ความรู้และแนวปฏิบัติที่ดีที่จำเป็นต่อการพัฒนาในแต่ละลำดับขั้น รวมทั้งทรัพยากรและเทคโนโลยีที่จะมาหนุนเสริมในการพัฒนาครัวเรือน และชุมชนสามารถตั้งหลักและพัฒนาไปได้อย่างเป็นขั้นตอน มีมาตรฐาน และต่อเนื่อง

การปฏิรูปนโยบาย ภารกิจ บทบาทหน้าที่ของหน่วยราชการและผู้ที่มีส่วนได้เสีย จึงเป็นอีกภารกิจสำคัญที่ควรมีการดำเนินการอย่างเป็นระบบ บูรณาการ และครอบคลุมทุกภาคส่วน สำคัญที่เกี่ยวข้อง คือ การกำหนดบทบาท ภารกิจที่ชัดเจน ของหน่วยงานที่รับผิดชอบ เพื่อให้การดำเนินงานโครงการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สามารถดำเนินการได้อย่างราบรื่น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องกำหนดบทบาทหน้าที่ ภารกิจที่ชัดเจนไว้ เพื่อให้สามารถจัดสรรงบประมาณ และกำลังคน ลงไปดำเนินการได้ โดยไม่ติดขัดกฎหมาย หรือระเบียบของหน่วยงาน

๒. การกำหนดเป้าหมาย

การกำหนดเป้าหมายของการพัฒนานั้นเพื่อนำไปสู่ความยั่งยืน เช่นเดียวกับ เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ของสหประชาชาติ (UN) ให้นำหนักในการแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม การเข้าถึงทรัพยากร ซึ่งรูปแบบการพัฒนาของโครงการแก้มลิงหนองเล็งเปือยนั้น มองถึงความยั่งยืนที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ด้วยรูปธรรมที่จับต้องได้ คือการทำให้คนพึ่งตนเองได้ก่อน และพัฒนาต่อจากนั้นว่าเมื่ออยู่ด้วยตนเองได้แล้วจะต้องอยู่รอดในสังคมได้ด้วย ในขณะที่ต้องเผชิญกับสถานะของโลกที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เพราะฉะนั้นรูปแบบที่ทำแล้วสำเร็จในพื้นที่โครงการ คือ การทำตาม “ทฤษฎีใหม่” โดยรูปธรรมที่สำเร็จแล้วคือ

๒.๑ การพัฒนาขั้นที่ ๑ อยู่รอด (Survival) : ครัวเรือนพึ่งตนเองได้ ในระดับ ครัวเรือน จากการนำแนวทางทฤษฎีใหม่มาเป็นหลัก เริ่มจากสิ่งที่ตนเองมี เช่น ในพื้นที่ขนาดเล็ก ได้รับการพัฒนาทางโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นทั้งดินและน้ำ มีการบริหารจัดการพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด มีกิจกรรมที่นำทรัพยากรน้ำ ดิน มาใช้อย่างมีศักยภาพ มีการเลือกปลูกพืชที่เหมาะสม ประโยชน์ทางตรงคือรายได้จากกิจกรรมนั้น ประโยชน์ทางอ้อมคือก่อให้เกิดการทำเกษตรที่พึ่งพากันทั้งระบบ สามารถลดรายจ่ายปัจจัยการผลิต หมุนเวียนทรัพยากรกลับมาใช้ใหม่ พึ่งพาปัจจัยภายนอกน้อยลง และพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น ซึ่งขั้นนี้จะต้องกำหนดเป้าหมายการทำงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เป็นตัวชี้วัดการทำงานให้มีความชัดเจน เพื่อให้ครัวเรือนพึ่งพาตนเองได้ โดยมีแนวทางสำคัญ ๒ แนวทาง

๒.๑.๑ วัดผลที่การบริหารจัดการน้ำโดยชุมชนที่เป็นธรรม โดยระบุ บทบาทหน้าที่แต่ละฝ่ายให้ชัดเจน เชื่อมโยงการทำงานให้เป็นเนื้อเดียวกัน ได้แก่ ส่วนราชการ (ในพื้นที่) ครัวเรือนรับประโยชน์ ผังการใช้น้ำและการกระจายน้ำให้เหมาะสม กำหนดหลักเกณฑ์ และกติกากฎ (Regulate) การใช้น้ำของชุมชน และบังคับใช้อย่างเคร่งครัด จนที่ชุมชนสามารถจัดการได้ด้วยตนเอง

๒.๑.๒ วัดผลที่ประชาชนมีความรู้ในการประกอบอาชีพด้วยตนเอง
ตลอดจนการจัดการการเงินครัวเรือน โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องปรับบทบาทหน้าที่ไม่ใช่เพียงทำการส่งเสริม หรือ การสนับสนุนเท่านั้น แต่ต้องมุ่งเน้นที่การให้ความรู้ให้ชาวบ้านยืนได้ด้วยตนเอง เปลี่ยนจากเกษตรดั้งเดิม เป็นเกษตรสมัยใหม่ที่มีทั้งตลาด ความรู้ เทคโนโลยี และ เงินลงทุนที่ยั่งยืน รวมถึงการยกระดับจากเกษตรกรผู้ผลิตเพียงอย่างเดียว แต่ เป็นเกษตรกรที่ทำการค้าเป็นด้วย สามารถจัดทำแผนการผลิต แผนการเพิ่มมูลค่า และ แผนการตลาด ที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงด้วยตนเอง

๒.๒ การพัฒนาขั้นที่ ๒ พอเพียง (Sufficiency) : ชุมชนรวมกลุ่ม พึ่งตนเองได้ จากขั้นแรก การพึ่งพาตัวเองได้เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หัวใจสำคัญของ “ทฤษฎีใหม่” คือเมื่อมีความพอเพียง และความมั่นคงในขั้นพื้นฐานระดับหนึ่งแล้ว ในขั้นตอนต่อมาจึงเป็นเรื่องของการรวมกลุ่มเกษตรกรในรูปแบบต่าง เช่น กลุ่มเกษตรกร วิสาหกิจ หรือสหกรณ์ ซึ่งการร่วมมือกันนี้ก็เพื่อสร้างประโยชน์ให้เกิดขึ้นกับกลุ่มโดยรวม บนพื้นฐานของการไม่เบียดเบียนกัน การแบ่งปันช่วยเหลือกันตามกำลัง และความสามารถของตน ซึ่งจะทำให้ชุมชนโดยรวมเกิดความพอเพียงในวิถีปฏิบัติ ซึ่งในพื้นที่ของโครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเล็งเป็ยนั้น ได้มีการรวมกลุ่มเป็นวิสาหกิจชุมชนมาแล้วระยะหนึ่ง เมื่อเกิดปัญหาขึ้นจึงได้นำระบบสหกรณ์มาใช้เป็นกรอบการดำเนินงาน ให้เกิดระบบการผลิตที่มีประสิทธิภาพ จัดสรรผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม ดูแลความเป็นอยู่ของสมาชิกด้วยสวัสดิการสหกรณ์ และในอนาคตการจะก้าวไปสู่การเป็นธุรกิจเพื่อสังคม (Social Enterprise : SE) นั้นจะต้องพัฒนาธุรกิจสหกรณ์ให้เชื่อมโยงกับภายนอกได้

การกำหนดเป้าหมายและตัวชี้วัด เพื่อให้ชุมชนรวมกลุ่ม พึ่งตนเองได้ จำเป็นต้องดำเนินการแก้ไขปัญหาลำดับ โดย มี ๓ แนวทาง ได้แก่

๒.๒.๑ การเพิ่มผลิตภาพ (Productivity) ผลผลิตทางการเกษตร
พืชเดิม โดยการปรับปรุงวิธีการผลิตแบบเดิม เป็นเกษตรแบบผสมผสาน เพื่อลดต้นทุน เพิ่มผลผลิตที่มีปริมาณและมูลค่ามากขึ้น ตลอดจนการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรให้มีความรู้และทักษะ คำนึงถึงการใช้นวัตกรรม เทคโนโลยี องค์ความรู้จากหน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษา บริษัทเอกชน ราษฎรชาวบ้าน ตั้งแต่เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ฮอร์โมน และการทำวัสดุปรับปรุงดิน โดยกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน เช่น สามารถลดต้นทุนได้ ๑๐ % และเพิ่มกำไร ๑๐ % ซึ่งหน่วยงานที่สนับสนุนการผลิตตั้งแต่ต้น เช่น เกษตร ปศุสัตว์ ประมง ทั้งระดับตำบล อำเภอ จังหวัด ต้องปรับรูปแบบการสนับสนุนที่ให้เกษตรกรเห็นประโยชน์ของการเพิ่มผลิตภาพ (Productivity) ผลผลิต โดยเป็นกิจกรรมที่เกษตรกรเข้าใจง่ายและสามารถปฏิบัติได้ง่าย

๒.๒.๒ กำหนดวัตถุประสงค์ เป้าหมายที่ชัดเจนของการรวมกลุ่ม/สร้างสถาบัน (Institution) กล่าวคือ สมาชิกต้องเข้าใจวัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่ม ว่ารวมกันเพื่ออะไร เช่น เพื่อเพิ่มศักยภาพในการผลิตสินค้า/บริการให้ตรงกับความต้องการของตลาด มีการกำหนดกฎ กติกา มารยาท และกระบวนการทำงานที่เป็นระบบชัดเจน ทุกคนเข้าใจตรงกันและปฏิบัติต่อเนื่อง

๒.๒.๓ ปรับรูปแบบการสนับสนุนงบประมาณของภาครัฐผ่านกองทุนต่าง ๆ ของภาครัฐ ให้เอื้อต่อการสนับสนุนนวัตกรรมการผลิตของชุมชนใน

ลักษณะการรวมกลุ่ม เช่น โครงการกองทุนหมู่บ้าน โครงการตำบลละ ๕ ล้านบาท เป็นต้น เพื่อให้ชุมชนสามารถหาช่องทางของงบประมาณมาทำกิจกรรมได้

๒.๒.๔ การยกระดับสหกรณ์และวิสาหกิจชุมชน โดยให้มีกลไกในระดับชาติ ระดับภูมิภาค และระดับท้องถิ่น อาจเป็นคณะกรรมการ (ระดับต่างๆ) รับผิดชอบในการส่งเสริมและยกระดับสหกรณ์และวิสาหกิจชุมชน โดยกำหนดนโยบายร่วมกันกับสถาบันการเงิน ส่วนราชการ ส่วนท้องถิ่น

๒.๓ การพัฒนาขั้นที่ ๓ ยั่งยืน (Sustainable) “การเชื่อมโยงสู่ภายนอกได้จากการมีผลผลิตออกสู่ภายนอก เริ่มเป็นที่รู้จักมากขึ้น เน้นการสร้างมูลค่าเพิ่มและตราสินค้า แข่งขันได้ในตลาดระดับสูง สามารถดึงเอาความรู้ เทคโนโลยี ตลอดจนแหล่งเงินทุนจากภายนอกมาปรับปรุงการผลิต การขาย การบริหารจัดการกลุ่มได้อย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรม สรุปคือต้องสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงได้ทั้งประเทศ เพื่อขยายผลความสำเร็จตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติแนวคิดและวิถีการดำเนินชีวิตของคนในสังคม ในชุมชน เพื่อการแก้ปัญหาวิกฤต ๔ ประการ อันได้แก่ วิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อม ภัยธรรมชาติ (Environmental Crisis) วิกฤตการณ์โรคระบาดทั้งในคน สัตว์ พืช (Epidemic Crisis) วิกฤตเศรษฐกิจ ข้ำวยากหนักแพง (Economic Crisis) วิกฤตความขัดแย้งทางสังคม/สงคราม (Political/Social Crisis)

การกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน เพื่อให้ชุมชนเกิดความยั่งยืน เชื่อมโยงออกสู่ภายนอกได้ มี ๓ แนวทาง ได้แก่

๒.๓.๑ การมุ่งสู่การจัดการลักษณะองค์กร/บริษัท (Corporate) โดยสนับสนุนการยกระดับสหกรณ์ (ที่เข้มแข็ง/ประสบความสำเร็จ) ไปสู่การบริหารจัดการในลักษณะองค์กร/บริษัท มีเป้าหมาย ตัวชี้วัดที่ชัดเจนในการดำเนินงานด้านต่างๆ จากผู้ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น ด้านการผลิต การตลาด การเงินการบัญชี กฎหมาย และเทคโนโลยี เป็นต้น

๒.๓.๒ เชื่อมโยง Supply Chain ทั้งระบบ โดยส่งเสริมการเชื่อมโยงกับภาคเอกชน สถาบันการเงิน

๒.๓.๓ การพัฒนาความรู้/สร้างบุคลากรในระยะยาว สร้างบุคลากรรุ่นใหม่ที่จะกลับมาทำงาน โดยร่วมทำแผนพัฒนาคนในพื้นที่กับหน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษา โดยให้โควตา/ทุนแก่ลูกหลานในชุมชนในสาขาที่จะกลับมายกระดับวิสาหกิจชุมชน

๓. แนวทางและวิธีการทำงาน

ยึดหลักคิด และหลักวิชาจากองค์ความรู้ ๖ มิติ (น้ำ ดิน เกษตร สิ่งแวดล้อม พลังงานทดแทน และ ป่า) เป็นพื้นฐานการดำเนินงาน ใช้หลักการทรงงาน ๒๓ ข้อ เป็นแนวทางการพัฒนา เน้นการระเบิดจากข้างใน การมีส่วนร่วม การพึ่งพาตนเอง เศรษฐกิจพอเพียง การแก้ปัญหาแบบองค์รวมและการพัฒนาตามภูมิสังคม เป็นต้น มีแนวทางการดำเนินงานด้วยวิธีการ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา”

๔. ขั้นตอนการดำเนินงาน

ต้องมีความเข้าใจ เข้าถึง ในแต่ละขั้นตอน แล้วจึง พัฒนา ต่อไปได้ ดังนี้

๔.๑ การเตรียมการ ประกอบด้วยเตรียมข้อมูลพื้นฐาน ทำความเข้าใจพื้นที่ ทั้งกายภาพ ชีวภาพ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่พัฒนา ได้แก่ ประชาชน หน่วยงานท้องถิ่น ส่วนราชการ ภาคธุรกิจ เอกชน และสถาบันการศึกษา เป็นต้น

๔.๒ การจัดทำแผน คือการนำข้อมูลการสำรวจพื้นที่จริง ได้แก่ แหล่งน้ำ การใช้ประโยชน์ที่ดิน ข้อมูลเศรษฐกิจสังคม มาวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อให้เข้าใจปัญหาความต้องการที่แท้จริง และ คำนึงข้อมูลให้ทุกภาคส่วนร่วมตรวจทาน ตัวอย่างรูปธรรมในพื้นที่ที่มีการจัดทำแผนจากข้อมูลด้านการเกษตร การผลิตที่ผ่านมา ต้นทุน รายได้ กำไร เป็นต้น เพื่อจัดทำแผนการพัฒนาภารกิจกรมให้สอดคล้องกับความต้องการทางเศรษฐกิจ เช่น การวิเคราะห์ Supply chain การจัดทำแบบจำลอง (แผนกระดาศ) สร้างแผนการลดต้นทุนและเพิ่มผลผลิต มีการวางแผนเพื่อสร้างระบบการติดตาม ทำแผนการตลาดและการขนส่ง ซึ่งแผนต่างๆ เหล่านี้ มีการระบุกิจกรรม ระยะเวลาดำเนินงาน จำนวน เป้าหมายที่วางไว้ เพื่อตอบตัวชี้วัดทั้งเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ

๔.๓ การดำเนินงานตามแผน ประกอบด้วย การจัดทำแผน และ ดำเนินการตามแผน

๔.๔ การติดตามและสนับสนุนองค์ความรู้ ประกอบด้วย การสร้างทีมปฏิบัติการ และทีมสนับสนุน ได้แก่ Expert, Field Expert, Field team เพื่อลงไปให้คำแนะนำในการดำเนินการตั้งแต่กระบวนการต้นทางถึงปลายทางตามแผนพัฒนาที่วางไว้ พร้อมทั้งกำหนดระยะเวลาในการติดตามอย่างชัดเจน อาทิเช่น รายปี รายครึ่งปี จนถึงสิ้นสุดแผนงาน

๕. การวัดผลความสำเร็จ ให้ความสำคัญกับกลไกการประเมินที่มีคณะกรรมการประเมินทั้งในระดับชาติ มีนายกรัฐมนตรี หรือรองนายกรัฐมนตรี เป็นประธาน และมีกลไกการประเมินระดับภูมิภาค จังหวัด และระดับพื้นที่ ที่ต้องมีประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมิน กำหนดเกณฑ์การวัดผลที่ชัดเจน ประกอบด้วย

๕.๑ ประสิทธิภาพ จากการพัฒนาตาม Model mA ๒S คือ ใช้หลักการพัฒนาเชิงพื้นที่ (Area based) สร้างแผนปฏิบัติการเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย (Action plan) มีการติดตามและประเมินผล (Assessment) บริการจัดการผู้มีส่วนได้เสีย(Stakeholder) โดยการบูรณาการ การทำงานร่วมกัน ปรับเปลี่ยนบทบาทการทำงานแบบสั่งการจากบนลงล่าง เป็นการวางแผนพัฒนาจากล่างขึ้นบน สร้างทีมสนับสนุนการทำงานของประชาชนในพื้นที่ (Supporter) ซึ่งจากการดำเนินงานตามแผนพัฒนานี้ จะยังผลให้เกิดความสำเร็จที่วัดได้จากประสิทธิภาพด้านต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงจากเดิม อันได้แก่ ผลิตคนที่มีประสิทธิภาพ มีองค์ความรู้เพิ่มขึ้น เกิดระบบการทำธุรกิจ หรือระบบการบริหารจัดการในพื้นที่โดยตัวชาวบ้านเอง เป็นต้น

๕.๒ ประสิทธิภาพ วัดจากการดำเนินงานที่สามารถแก้ไขปัญหาและความต้องการของชุมชน ได้ถูกที่ การวัดผลสัมฤทธิ์ของโครงการจากสิ่งที่ชาวบ้านได้รับ วัดผลสัมฤทธิ์ขององค์กรจากการสร้างรูปธรรมที่สำเร็จให้เกิดขึ้นในพื้นที่และสามารถดำเนินการต่อไปได้ด้วยชุมชนเอง ส่วนผลสัมฤทธิ์ อีกขั้นคือ การวัดความคุ้มค่าจากการลงทุนทั้งในส่วนของงบประมาณ คือการวัดผลที่ Outcome จากการพัฒนาในด้านต่างๆ เพื่อให้ครัวเรือนอยู่รอด ชุมชนพอเพียง และยั่งยืน สิ่งสำคัญคือ รายได้ของประชาชนที่เพิ่มขึ้น ซึ่งต้องสัมพันธ์กับสัดส่วนกำไรต่อรายได้ที่เพิ่มขึ้น รวมถึงความสัมพันธ์กับการใช้ทรัพยากรในระบบ การสร้างและทิ้งต้นทุนไว้ให้ชาวบ้านในพื้นที่รับผลจากการพัฒนานั้นต่อไป

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

หนังสือ

คณะอนุกรรมการการส่งเสริมการขับเคลื่อนการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในภาคการเกษตรและชนบท สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.). คู่มือการขับเคลื่อนการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในภาคการเกษตรและชนบท และด้านความมั่นคง. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๕๘.

ส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ, สถาบัน. โครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเล็งเปือย จังหวัดกาฬสินธุ์ มหาภาพยแห่งความร่วมมือ. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๕๘.

ส่วนประสานการพัฒนาพื้นที่ตามพระราชดำริ สำนักนโยบายและแผน สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย. แนวทางการดำเนินงานตามแผนพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ประยุกต์ตามพระราชดำริ. กรุงเทพฯ : บริษัท พิมพ์ดีการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๗.

เอกสารไม่ตีพิมพ์

ชนธมา คิวโมกษธรรม. “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง บูรณาการเศรษฐกิจพอเพียงกับพระอัจฉริยภาพด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว”. ๒๕๕๐.

วิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สถาบัน. “รายงานการพัฒนาแนวทางการขับเคลื่อนทฤษฎีใหม่เพื่อการพัฒนาพื้นที่ในชั้นที่ ๒ ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”. ๒๕๖๐.

สิ่งแวดล้อมไทย, สถาบัน. “การติดตามประเมินผลการดำเนินงานส่งเสริมองค์ความรู้และส่งเสริมการพัฒนาในพื้นที่ต้นแบบ โครงการปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ”. ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์

นายธนุสินธุ์ ไชยสิริ, ปลัดจังหวัดกาฬสินธุ์. สัมภาษณ์. ๒๒ เมษายน ๒๕๖๑.

นายพลาณภาพ ทรัพย์คำแพทย์, อดีตนายอำเภอร่องคำ. สัมภาษณ์. ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

นายสัมฤทธิ์ กิตติโชติ สุขสงค์, นายอำเภอกมลาไสย. สัมภาษณ์. ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๑.

นายถวิล จำปาไชย, กำนันตำบลสามัคคี อำเภอร่องคำ. สัมภาษณ์. ๒๕ มิถุนายน ๒๕๖๑.

ฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์

มูลนิธิมั่นพัฒนา. “ศาสตร์พระราชากับงานพัฒนาที่ยั่งยืน”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : <http://www.tsdf.or.th/th/philosophy>. ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

ส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ, สถาบัน. “คลังความรู้เกี่ยวกับน้ำ ตามแนวพระราชดำริน้อมนำมาปรับใช้แก้ปัญหา โครงการแก้มลิง”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : <http://www.pidthong.org/knowledge.php>. ๑๔ เมษายน ๒๕๖๑.

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ	นางสาวอารยา ภูพานิช
วัน เดือน ปีเกิด	๑๐ สิงหาคม ๒๕๐๗
การศึกษา	- MBA ., Central Missouri State University, USA - รัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย - โรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ประวัติการทำงานโดยย่อ	
มิ.ย. ๒๕๕๘ - ปัจจุบัน	รองผู้จัดการใหญ่ ผู้บริหารสูงสุด สายกิจกรรม เพื่อสังคม และสื่อสารภายในองค์กร
มิ.ย. ๒๕๕๘	ผู้ช่วยผู้จัดการใหญ่อาวุโส สาย Bancassurance
ม.ค. ๒๕๕๔ - ๒๕๕๗	ผู้ช่วยผู้จัดการใหญ่อาวุโส สายธุรกิจบัตรเครดิต และสินเชื่อบุคคล
ก.ย. ๒๕๕๑ - ๒๕๕๓	ผู้ช่วยผู้จัดการใหญ่ สายสินเชื่อรถยนต์
ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน)	
ก.ค. ๒๕๔๘ - ๒๕๕๑	Group Head of Product Development, Credit Card and Personal Loan, Standard Chartered Bank, Singapore
๒๕๔๒ - มิ.ย. ๒๕๔๘	Executive Vice President Credit Card and Personal Loan, Standard Chartered Bank, Thailand
ตำแหน่งปัจจุบัน	รองผู้จัดการใหญ่ ผู้บริหารสูงสุด สายกิจกรรมเพื่อสังคม และสื่อสารภายในองค์กร

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ	นางสาวอารยา ภูพานิช
วัน เดือน ปีเกิด	๑๐ สิงหาคม ๒๕๐๗
การศึกษา	<ul style="list-style-type: none">- MBA ., Central Missouri State University, USA- รัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย- โรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ประวัติการทำงานโดยย่อ	
มิ.ย. ๒๕๕๘ -ปัจจุบัน	รองผู้จัดการใหญ่ ผู้บริหารสูงสุด สายกิจกรรมเพื่อสังคม และสื่อสารภายในองค์กร
มิ.ย. ๒๕๕๘	ผู้ช่วยผู้จัดการใหญ่อาวุโส สาย Bancassurance
ม.ค.๒๕๕๔ - ๒๕๕๗	ผู้ช่วยผู้จัดการใหญ่อาวุโส สายธุรกิจบัตรเครดิต และสินเชื่อบุคคล
ก.ย. ๒๕๕๑ - ๒๕๕๓	ผู้ช่วยผู้จัดการใหญ่ สายสินเชื่อรถยนต์
ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน)	
ก.ค. ๒๕๔๘ - ๒๕๕๑	Group Head of Product Development, Credit Card and Personal Loan, Standard Chartered Bank, Singapore
๒๕๔๒ - มิ.ย. ๒๕๔๘	Executive Vice President Credit Card and Personal Loan, Standard Chartered Bank, Thailand
ตำแหน่งปัจจุบัน	รองผู้จัดการใหญ่ ผู้บริหารสูงสุด สายกิจกรรมเพื่อสังคม และสื่อสารภายในองค์กร

สรุปย่อ

ลักษณะวิชา การเศรษฐกิจ

เรื่อง การศึกษาวิจัยรูปแบบการบริหารจัดการน้ำสู่การพัฒนา เศรษฐกิจ
ชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาโครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเล็งเปื่อย อัน
เนื่องมาจากพระราชดำริ

ผู้วิจัย นางสาวอารยา ภูพานิช หลักสูตร วปอ. รุ่นที่ ๖๐
ตำแหน่ง รองผู้จัดการใหญ่ ผู้บริหารสูงสุดกิจกรรมเพื่อสังคม
และสื่อสารภายในองค์กร

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเล็งเปื่อย อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ในพื้นที่จังหวัด
กาฬสินธุ์ มีเป้าหมายเพื่อการบริหารจัดการน้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน
ด้านน้ำ และต่อยอดเรื่องการใช้ประโยชน์จากน้ำด้วยการประกอบอาชีพด้านการเกษตร ประมง และ
ปศุสัตว์ มีเป้าหมายเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน ให้ประชาชนในพื้นที่รับประโยชน์สามารถพึ่งพา
ตนเองได้ จากการพัฒนาตามศาสตร์พระราชา ที่เชื่อมโยงตั้งแต่การสร้างแก้มลิงกักเก็บน้ำไปจนถึง
การทำเกษตรทฤษฎีใหม่ เป็นการบริหารจัดการน้ำที่นำรูปแบบการพัฒนาในด้านต่างๆ มาประยุกต์ใช้
ทั้งเรื่องขององค์ความรู้ ๖ มิติ หลักการทรงงาน ๒๓ ข้อ หลักการพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ประยุกต์
ตามแนวพระราชดำริ ภายใต้ยุทธศาสตร์ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” เพื่อให้ได้รูปแบบการพัฒนาที่ตอบ
โจทย์ปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของพื้นที่ โดยมีเป้าหมายการพัฒนาอยู่ที่ “คน” ให้สามารถ
พึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Philosophy
: S.E.P) ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนของสหประชาชาติ (SDGs)

วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

๑. เพื่อศึกษารูปแบบการบริหารจัดการน้ำที่นำไปสู่การขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน เกิด
การพึ่งพาตนเองได้บนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียง กระทั่งรวมกลุ่มเป็นชุมชนเข้มแข็งเพื่อเชื่อมโยง
ออกสู่ภายนอกได้อย่างยั่งยืน

๒. เพื่อประเมินศักยภาพของพื้นที่ว่าก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่คุ้มค่าจากการพัฒนาหรือไม่ ทั้ง
เรื่องของการใช้จ่ายงบประมาณเพื่อขับเคลื่อนงาน และผลตอบแทนที่เกิดขึ้นกับชุมชนโดยประเมิน
จากการเปลี่ยนแปลงให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เกิดรูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากรอย่าง
ที่มีประสิทธิภาพ

๓. เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้นทั้งผลดีและผลเสียจากการขับเคลื่อนงานพัฒนา
ตามแผนงานทั้งยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี นโยบายไทยแลนด์ ๔.๐ และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคม
แห่งชาติเรื่องการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคน
ในชุมชนทั้งมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

๔. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาที่จะเกิดจากการดำเนินงานแบบบูรณาการ การมีส่วนร่วม
ร่วมกับทุกภาคส่วน ทั้งความแตกต่างในเรื่องเป้าหมาย การวางแผนงาน วิธีการดำเนินงาน และ
งบประมาณ ให้บรรลุเป้าหมายเดียวกันคือ ความยั่งยืน

๕. เพื่อเสนอแนะแนวทางที่เหมาะสมและเป็นไปได้ จากการวิเคราะห์ปัญหาของพื้นที่ ความต้องการที่แท้จริงของพื้นที่ ว่าควรจะพัฒนาในกิจกรรมอะไร รูปแบบไหนที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับคนส่วนใหญ่ และมองเห็นผลการเปลี่ยนแปลงได้อย่างชัดเจนผ่านกิจกรรมส่งเสริมอาชีพต่างๆ

ขอบเขตของการวิจัย

๑. ขอบเขตด้านเนื้อหาเกี่ยวกับการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ และการบริหารจัดการน้ำ ทั้งหลักการ วิธีการ ผลที่ได้รับทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

๒. ขอบเขตบริบทของพื้นที่พัฒนา โดยศึกษาครอบคลุมทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและชีวิตความเป็นอยู่

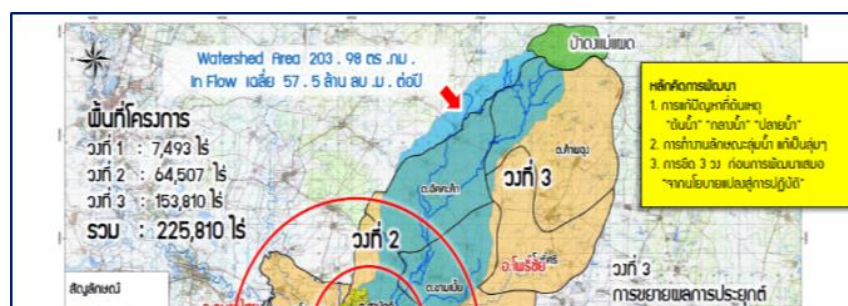
๓. ขอบเขตด้านระยะเวลาตั้งแต่เริ่มการพัฒนาจนถึงปัจจุบัน ว่ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรในพื้นที่ทั้งผลลัพธ์เชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ

วิธีดำเนินการวิจัย

๑. ศึกษาขั้นตอนการพัฒนาเชิงกระบวนการ โดยยึดโยงแผนการพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ ประยุกต์เข้ากับแผนการพัฒนาตามนโยบายของภาครัฐ ได้แก่ กรอบยุทธศาสตร์ชาติระยะ ๒๐ ปี แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒ เรื่องการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้เข้าใจกระบวนการทำงานของพื้นที่

หลักการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ	แผนพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ประยุกต์ตามพระราชดำริ	ขั้นตอนการทำงานขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
เข้าใจ	๑. การสร้างทีมทำงานและสร้างความเข้าใจ	๑. ขั้นเตรียมการ ๒. ขั้นตอนจัดทำแผน ๓. ขั้นการนำแผนไปสู่การปฏิบัติ ๔. ขั้นการติดตามและสนับสนุน
	๒. การสำรวจข้อมูลเศรษฐกิจ – สังคม และการเดินสำรวจข้อมูลกายภาพ	
	๓. การวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการ	
	๔. การศึกษาดูงาน	
เข้าถึง	๑. การคืนข้อมูล	
	๒. การเขียนแผนพัฒนา	
	๓. การบูรณาการความร่วมมือ	
พัฒนา	๑. การดำเนินงานและประเมินผล	

๒. พัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน โดยศึกษาการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่อันเกิดจากการพัฒนาระบบน้ำ และต่อยอดเรื่องการใช้ประโยชน์ ด้วยการส่งเสริมกิจกรรมด้านการเกษตรควบคู่ไปกับเป้าหมายการจัดการพื้นที่เพื่อให้เกิดรายได้สูงสุด และการใช้รูปแบบของการรวมกลุ่มขับเคลื่อนให้งานพัฒนานั้นดำเนินไปได้โดยคนในพื้นที่ ทั้งการรวมกลุ่มผลิต รวมกลุ่มขาย ดูแลกันในชุมชน ตลอดจนจัดสรรแบ่งปันการใช้ทรัพยากร และแก้ไขปัญหาาร่วมกัน

๓. การบริหารจัดการชุมชนให้สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน เมื่อโครงสร้างพื้นฐานก่อให้เกิดกิจกรรมที่ไปยกระดับความเป็นอยู่ให้ครัวเรือนอยู่รอดแล้ว ก็ดำเนินงานต่อยอดในกิจกรรมเดิมแต่ใช้รูปแบบของการรวมกลุ่มเพื่อให้เป็นชุมชนพึ่งพาตนเอง ก่อนเชื่อมโยงออกสู่ภายนอก ทั้งเรื่องของทุน ตลาด นวัตกรรม องค์ความรู้ และเทคโนโลยี

ผลการวิจัย

จากการศึกษารูปแบบการบริหารจัดการน้ำตามแนวพระราชดำริเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนนั้น พบว่า สามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดในเรื่องการนำน้ำไปใช้ประโยชน์ กล่าวคือ เมื่อมีการกักเก็บน้ำได้และสร้างระบบกระจายน้ำให้ถึงแปลงแล้ว เกษตรกรในพื้นที่เริ่มมีการปรับเปลี่ยนวิธีการประกอบอาชีพทางการเกษตรให้มีความหลากหลายมากขึ้น จนสามารถอยู่รอดในระดับครัวเรือนแล้วจึงนำไปสู่การรวมกลุ่มระดับชุมชนเพื่อบริหารจัดการน้ำรวมกลุ่มเพื่อผลิต รวมกลุ่มเพื่อทำธุรกิจในรูปแบบวิสาหกิจชุมชนและสหกรณ์ ใช้การแก้ปัญหาแบบองค์รวม คือสร้างการรับรู้และเข้าใจปัญหาที่แท้จริง หาวิธีการแก้ปัญหาร่วมกัน โดยจะต้องแก้ไขปัญหาคือครอบคลุมทุกมิติ ทั้งด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งการแก้ปัญหาแบบมีส่วนร่วม นั้นจะสามารถนำไปสู่ความยั่งยืนได้ เพราะคนในพื้นที่ทั้งภาคประชาชน และหน่วยงานต่างๆ มองเห็นผลดีผลเสียจากการพัฒนา และดำเนินแผนงานภายใต้เงื่อนไขที่ก่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกันทุกฝ่าย

ข้อเสนอแนะ

จากบทเรียนในการศึกษาโครงการพัฒนาแก้มลิงหนองเลิงเปือย อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ที่มีการขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างเป็นลำดับขั้น เกิดกระบวนการ องค์ความรู้ หลักการ และทฤษฎีต่างๆ ที่นำไปสู่รูปแบบของการบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์และสิ่งแวดล้อมได้ด้วยตนเองของพื้นที่ จนเป็นพื้นฐานที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนนั้น

ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอสำหรับการขยายผลตามรูปแบบดังกล่าวข้างต้น ประกอบด้วย

๑. ควรมีหน่วยงานกลางที่ทำหน้าที่ของฝ่ายเลขานุการ กลั่นกรองแผนงานและงบประมาณของหน่วยงานราชการที่เสนอขึ้นมาเพื่อดำเนินการพัฒนาและบริหารจัดการน้ำ ประกอบกิจกรรมต่อเนื่องเพื่อการพัฒนาอาชีพ ทั้งในและนอกภาคการเกษตร จนบรรลุ เป้าหมายความยั่งยืนสำหรับในด้านต่างๆ ได้แก่ การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เช่น คริวเรือนอยู่รอด มีการรวมกลุ่ม การพัฒนาธุรกิจขนาดย่อย วิสาหกิจชุมชนขนาดย่อย และก้าวไปสู่การเป็นสหกรณ์การเกษตร เป็นต้น เพื่อเสนอต่อนายกรัฐมนตรี หรือคณะกรรมการที่นายกรัฐมนตรีแต่งตั้งขึ้นมาและเป็นประธาน โดยต้องเสนอเกณฑ์การกลั่นกรองโครงการที่วัดผลสำเร็จ ให้ตอบผลสัมฤทธิ์ (Outcome) ไม่ใช่แค่การดำเนินโครงการให้แล้วเสร็จ (Output) ดังนี้

๑.๑ การวัดผลที่ตอบโจทย์ว่า “ชาวบ้านได้อะไร” จากกิจกรรมที่มีการส่งเสริม เช่น พื้นที่รับประโยชน์ที่เพิ่มขึ้นกี่ไร่ รายได้ที่เพิ่มขึ้นของชาวบ้านเท่าไร เป็นต้น

๑.๒ การวัดผลความคุ้มค่าจากงบประมาณแผ่นดินที่ลงทุนไป ว่าสามารถใช้จ่ายงบประมาณได้อย่างประหยัด คือใช้งบประมาณน้อยกว้างบที่ข้อเสนอโครงการแต่เกิดผลลัพธ์เชิงคุณภาพและคุณภาพคืนกลับมาเท่าเดิม จากนั้นประเมินผลความคุ้มค่าเป็นมูลค่าของเม็ดเงินที่ได้กลับคืนมาในภาคเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคม การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมในทางบวก และความสุขของชุมชนที่เพิ่มขึ้นเมื่อมีการกระจายรายได้ หรือมีเศรษฐกิจที่ดีขึ้น

๑.๓ การวัดผลที่ความยั่งยืนของชุมชน ว่าหากภาครัฐลงทุนไปแล้วประชาชนจะสามารถบริหารจัดการโครงการต่อไปได้เอง เช่น มีการจัดตั้งกองทุนหมุนเวียนเพื่อใช้ขับเคลื่อนกิจกรรมเดิม โดยที่ภาครัฐไม่ต้องลงทุนเพิ่ม

๒. ในการจัดทำแผนงานและงบประมาณของหน่วยงานตามภารกิจ (งบ Function) ควรมองความเชื่อมโยงในลักษณะการพัฒนาแบบองค์รวม คือพัฒนาตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ ถึงปลายน้ำ ดังนี้

๒.๑ การจัดการพื้นที่ต้นน้ำ ได้แก่ การอนุรักษ์ฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำที่เสื่อมโทรม เพื่อชะลอการไหลของน้ำ การป้องกันการพังทลายของดิน โดยเชื่อมโยงกับแผน Function ของหน่วยงาน อาทิเช่น กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรมพัฒนาที่ดิน กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย เป็นต้น

๒.๒ การจัดการพื้นที่กลางน้ำ ได้แก่ การสร้างความมั่นคงให้เกิดขึ้นในภาคการผลิตของพื้นที่พัฒนา และจัดสรรส่วนเหลือให้แก่ภาคอุตสาหกรรม อาทิเช่น การเสริมประสิทธิภาพแหล่งน้ำที่มีอยู่ในพื้นที่ เช่น อ่างเก็บน้ำ ฝ่าย ระบบการกระจายน้ำ เพื่อแก้ไขปัญหาภัยแล้ง และการบรรเทาอุทกภัย อาทิ เช่น แก้มลิง รวมถึงการจัดการคุณภาพน้ำให้มีประสิทธิภาพ ทั้งเพื่อการอุปโภคบริโภค และใช้ในภาคการเกษตร โดยเชื่อมโยงกับแผน Function ของหน่วยงาน อาทิ

เช่น กองทัพบก กรมชลประทาน กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น กรมพัฒนาที่ดิน กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กรมควบคุมมลพิษ ฯลฯ เป็นต้น

๒.๓ การบริหารจัดการพื้นที่ปลายน้ำ ได้แก่ การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการน้ำชุมชนตามแนวพระราชดำริ โดยการจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำ มีการถ่ายทอดความรู้รวมถึงประชาสัมพันธ์เผยแพร่ความรู้ที่ถูกต้อง ให้ชุมชนเกี่ยวกับวิธีการบริหารจัดการน้ำ รวมถึงการพัฒนา ระบบการกระจายน้ำสู่พื้นที่เกษตร อาทิ เช่น กรมชลประทาน กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กรมส่งเสริมการเกษตร กรมพัฒนาที่ดิน ฯลฯ

๓. การพัฒนากฎหมายที่เอื้อต่อการปฏิบัติงาน โดยให้มีกำหนดเวลา ขั้นตอนการเสนอขออนุมัติอย่างชัดเจนเพื่อให้ทีมงานในพื้นที่ปฏิบัติงานได้อย่างราบรื่นและรักษาผลประโยชน์ให้ชาวบ้านได้ก่อน จากปัญหาหรืออุปสรรคเรื่องความล่าช้าในการดำเนินโครงการ อาทิเช่น การใช้ มาตรา ๑๙ แห่ง พ.ร.บ.ป่าสงวนฯ ในการเข้าไปปรับปรุง ซ่อมแซม ในพื้นที่เขตอุทยานหรือเขตป่าไม้ รวมถึงการให้หน่วยงานอื่น ที่ไม่ใช่เจ้าของครุภัณฑ์ ซึ่งหากตั้งงบประมาณไว้แล้วสามารถเข้าซ่อมแซม หรือปรับปรุงได้ เพื่อไม่ให้ชาวบ้านเสียประโยชน์ แต่ให้คงไว้ซึ่งหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน ที่ต้องสละแรงงาน เพื่อสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของกิจกรรมนั้นๆ

๔. การติดตามและประเมินผล ควรใช้กลไกการตรวจราชการปกติ ได้แก่ ผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรี ในฐานะหน่วยงานกลางที่ปราศจากอคติ และไม่มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยบรรจุแผนการตรวจราชการตามแผนงานและงบประมาณด้านการบริหารจัดการน้ำ และกิจกรรมต่อเนื่องด้านการส่งเสริมอาชีพ การรวมกลุ่ม/กองทุนภายหลังจากมีระบบน้ำ ให้เป็นไปตามการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ ดังนี้

๔.๑ การวัดผลที่ประชาชนได้รับการพัฒนาที่เป็นไปตามข้อเสนอโครงการ (ชาวบ้านได้อะไร) และเกณฑ์การกลั่นกรองที่ได้รับการอนุมัติ เพื่อประเมินประสิทธิภาพในการดำเนินโครงการ

๔.๒ ตรวจสอบจากผู้รับประโยชน์จากโครงการ ว่าปัญหาและความต้องการของชุมชน ได้รับการตอบสนองแล้วจริงหรือไม่

๔.๓ การวัดความคุ้มค่าจากการลงทุนในงบประมาณของภาครัฐ ว่าเกิดผลตอบแทนทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และความสุขของประชาชนเพิ่มขึ้นอย่างไร ประเมินแล้วคุ้มค่างับการลงทุนหรือไม่

๔.๔ การวัดผลที่ความยั่งยืนของชุมชน จากงบประมาณภาครัฐที่ลงทุนไปแล้ว จะนำไปสู่การที่ชุมชนสามารถบริหารจัดการโครงการได้ด้วยตนเองได้หรือไม่ สามารถต่อยอดแผนงานของชุมชนได้โดยที่ภาครัฐไม่ต้องลงทุนเพิ่มในกิจกรรมเดิมในลักษณะสมทบงบประมาณร่วมกับภาคประชาชน